

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HANEFÎ VE HANBELÎ EKOLLERİNDE BOŞAMA HUKUKU

SELCEN BAKTI

DANIŞMAN
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ŞEVKET PEKDEMİR

YÜKSEK LİSANS

ORDU 2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Selcen BAKTI'nın hazırladığı "Hanefî ve
Hanbelî Ekollerinde Boşama Hukuku" adlı çalışması 10/06/2019 tarihinde
imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum "Hanefî ve Hanbelî Ekollerinde Boşama Hukuku" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların "Kaynakça" bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

İYİBİLGİN

Dr. Öğr. Üyesi İslam
DEMİRÇİ

İlahiyat Fakültesi
Giresun Üniversitesi
İslami İlimler
Fakültesi

10/06/2019

Selcen BAKTI
17531200028

ONAY

17/06/2019

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Enstitü Müdürü V.

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Selcen BAKTI'nın hazırladığı "Hanefî ve Hanbelî Ekollerinde Boşama Hukuku" başlıklı tez 10/06/2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Şevket PEKDEMİR	Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	
Jüri Üyeleri	Dr. Öğr. Üyesi Orhan İYİBİLGİN	Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	
	Dr. Öğr. Üyesi İslam DEMİRCİ	Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	

ONAY

17/06/2019

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Enstitü Müdürü V.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	Vii
KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. HANEFÎ-HANBELÎ EKOLLERİ VE BOŞAMA HUKUKU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	6
1.1.HANEFÎ VE HANBELÎ EKOLLERİ.....	6
1.1.1. Hanefî Ekolü.....	6
1.1.1.1. Hanefî Ekolünün Ortaya Çıkışı.....	6
1.1.1.2. Ebû Hanife'nin Hayatı ve Mezhebin Teşekkülündeki Rolü.....	6
1.1.1.3. Hanefî Ekolünün Usûl Anlayışı.....	7
1.1.2. Hanbelî Ekolü.....	12
1.1.2.1. Hanbelî Ekolünün Ortaya Çıkışı.....	12
1.1.2.2. Ahmed b. Hanbel'in Hayatı ve Hanbelî Ekolünün Teşekkülündeki Rolü.....	12
1.1.2.3. Hanbelî Ekolünün Usûl Anlayışı.....	15
1.2. BOŞAMA HUKUKU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	20
1.2.1.Talak/Boşamanın Sözlük ve Terim Anlamı.....	20
1.2.2. Talak/Boşama Çeşitleri.....	21
1.2.2.1. Dönüşlü Olup Olmaması Açısından.....	21
1.2.2.1.1. Ric'î Talak.....	22
1.2.2.1.2. Bâin Talak.....	23
1.2.2.2. Sünnete Uygun Olup Olmaması Açısından.....	24
1.2.2.2.1. Sünnî Talak.....	24
1.2.2.2.2. Bid'î Talak.....	25
1.2.2.3.İrade Beyanı Açısından.....	26
1.2.2.3.1. Münecciz Talak.....	27
1.2.2.3.2. Muzâf Talak.....	27
1.2.2.3.3. Muallak Talak.....	27

1.2.3. Beynûnet-i Suğra	28
1.2.4. Beynûnet-i Kübra	29
1.2.5. Zihâr	29
1.2.6. Liân.....	30
1.2.7. Îlâ.....	31
1.2.8. Muhâle'a.....	33
1.2.9. Tefvîzü't-talak	35
1.2.10. Fesih	38
1.2.11. Tefrik	39
İKİNCİ BÖLÜM.....	40
2. HANEFÎ-HANBELÎ LİTERATÜRÜNDE TALAKIN KRONOLOJİK SEYRİ VE LAFIZLARIN TALAK ÇEŞİDİNE ETKİSİ.....	40
2.1. TALAKIN KRONOLOJİK SEYRİ	40
2.1.1. Hanefî Literatüründe Talakın Kronolojik Seyri	40
2.1.1.1. Hanefî Fakihlere Göre Kur'an ve Sünnete Uygunluk Açısından Talak\Boşama.....	41
2.1.1.1.1. Tahavî (v. 321)	41
2.1.1.1.2. Kudûrî (v. 428).....	42
2.1.1.1.3. Serahsî (v. 483)	43
2.1.1.1.4. Alaeddin es-Semerkindî (v. 540).....	44
2.1.1.1.5. Kâsânî (v. 587)	45
2.1.1.1.6. Merğînânî (v. 593)	49
2.1.1.1.7. Molla Hüsrev (v. 885)	49
2.1.1.1.8. İbrahim el-Halebi (v. 956).....	50
2.1.1.1.9. Haskefî (v. 1088).....	50
2.1.1.1.10. İbn Âbidîn (v. 1252).....	51
2.1.2. Hanbelî Literatüründe Talakın Kronolojik Seyri	52
2.1.2.1. Hanbelî Fakihlere Göre Kur'an ve Sünnete Uygunluk Açısından Talak\Boşama.....	52
2.1.2.1.1. Hallâl (v. 311)	53
2.1.2.1.2. Hırakî (v. 334).....	53
2.1.2.1.3. İbn Kudâme (v. 620)	53
2.1.2.1.4. İbn Teymiyye (v. 728).....	55
2.1.2.1.5. İbn Müflih (v. 884).....	57

2.1.2.1.6. Merdâvî (v. 885).....	57
2.1.2.1.7. Buhûtî (v. 1051)	58
2.2. TALAK ÇEŞİDİNE ETKİSİ BAKIMINDAN LAFIZLAR	62
2.2.1. Talakın Sünnî-Bid'îliğine Etkisi Bakımından Lafızlar	62
2.2.1.1. Hanefîlerde Sünnî ve Bid'î Talakta Kullanılan Lafızlar	62
2.2.1.2. Hanbelîlerde Sünnî ve Bid'î Talakta Kullanılan Lafızlar	66
2.2.2. Lafzın Sarih veya Kinaye Olmasının Talakın Çeşidi ve Hükümüne Etkisi	69
2.2.2.1 Hanefîlerde Sarih ve Kinâye Lafızların Boşamanın Çeşidi ve Hükümüne Etkisi	70
2.2.2.2. Hanbelîlerde Sarih ve Kinâye Lafızların Boşamanın Çeşidi ve Hükümüne Etkisi.....	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	86
3. HANEFÎ-HANBELÎ LİTERATÜRÜNDE TALAKA MÜTEALLİK MESELELER.....	86
3.1. TALAKLA İLGİLİ MESELELER	86
3.1.1. Zihâr	86
3.1.1.1 Hanefî Mezhebinde Zihâr	86
3.1.1.1.1. Zihârın Rüknu ve Şartları.....	86
3.1.1.1.2. Zihârın Gerçekleşmesinde Lafızların Etkisi.....	88
3.1.1.1.3. Zihârın Hükümü	89
3.1.1.1.4. Zihâr Çeşitleri.....	90
3.1.1.2. Hanbelî Mezhebinde Zihâr.....	91
3.1.1.2.1. Zihârın Rüknu ve Şartları.....	91
3.1.1.2.2. Zihârın Gerçekleşmesinde Lafızların Etkisi.....	92
3.1.1.2.3. Zihârın Hükümü	94
3.1.1.2.4. Zihâr Çeşitleri.....	95
3.1.1.3. Değerlendirme.....	96
3.1.2. Liân.....	97
3.1.2.1. Hanefî Mezhebinde Liân.....	97
3.1.2.1.1.Liânın Vücub Şartları.....	98
3.1.2.1.2. Liânın Hükümü	100
3.1.2.2. Hanbelî Mezhebinde Liân	100
3.1.2.2.1. Liânın Vücub Şartları.....	100

3.1.2.2.2. Liânın Hükümü	103
3.1.2.3. Değerlendirme.....	104
3.1.3. Îlâ.....	105
3.1.3.1. Hanefî Mezhebinde Îlâ.....	105
3.1.3.1.1. Îlânın Rükünü ve Şartları	105
3.1.3.1.2. Îlânın Hükümü	106
3.1.3.2. Hanbelî Mezhebinde Îlâ	107
3.1.3.2.1. Îlânın Rükünü ve Şartları	107
3.1.3.2.2. Îlânın Hükümü	108
3.1.3.3. Değerlendirme.....	109
3.1.4. Muhâle'a.....	110
3.1.4.1. Hanefî Mezhebinde Muhâle'a.....	110
3.1.4.1.1. Muhâle'anın Rükünü ve Şartları	110
3.1.4.1.2. Muhâle'anın Gerçekleşmesinde Lafızların Etkisi	111
3.1.4.1.3. Muhâle'ada Bedel	112
3.1.4.1.4. Muhâle'anın Hükümü	114
3.1.4.2. Hanbelî Mezhebinde Muhâle'a.....	115
3.1.4.2.1. Muhâle'anın Rükünü ve Şartları	115
3.1.4.2.2. Muhâle'anın Gerçekleşmesinde Lafızların Etkisi	116
3.1.4.2.3. Muhâle'ada Bedel	116
3.1.4.2.4. Muhâle'anın Hükümü	117
3.1.4.3. Değerlendirme.....	117
3.1.5. Tefrik.....	119
3.1.5.1. Hanefî Mezhebinde Tefrik.....	119
3.1.5.1.1. Fiziksel Hastalık ve Kusurlar	119
3.1.5.1.2. Cinsel Kusurlar.....	120
3.1.5.1.3. Kocanın Kaybolması (Mefkûd) Veya Evi Terk Etmesi (Gaib)	121
3.1.5.1.4. Nafaka Temini.....	121
3.1.5.1.5. Şiddetli Geçimsizlik.....	122
3.1.5.2. Hanbelî Mezhebinde Tefrik	123
3.1.5.2.1. Fiziksel Hastalık ve Kusurlar	123
3.1.5.2.2. Cinsel Kusurlar.....	123

3.1.5.2.3. Kocanın Kaybolması (Mefkûd) Veya Evi Terk Etmesi (Gaib)	124
3.1.5.2.4. Nafaka Temini	125
3.1.5.2.5. Şiddetli Geçimsizlik	125
3.1.5.3. Değerlendirme	125
3.1.6. Tefvîzü't-talak	128
3.1.6.1. Hanefî Mezhebinde Tefvîzü't-talak	130
3.1.6.1.1. Tefvîzü't-talakın Hukukî Statüsü	130
3.1.6.1.2. Tefvîzü't-talakta Kullanılan Lafızlar	131
3.1.6.2. Hanbelî Mezhebinde Tefvîzü't-talak	133
3.1.6.2.1. Tefvîzü't-talakın Hukukî Statüsü	133
3.1.6.2.2. Tefvîzü't-talakta Kullanılan Lafızlar	134
3.1.6.3. Değerlendirme	135
3.2. TARAFLAR AÇISINDAN EVLİLİĞİN SONA ERMESİ İLE İLGİLİ ŞARTLAR	136
3.2.1. Boşamada Ehliyet Şartı	136
3.2.2. Boşamada İrade Beyanı Şartı	138
3.2.2.1. Yazılı Beyan	138
3.2.2.2. Sözlü Beyan	139
3.2.2.3. İşaretle Beyan	140
3.2.3. Boşamada Şahit Bulundurma Şartı	141
3.2.4. İradenin Sakatlanması Meselesi	141
3.2.4.1. Öfke ve Gazab Halinde Boşama	142
3.2.4.2. Baskı Altında Boşama	143
3.2.4.3. Sarhoş İken Boşama	144
3.2.4.4. Geçici Bilinç Kaybına Sebep Olan Durumlarda Boşama	144
3.2.4.5. Sefih ve Hâzilin Boşaması	145
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	147
KAYNAKÇA	159
ÖZGEÇMİŞ	167

ÖZET

HANEFÎ VE HANBELÎ EKOLLERİNDE BOŞAMA HUKUKU

BAKTI, Selcen

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Haziran-2019

Çeşitli sebeplerle aile birliğine son vermek, neslin devamı ve birlikte yaşamak amacıyla kurulan aile müessesesi gibi insanlık tarihi kadar eskidir. Öte yandan gerek ailenin teşkili gerekse nihayete ermesi her daim ve her toplumda hukukun konusu olmuştur. Psikolojik ve sosyal boyutları dikkate alındığında öyle görünüyor ki aile birliğinin sona erdirilmesinin ehemmiyeti bir kat daha fazladır. Bu durum sebebiyle boşama Anglosakson, Kara Avrupası ve Sosyalist hukuk sistemleri gibi hukukçular tarafından özgün bir hukuk sistemi olarak değerlendirilen İslam hukukunun da ele aldığı meseleler arasında yer almaktadır.

İslam hukuk sistemi içerisinde metodolojik farklılıkları haiz farklı ekoller mevcuttur. Ayrıca asırlar boyu Müslüman hukuk bilginlerinin yaptıkları katkılar neticesinde her bir ekole ait oldukça zengin bir literatür meydana gelmiştir. Dolayısıyla birçok konu gibi boşama meselesi de her bir alt ekolde etraflıca ele alınmıştır. Literatürdeki zenginliğin çalışmanın tüm ekoller bazında hakkıyla incelenmesine engel teşkil edeceği aşikardır. Bu sebeple çalışma boşama konusunu ekol bazında incelemekte, bunu yaparken meseleyi farklı metodolojik yaklaşımları esas alan Hanefî ve Hanbelî mezhepleri temelinde ele almaktadır.

Boşama konusu çalışmada Hanefî ve Hanbeli ekollerinde mümkün merteye tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Öte yandan Medeni hukukun konuya yaklaşımı da gözardı edilmemiştir. Fakat kendilerine ait hususiyetleri sebebiyle boşamanın İslam hukukundaki tüm veçhelerinin medeni hukukumuzda yer alması beklenemez. Bu sebeple çalışmada medeni hukuka her iki hukukun muhteva bakımından kesiştikleri noktalarda değinilmiştir. Dolayısıyla çalışmada bir taraftan Hanefî ve Hanbelî hukuk ekollerinin boşama konusundaki yaklaşımları ele alınıp birbiri ile karşılaştırma imkanı elde edilecek, diğer yandan her birinin pozitif hukuk ile ortak ve ayrışan yönleri müşahede edilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Boşama Hukuku, Hanefî, Hanbelî*

ABSTRACT

DIVORCE LAW IN HANAFI AND HANBALI SCHOOLS

BAKTI, Selcen

Master Thesis, Basic Islam Sciences

June-2019

To end the unity of the family for a variety of reasons, like to build family to live together and sustain generation, is as old as the history of humanity. On the other hand, both of to marry and divorce is has been the subject of law in every society and every time. Considering the psychological and social dimensions, it seems that the importance of divorce is one fold higher than the other. Because of this situation, divorce is among the issues that Islamic law, which is considered as an original legal system by lawyers such as Anglo-Saxon, Black Europe and Socialist legal systems.

There are different schools with methodological differences within the Islamic legal system. In addition, as a result of contributions made by Muslim law scholars for centuries, a very rich literature of each school has occurred. Hence, the issue of divorce, like many issues, has been thoroughly elaborated in each sub-school. It is obvious that the richness in the literature will prevent the study of the study on the basis of the whole school. For this reason, the study examines the issue of divorce on the basis of the school. In doing so, it is focus on divorcing on the basis of the Hanafi and Hanbali sects, which are based on different methodological approaches.

in this study the subject of divorce has been tried to be examined in Hanafi and Hanbali schools in all aspects as much as possible. On the other hand, the approach of civil law to the issue has not been ignored. However, due to their particular characteristics, all aspects of divorce in Islamic law cannot be expected to be included in our civil law. For this reason, in the study, civil law is mentioned at the points where both law intersect in terms of content. Therefore, in the study, the approaches of the Hanafi and Hanbali law schools on divorce will be discussed and the opportunity to compare with each other will be obtained. On the other hand, the common and differentiating aspects of each with current law can be observed.

Key Words: *Divorce Law, Hanafi, Hanbali*

KISALTMALAR

- b.** : ibn
bkz. : bakınız
C. : cilt
h. : Hicri
Hz. : Hazreti
hzt. : hazırlayan
nşr. : neşreden
s. : sayfa
S. : sayı
thk. : tahkik eden
trz. : basım tarihi yok
v. : vefat
vb. : ve benzeri
vd. : ve devamı
yy. : yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Çalışmada boşama hukuku Hanefî ve Hanbelî mezhebi özelinde ele alınmıştır. Bununla birlikte talakla ilgisi bakımından talak çeşitleri, zihâr, lîan, îlâ, muhâle'a, tefrik ve tefvîzü't-talak meselelerine de değinilmiş ve bu konular kronolojik olarak sunulmuştur. Hanefî ve Hanbelî ekollerinde boşama hukukunu kronolojik olarak incelememiz, bu iki ekolün ittifak ve ihtilaf ettikleri hususları görmemiz ve mezhebin yaklaşımlarının süreç içerisinde değişip değişmediğini tespit edebilmemizi sağlamıştır. İslam hukukunda talakta kullanılan lafızlar, talak çeşidini belirleyici bir etkiye sahip oldukları için çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca konusu geldikçe Hukuk-ı Aile Kararnamesinin ilgili maddelerine de yer verilmiştir. Hali hazırda uygulanan Türk Medenî Hukukundaki boşanma ile İslam hukukundaki talak arasındaki farklar ve benzerlikler mukayeseli olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlanma sürecinde değerli bilgileri ve eleştirileriyle bana yol gösteren danışman hocam Şevket Pekdemir'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimle ilgili tavsiye ve yönlendirmeleri sebebiyle İslam Demirci ve Orhan İyibilgin hocalarıma, şekil şartları ile ilgili katkıları dolayısıyla Sait Kar hocama şükran borçluyum. Bilgi ve tecrübeleriyle ufkumu açan, hayatımın her anında maddî ve manevî desteğini hissettiğim, bu çalışmayı hazırlarken çocuklarımla ilgilenerek benim yükümü hafifleten değerli eşim Ahmet Selman Baktı'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca varlıklarına şükrettiğim çocuklarım Yavuz Selim ve Yağız Emre'ye, benim bugünlere gelmemde büyük emekleri olan kıymetli annem Zekiye Duman ve babam Celalettin Duman'a da teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Toplumun en temel birimi olan aile, insanlık tarihiyle yaşıt bir kurumdur. Öyle ki Allah Hz. Adem'i yaratmış, onu yalnız bırakmayarak eşi Havva'yı da ona eş yaratmıştır. Erkek ve kadının yaratılış itibariyle birbirine ilgi duyması ve nesillerin devamı için aile olmazsa olmaz bir husustur. İslam dini de insanî ve ahlakî değerlerin öğretildiği ve gelecek nesillere aktarılmasında büyük rol oynayan aile müessesesine ayrı bir önem vermiştir. Nitekim aile ile ilgili ayet ve hadislerde ailenin devamlılığını sağlamak ve eşler arasında sevgi-saygının devam etmesi için hem erkeğin hem kadının birbirlerine iyi davranması tavsiye edilmiştir.

İslam dini, güçlü aile yapısının güçlü toplumlara gebe olacağı anlayışından yola çıkarak eşler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda ilk çözümün evliliği sona erdirmek olmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de aile içi geçimsizlik durumunda eşler arasını düzeltmek için bazı yöntemlere başvurulması, eğer geçimsizlik devam ediyorsa kadının ve erkeğin ailesinden birer hakem belirlenerek karı koca arasını düzeltmeye çalışmaları¹ istenmiştir. Böyle bir durumda bile boşamayı ilk ve tek çözüm yolu olarak görmeyen İslam dini her türlü çabaya rağmen eşler arasındaki sevgi ve saygının ortadan kalkması halinde veya karı koca açısından evliliğin çekilmez hale geldiği durumlarda son çare olarak talaka/boşamaya cevaz vermektedir. Talak her ne kadar karı koca arasındaki evliliğin sona ermesini ifade etse de bu durumdan sadece eşler etkilenmez. Nitekim boşamanın bazı hukukî sonuçları doğrudan ailenin fertlerini etkilerken dolaylı olarak da toplumu etkilemektedir.

Hem kişiler hem de toplum açısından bu kadar önemli olan talak/boşama konusu, İslam hukuku ve Medenî hukuk açısından birçok araştırmaya konu teşkil etmiştir. Çalışmamızın konusuyla ilgili açıklamalara geçmeden önce İslam hukukunda boşamaya dair yapılan çalışmaları değerlendireceğiz. İlgili çalışmalardan biri Halime Korkut tarafından kaleme alınmıştır. "İslam Aile Hukukunda Boşama ve Boşama İradesinin Kullanımı" adlı çalışmada lafız ve lafız çeşitlerinin boşamada etkisi dört mezhep açısından ele alınmıştır. Ancak dört

¹ Nisâ 4/35:“ ...Eğer karı kocanın arasının açılmasından korkarsanız erkeğin ve kadının ailesinden birer hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah herşeyi bilen, herşeyden haberdar olandır.” ayetinde aile içi geçimsizlik durumunda eşler arasını düzeltmek için başvurulması gereken yöntemler zikredilmiştir.

mezhebe ait literatür göz önünde bulundurulduğunda konuya ilişkin yaklaşımların tüm detaylarıyla ele alınması mümkün değildir. Bu durum mezkur çalışma için de geçerli olup tezde boşama iradesinin kullanımı çok yüzeysel açıklanmıştır.

Boşama konusunda yapılan bir diğer çalışma ise Fatma Açık'ın “ İslam Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi”dir. Eserde tefrik sebepleri, boşamada hakem tayin edilmesi ve İslam hukukunda evliliğin sona ermesinde hakimin rolü ele alınmıştır. Serpil Kargı da alanla ilgili “İslam Hukukunda Kadının Evlenme Ehliyeti ve Boşama Yetkisi” adlı çalışmasında kadının evlenme ehliyetini çeşitli hukuk sistemlerine göre ele almış, ayrıca İslam hukukunda boşama yetkisinin sadece erkeğe ait olmadığını, kadın ve erkek açısından talak, hul’ ve tefviz şeklinde farklı alternatiflerin bulunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla mezkûr çalışmada kadının da erkek gibi boşamada yetki sahibi olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Ali Yüksek tarafından yapılan “İslam Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak” adlı çalışmada üç talakın yapılış şekli ve geçerliliği meselesi Hanefî mezhebi esas alınarak açıklanmış müellif gerek gördükçe diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir. İbrahim Yılmaz “ İslam Hukukunda Boşama Yetkisi” adlı çalışmasında daha çok kadının boşanmak için başvuracağı yollar üzerinde durmuş, kadının muhaâla’a, tefviz ve mahkeme yoluyla boşama hakkına sahip olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

Araştırmanın Konusu

Boşama ile ilgili yapılan çalışmaların tamamı incelendiğinde boşama konusunun ya detaylara inilmeden dört mezhebe göre ele alındığı ya da tefrik ve tefviz konusu ile bağlantı kurularak İslam hukukunda kadının da boşama yetkisine sahip olduğunun ispatlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ne var ki boşama konusunda dört mezhebin yaklaşımlarını genel hatlarıyla zikretmek bir mezhep özelinde derinleşmeyi engellemekte bu da beraberinde konuyla ilgili İslam hukuk ekolleri arasında mukayese yapabilmeyi imkansız hale getirmektedir. Bu sebeple biz boşama konusunu Hanefî ve Hanbelî mezhebi ile sınırlandırdık. Böylece meseleyi imkan nispetinde olabildiğince geniş ve derinlikli bir şekilde aldık. Bunu yaparken klasik İslam hukuku kaynaklarında yer alan tüm malumatı kullanmaya çalıştık.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmamızda Hanefî ve Hanbelî mezhebinin boşama yetkisi ve boşamada kullanılan lafızlarla ilgili bakış açısının doğru anlaşılması ve yorumlanması amaçlanmaktadır. Yaptığımız alan taramasında mezkur çalışmaların bazısında özellikle boşama yetkisi konusunda kaynaklardaki bilgilerin bağlamından koparılarak yanlış değerlendirilmesi bizi bu yöntemi izleme konusunda ayrıca motive edici olmuştur.

Araştırmanın öncelikli amacı, boşama, talak çeşitleri ve boşama ile ilgili bağlamında zihâr, liân, îlâ, muhâle'a, tefvîz ve tefrik konularını Hanefî ve Hanbelî ekolleri özelinde ele almak ve bu konuyu kronolojik olarak sunmaktır. Talakta kullanılan lafızlar, talak çeşidini belirleyici bir etkiye sahip oldukları için çalışmamızın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca konusu geldikçe Hukuk-ı Aile Kararnamesinin ilgili maddelerine de yer verilmiştir. Hali hazırda uygulanan Medenî Hukuktaki boşanma ile İslam hukukundaki talak arasındaki farklar mukayeseli olarak ele alınmış, medeni hukuktaki boşanma sebepleri ilgisi sebebiyle tefrik konusunun hemen akabinde incelenmiştir. Boşama ile ilgili güncel fetvalarda hangi mezhebin görüşünün esas alındığı hakkında bilgi vermesi bakımından Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan fetvalara da yer verdik.

Araştırmanın Sınırlandırılması

Çalışmamızda boşama konusu, Ehl-i Sünnet fıkıh ekollerinden ilki olan Hanefî mezhebi ile sonuncusu kabul edilen Hanbelî mezhebi çerçevesinde ele alınacaktır. Boşama konusunda bu iki mezhebi esas almamızın çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan ilki iki mezhep arasındaki metodoloji farklılığıdır. Diğeri ise teşekkül dönemi açısından birinin ilk, diğerrinin sonuncu hukuk okulunu temsil etmesidir. İslam hukuk ekolleri rey ve hadis temelinde iki kısma ayrıldığında Hanefîliğin ilkini temsil ettiği bilinmektedir. Hanbelîlik ise ehl-i hadis içerisinde yer aldığı gibi Ahmed b. Hanbel'in hadisçi kimliğinin de etkisiyle ehl-i hadis kimliğini diğerrlerine nispetle daha fazla taşıdığı söylenebilir. Hanefî ekolünün ise rey konusundaki tutumu ve Ebû Hanife'nin eğitim öğretim metodu sebebiyle bu kimliği hakkıyla yansıttığı malumdur. Dolayısıyla metodolojik olarak rey ve hadis karşıtlığı dikkate alındığında sırasıyla Hanefî ve Hanbelîliğin her birini en iyi

şekilde yansıtan ekoller olduğu görülür ki bu, çalışmada neden iki ekolü tercih ettiğimiz sorusuna cevap teşkil etmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin temel kaynaklarına müracaat edilmiş ve burada konuyla ilgili bilgilerin kronolojik olarak verilmesi hususunda ayrıca hassas davranılmıştır. Bu yöntemle bir taraftan mezheplerin zaman içinde farklı görüşlere meyledip etmediğinin tespiti diğer taraftan da mezhebe dair eksik bilgi aktarımının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Hanefî ve Hanbelî mezhebinin boşama hukuku ile ilgili görüşleri mukayese edilerek konuya dair değerlendirmelerimiz ortaya konmuştur.

Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmada Hanefî mezhebinin en eski kaynaklarından biri olan Tahavî'nin (v. 321) "el-Muhtasar" adlı eseri, Kudûrî'nin (v. 428) "el-Muhtasar"ı, Serahsî'nin (v. 483) "el-Mebsût" adlı eseri, Alaeddin es-Semerkindî'nin (v. 540) "Tuhfetü'l-fukaha"sı, muhteva ve metod bakımından kendinden önce yazılanları aşan Kâsânî'nin (v. 587) "Bedâiu's-sanâi" adlı eseri, Merğınânî'nin (v. 593) "el-Hidâye"si ve bu eserin şerhlerinden olan Aynî'nin (v. 855) "el-Binâye"si ve Bâbertî "el-Înâye"si müracaat edilen Hanefî mezhebinin temel kaynaklarıdır. Ayrıca İbnü'l-Hümmam'ın (v. 861) "Fethü'l-kadîr"i, Ebu'l-Berekat en-Nesefî (v. 710)'nin "Kenzü'd-dekâik"i ve bu eserin şerhlerinden olan Zeynüddin İbn Nuceym'in (v. 970) "el-Bahru'r-râik" adlı şerhi ile Hanefî mezhebinde muteber görüşlerin ele alındığı Molla Hüsrev'in (v. 885) "Dürerü'l-hükkâm"ı, İbrahim el-Halebî'nin (v. 956) "Mülteka'l-ebhur" adlı eseri ve İbn Âbidîn'in (v. 1252) "Reddü'l-muhtâr"ı çalışmamızda müracaat ettiğimiz diğer kaynaklardır.

Çalışmada ele aldığımız ikinci mezhep olan Hanbelî mezhebinin ilk temel fıkıh kitabı olan Hallâl'ın (v. 311) "el-Câmi" adlı eseri, Hırakî'nin (v. 334) "Muhtasar"ı, İbn Kudâme'nin (v. 620) "el-Muğni" adlı eseri, İbn Müflih'in (v. 884) "el-Mübdî fi şerhi'l-Muknî"si, Merdâvî'nin (v. 885) "el-İnsâf" adlı eseri, Buhûtî'nin (v. 1051) "er-Ravzu'l-mürbi"si ve "Keşşâfu'l-kınâ" isimli eserleri, İbn Teymiyye'nin (v. 728) "Mecmûu'l-fetâvâ"sı faydalandığımız temel kaynaklardır.

Ayrıca konu ile ilgili makale, tebliğ, ansiklopedi maddeleri ile kitaplara müracaat edilmiştir. Bunlardan elde edilen bilgiler sınıflandırılıp uygun bir içerik oluşturulmuştur.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi, araştırmada kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde araştırma konumuzun alt yapısını oluşturmak için Hanefî ve Hanbelî mezhebinin karakteristik özelliklerini, kullandıkları usûl ve yöntemi ayrıca talakla ilgisi bağlamında talak ve talak çeşitleri, zihâr, muhâle'a, liân, îlâ, tefrik, tefvîzü't-talak ve fesih kavramlarından bahsedilecektir.

İkinci bölümde ise Hanefî ve Hanbelî literatüründe talakın kronolojik seyri ve lafızların talak çeşidine etkisini ele alacağız. Bu bölümde Hanefî ve Hanbelî mezhebinin sarîh ve kinaye lafızlarla ilgili yaklaşımlarına da yer verilecektir. Üçüncü bölümde boşama hukuku kapsamında olmaları sebebiyle her iki mezhebin zihâr, liân, îlâ, muhâle'a, tefrik ve tefvîz ile ilgili görüşlerini aktaracağız. Üçüncü bölümün son kısmında ise talakın geçerli olması için gerekli olan şartlar kısaca ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HANEFÎ-HANBELÎ EKOLLERİ VE BOŞAMA HUKUKU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1.HANEFÎ VE HANBELÎ EKOLLERİ

Boşama konusuna başlamadan önce tezimizin ana çerçevesini oluşturan Hanefî ve Hanbelî mezhebinin karakteristik özelliklerini, kullandıkları usûl ve yöntemini kısaca ele alacağız. Ayrıca bu iki mezhebin kurucu imamlarının hayatı ve mezhebin doğduğu ortam hakkında da kısaca bilgi vereceğiz.

1.1.1. Hanefî Ekolü

1.1.1.1. Hanefî Ekolünün Ortaya Çıkışı

Hanefîlik dört büyük sünnî mezhebin ilki ve en yaygınıdır. Mezhepleşme öncesinde Kûfe merkez olmak üzere Irak'ta yoğun bir fikhî faaliyet bulunmakta ve bu faaliyet mezkûr muhite nispetle Irak ekolü olarak anılmaktaydı. Hicrî ikinci asra geldiğinde ise bu ekol Ebû Hanîfe'nin (v.150) katkılarıyla olgunlaşmış ve son derece sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Sonuç olarak bölgeye nisbeten kullanılan Irakiyyûn ifadesinden vazgeçilmiş, Hanefîlik tabiri ön plana çıkmaya başlamıştır.² Öte yandan Hanefîlik oldukça sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir. Zira mezhep silsilesindeki hocaların izi sürüldüğünde Kûfe'de şer'î ilimleri öğreten iki bilgin sahabînin "Abdullah b. Mes'ûd ve Hz.Ali"nin olduğu görülür. İki bilgin sahabînin oluşmasında başat rol oynadığı bu ilmi birikim yetkin hocalar tarafından rey ve içtihatla zenginleştirilmiş, İbrahim en-Nehaî'den itibaren de rey ekolü olarak tanınmıştır.

1.1.1.2. Ebû Hanife'nin Hayatı ve Mezhebin Teşekkülündeki Rolü

Mezhep ile ilgili hususlara geçmeden önce mezhebin kurucusu hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Çoğunluğa göre Ebû Hanife Nu'man b. Sâbit 80/699 yılında Kûfe'de doğmuştur.³ Önce kıraat, kelam ve cedel ilmine merak duymuş

² Bardakoğlu, A., "Hanefî Mezhebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, (C. 16, s. 1-21).

³ Ebû Zehra, Muhammed, *Ebû Hanife hayatühü ve asrühü-ârâühü ve fikhuhü*, Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1947, s.14.

sonra da fıkıh ilmine yönelmiştir.⁴ Fıkıh ilmindeki en önemli hocası Hammâd b. Ebî Süleyman (v. 120)'dir.⁵ Hanefîliğin ilmi birikimi Hammâd aracılığıyla İbrâhim en-Nehaî ve Ebû Amr eş-Şa'bi'den, dolayısıyla Mesrûk b. Ecda', Kâdî Şüreyh, Esved b. Yezîd ve Alkame b. Kays'tan, bunlar vasıtasıyla da sahâbenin en âlimlerinden olan Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas'tan gelmektedir.⁶ Dolayısıyla Hanefî mezhebinin fikhî birikimi kesintisiz bir silsile ile sahabe dönemine kadar uzanmaktadır.

Hocası Hammâd'ın ölümünden sonra Ebû Hanîfe hocasının halkasında ders vermeye başlamıştır.⁷ Hanefî mezhebinin tedvin edilmesinde ve gelişerek yayılmasında büyük rol oynayan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (v. 189) ve Ebû Yusuf (v.182) gibi öğrenciler Ebû Hanîfe'nin ders halkasında yetişen⁸ müctehit imamların başında gelir. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî hocasının görüşlerinden bir kitap oluşturmuş, bu sayede Hanefî mezhebinin temel görüşleri muhafaza edilip diğer nesillere aktarılma imkânı bulmuştur. Dahası fıkıhın bâb ve fasıllarına ayrılmasında İmam Muhammed tarafından izlenen yöntem belirleyici olmuş, diğer mezhepler tarafından da büyük oranda takip edilmiştir. Mezhep, Abbasiler döneminde Ebû Yusuf'un kâdî'l-kudâtık görevine getirilmesiyle İslam coğrafyasında hızla yayılmıştır.⁹

1.1.1.3. Hanefî Ekolünün Usûl Anlayışı

Fikhî birikimlerin mezhep addedilebilmesi için mevcut hükümler manzumesi veya bu hükümlerin çeşitli tasniflere tabi tutulması yeterli değildir. Bir diğer ifade ile mezhebi mezhep yapan şey ulaşılan fer'î hükümler değil, bu hükümlere bir metodoloji takip edilerek ulaşılmıştır. Bu sebeple Hanefî mezhebi hakkında bilgi verirken öncelikle ekolün izlediği usulle ilgili bilgi vermemiz gerekir.

Hanefî mezhebi Irak coğrafyasında neş'et ederken Hicaz coğrafyasında farklı bir fikhî oluşum canlanmaktaydı. Fakat Hicaz bölgesindeki bu fıkıh ekolünün

⁴ Zehebî, Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Menâkıbu'l-İmam Ebî Hanife ve Sahibeyhi*, (thk: Muhammed Zahid el-Kevserî, Ebu'l-Vefâ el-Afganî), Lecnet-ü İhyai'l-Meârifî'n-Nu'maniyye, Haydarabad, 1990, s. 29-30.

⁵ Ebû Zehra, *Ebû Hanife*, s.29-30.

⁶ Ebû Zehra, *Ebû Hanife*, s.30-31;71-75.

⁷ Ebû Zehra, *Ebû Hanife*, s.31.

⁸ Bakkal, A., *İslam Fıkıh Mezhepleri*, Rağbet Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.72-74.

⁹ Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", (C. 16, s.1-21).

Irak bölgesindeki fikhî anlayıştan oldukça farklı olduğunu söylememiz icab eder. Zira Irak ekolünü Hicaz ekolünden ayıran en önemli özellik, reye verilen önemdir. Bu özelliği dikkate alınarak Hanefî mezhebinin usûl anlayışına bakıldığında onların; karşılaşılan meselelere çözüm getirilirken Kur`an ve Sünnet ile birlikte re`y ve ictihada sıkça başvurmaları, farazî fıkıh yanında kıyas, istidlal gibi aklı muhakeme yöntemlerine önem vermeleri daha anlaşılır hale gelir. Bununla birlikte Hanefî mezhebinde bir meseleye çözüm aranırken diğer mezhepler gibi öncelikle Kitap ve Sünnete başvurulur. Eğer bu delillerde ilgili mesele hakkında bir hüküm bulunmazsa diğer kaynaklara başvurulur.¹⁰ Her ne kadar sünneti ikinci kaynak olarak kabul etmede diğer mezheplerle hemfikir olsalar da âhâd hadisin delil olabilmesi hususunda daha sıkı şartlar aramışlar ve bu konuda diğerlerinden ayrılmışlardır.¹¹

Sahabe kavlinin bağlayıcılığı konusunda Hanefîlerin cumhurla hemfikir olduğu görülür. Buna göre Hanefîler bir meselede sahabeden sadece iki farklı görüşün aktarılması halinde sonrakilerin üçüncü bir görüş ileri süremeyeceğini kabul ederler.¹² Ayrıca bir sahâbînin görüşü sahabe arasında yaygınlık kazanmış ve aksine bir görüş ortaya çıkmamışsa bu, Hanefîler nezdinde bir nevi icma olduğundan şer`î hüccet sayılır.¹³ Tarihi süreç itibariyle ilk dönem Hanefî literatüründe icmâ kavramına rastlanmamaktadır. Fakat icmâ tartışmaları sonrasında telif edilen eserlere bakıldığında sarîh ve sukûtî olmak üzere her iki icmâ türünün de delil olarak kabul edildiğine dair ifadeler mevcuttur.¹⁴

Ehl-i re`y denilince akla doğrudan Hanefî mezhebini getiren en önemli faktör olan kıyas delili¹⁵, Ebû Hanîfe tarafından iki farklı şekilde kullanılmıştır. Bunlardan birincisi; cüz`îden cüz`îye yapılan kıyastır. Bu kıyas, tümelden tikele şeklindeki mantikî kıyastan farklı olması ve fakihler tarafından bolca kullanılması sebebiyle fikhî kıyas veya kıyas-ı fukaha şeklinde isimlendirilir. Diğeri ise genel nitelikli naslardan ve cüz`î hükümlerden yola çıkarak varılan genel hükümlerden hareketle meselelerin çözüme kavuşturulmasını ifade eden genel kural kıyasıdır.

¹⁰ Buhârî, Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, Dâru'l-Kütübî'l-İslamî, Beyrut, trz., C. I, s. 19.

¹¹ Cessas, Ahmed b. Ali er-Razî, *el-Fusûl fi'l-usûl*, (thk: Uceyl Casim en-Neşemî), Vizâratü'l-Evkaf, Kuveyt, 1985, C. III, s. 113-123; Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekir Muhammed b. Ebi Sehl, *Usûlü's-Serahsî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, trz., C. II, s. 90-96; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, C. II, s. 371-376.

¹² Cessas, *el-Fusûl fi'l-usûl*, C. III, s. 197-208; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, C. II, s. 105-106.

¹³ Cessas, *el-Fusûl fi'l-usûl*, C. III, s. 271-274.

¹⁴ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, C. III, s. 258-261.

¹⁵ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, C. II, s. 144.

Ehl-i hadis, her ne kadar Hanefî fakihlerini haber-i vahidi kıyastan dolayı terk etmeleri sebebiyle sert bir şekilde eleştirse de aslında Hanefîler haber-i vahidi sadece ikinci tür kıyasta terk ederler.¹⁶ Bu ise onların hadisleri Kur'an'a arz konusundaki tutumlarının zorunlu sonucudur. Zira akl-ı selîm ile yaklaşıldığında nasların genelinden çıkarılan kuralların herhangi bir tikelden daha güçlü olacağını reddetmek mümkün gözükmemektedir.¹⁷

Fer'î delillerden olan istihsân¹⁸, en çok Hanefîler tarafından kullanılmıştır.¹⁹ Öyle ki Hanefî furû literatürü incelendiğinde meselelerin genellikle kıyas²⁰ ve istihsan şeklinde iki delil altında incelendiği görülür.²¹ İmam Şâfiî istihsanı keyfi ve arzulara uygun hüküm çıkarma yöntemi olarak değerlendirdiği için Hanefîleri bu konuda eleştirmiş²² ne var ki kendisi de aynı isimle olmasa da bu delili kullanmıştır.²³ Halbuki kaynak eserler incelendiğinde Ebû Hanîfe'nin kullandığı istihsanın kelime manasından öte mutlaka nass, icmâ, zaruret ve örf gibi başka bir delile dayandığı görülecektir.²⁴

Hanefîler bir diğer fer'î delil olan istishâb²⁵ ile de hüküm istinbâtında bulunmuşlardır.²⁶ Ancak onlara göre istishâb def'de delil iken isbatta delil kabul edilmez. Diğer bir ifade ile Hanefîlere göre bu delil sadece eski hakları korur. İstishâb ile yeni haklar elde edilmez.²⁷ Yine istishâb başlığında ele alınan tahkîmu'l-hâl Hanefî fakîhleri tarafından delil olarak kabul edilir.²⁸

¹⁶ Cessas, *el-Fusûl fi'l-usûl*, C. IV, s. 115-124; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, C. III, s. 270-293.

¹⁷ Cessas, *el-Fusûl fi'l-usûl*, C. IV, s. 9-12.

¹⁸ İstihsan, en geniş anlamıyla daha güçlü delil ile amel etmek anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz., Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, C. II, s. 200 vd.

¹⁹ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, C. IV, s. 3.

²⁰ Burada "kıyas" kelimesi ile hem tikelden tikele olan fikhî kıyası hem de genel kural kıyasını kastediyoruz.

²¹ Cessas, *el-Fusûl fi'l-usûl*, C. IV, s. 233; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, C. II, s. 200-202.

²² Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, C. IV, s. 3. Detaylı bilgi için bkz., Aybakan, B., "Şâfiî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, (C. 38, s. 223-233).

²³ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, C. IV, s. 3; Atar, F., *Fıkıh Usûlü*, İfav Yayınları, İstanbul, 2008, s.74; Karaman, H., *İslam Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 74. İmam Şâfiî ve sonraki dönem Şâfiîlerin istihsan örneklerine dair bkz. Pekcan, A., "Şâfiî İstihsân Yapmış mıydı?", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 3, 2003, s. 165.

²⁴ Cessas, *el-Fusûl fi'l-usûl*, C. IV, s. 234-239; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, C. IV, s. 3-5.

²⁵ İstishâb, aksine bir delil bulunmadığı sürece serbestlik veya yükümsüzlüğe yahut daha önce varlığı bilinen bir durumun devam ettiğine hükmetme anlamına gelen bir usûl-ü fıkıh terimidir. Detaylı bilgi için bkz., Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, C. II, s. 224-225.

²⁶ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, C. III, s. 377-378.

²⁷ Şahin, O., "İslam Hukuk Metodolojisinde İstishâb", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12-13, 2001, Samsun, s. 505.

²⁸ Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 77.

Her ne kadar uzun bir süre usûl eserlerinde müstakil bir başlık altında incelenmese de gerek furû' eserlerine gerekse kavaid müellefatına bakıldığında nassların lafız ve mana bakımından yorumlanmasında, hükümlerin benzer olaylara intikalinde, nassların boş bıraktığı alanlarda Hanefî müctehidlerin örf ve âdet deliline sıklıkla başvurduğu görülür.²⁹

Hanefî usûl eserlerinde müstakil bir başlık altında incelenmeyen diğer bir delil de mesâlih-i mürseledir³⁰. Her ne kadar maslahat prensibi istihsân kapsamında olduğu için ayrıca mesâlih-i mürseleyle gerek kalmadığı şeklinde açıklamalar yapılsa da istihsân, meselelere çözüm bulmak amacıyla yapılan ictihad yöntemi olmayıp mevcut çözümden vazgeçmenin izahını üstlenen bir işleve sahip olduğu için ikisinin aynı ekseninde değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir.³¹ Fakat istihsan gibi negatif bir yapıya sahip olan sedd-i zerâi'in istihsânın gerekçesi olmaya elverişli bir delil olması sebebiyle³² Hanefîlerce makbul addedildiğini söyleyebiliriz. Yalnız burada sedd-i zerâi'in müstakil bir başlık altında veya bu isimle değil, istihsânın türleri arasında değerlendirildiğine dikkat edilmesi gerekir.³³

Geçmiş şeriatlere ait hükümlerin delil değeri taşıdığına dair Hanefîlerin olumlu yaklaşıma sahip olduğu görülür. Fakat şer'u men kablena kapsamında görülen hükümlerin delil olabilmesi için İslam şeriatı tarafından neshedilmemiş olması gerekir. Ayrıca geçmiş şeriatlere ait hükümler Hanefîler tarafından Kitap ve sünnet kapsamında mülâhaza edilir.³⁴ Dolayısıyla burada Hanefîlerin nesih konusundaki kendilerine özgü yaklaşımın şer'u men kablena kapsamında görülecek hükümlerde de belirleyici rol oynayacağı unutulmamalıdır.³⁵

²⁹ Hanefîlerde örfün kullanımı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yelek, K., "Hanefî Mezhebinde Örfün Hükümlere Etkisi", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, 2015, s. 85-99.

³⁰ Mesâlih-i mürsele hakkında nass, icmâ ve kıyas gibi emir ve yasak edici bir delil bulunmayan ve İslam'ın ruhuna uygun olan maslahatlara göre hüküm vermektir. Detaylı bilgi için bkz., Hallaf, Abdülvehhab, *İlm-u Usûli'l-fikh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2011, s. 85-86; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 81-85.

³¹ Dönmez, İ. K., "Fıkıh Usûlünün İşlevi Ve İctihad Yöntemleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *İslamî İlimlerde Metodoloji/ Usûl Meselesi 1*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 668.

³² Sedd-i zerîa, şer'an yasak olan sonuca götürmesi durumunda aslen mubah olan bir şeyin yasaklanmasını ifade eder. Detaylı bilgi için bkz., Şahin, O., "İslam Hukuk Metodolojisinde Zerâyi' ve Uygulaması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 7, Nisan, 2006, s. 209-244.

³³ Bardakoğlu, "Hanefî mezhebi", (C. 16, s.18).

³⁴ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, C. II, s. 99.

³⁵ Hanefîlerin nesih anlayışı için bkz. Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, C. III, s. 154 vd.

Asırlar süren bir zaman diliminde ve İslam dünyasının büyük çoğunluğu tarafından kabul gören, kendi içinde de farklı temayülleri barındıran Hanefî mezhebinin yukarıda zikrettiğimiz usûl ve yöntemlerini bir de mezhebin doğduğu coğrafya ve kültür açısından ele almamız gerekir. Zira kültür ve coğrafyanın tüm fikri oluşumlar üzerindeki etkisi herkesçe malumdur. Bu durum dini bilgi üzerinde sistematik bir anlama faaliyetini ifade eden tüm fikhî mezhepler için geçerli olduğundan tabiatıyla Hanefîliğin doğru anlaşılmasında da hayati öneme sahiptir.

Irak ve Kûfe, ehl-i re'yanın ilk temsilcisi sayabileceğimiz Hz. Ali zamanından itibaren farklı kültür ve ilimlerin, değişik sosyal grupların bir arada bulunduğu, birçok siyasî ve fikrî harekete şahitlik yapan bir merkez konumundaydı.³⁶ Ebû Hanife'nin böyle karma bir toplumda yetişmiş olması, Hicaz bölgesinde hâkim olan fikrî oluşumlardan daha az etkilenmesine ve ilk dönemlerden itibaren henüz vukuu bulmamış olaylar üzerinde ictihad çabalarının artarak devam etmesine zemin hazırlamıştır. Yine yaşadığı dönemde ve bölgede hadis uydurmacılığı yaygın olduğu için Ebû Hanife, âhad hadislerin kabul şartlarında daha hassas davranmış, bu sayede bid'at ve uydurma "hadislerin" dinî bir hüküm gibi algılanmasına engel olmuştur. Mezkûr coğrafya ve karma kültür dikkate alındığında soru ve sorunların da ne derece artacağı malumdur. Bununla birlikte eldeki nasların sınırlılığı da bir diğer gerçekliktir. Böyle bir durumda meseleleri çözümsüz bırakmak, halkın aşırı uç görüşlere yönelmesine sebep olacağı için Hanefîlikte kıyas, istihsân gibi deliller ile meselelere dinî çözümler aranmıştır.³⁷

Özetle diyebiliriz ki aslında Ebû Hanife kendi dönemine kadar geçen sürede oluşan yöntemleri içinde bulunduğu ortam ve insanların ihtiyaçları bakımından yeniden değerlendirmiş, bunları sistematik hale getirmiştir. Zarurî durumlarda ise İslam dininin genel prensipleri çerçevesinde sorunlara fikhî çözümler üretme arayışına girmiştir. Örf-âdet, kıyas ve istihsânı kullanması, işte bu arayışın bir sonucudur.

³⁶ Avcı, C., "Kûfe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, (C. 26, s. 342).

³⁷ Uzunpostalcı, M., "Ebû Hanife", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, (C. 10, s. 135-136).

1.1.2. Hanbelî Ekolü

1.1.2.1. Hanbelî Ekolünün Ortaya Çıkışı

Ahmed b. Hanbel'in (v. 241) görüşleri etrafında oluşan aynı zamanda ona nispet edilen Hanbelî mezhebi, ekolün oluşum süreci ve mezhep imamının yaşadığı dönem bakımından dört sünnî mezhebin sonuncusudur. Ahmed b. Hanbel hicrî II. asrın son çeyreği ve III. asırda yaşamıştır. Diğer mezheplerin oluşum sürecinin tamamlanması yanında ayrıca rey ve eser ehli ayrımının da Hanbelîliğin teşekkülü öncesinde belirgin hale geldiği rahatlıkla söylenebilir. Bilindiği üzere Ebû Hanife ehl-i reyî, Malik b. Enes de ehl-i eseri temsil ediyordu.³⁸

Siyasî, fikrî ve kelâmî tartışmaların yoğun olduğu Irak bölgesinde ortaya çıkan Hanbelî mezhebinin kurucu imamı ilmi serüveninin de etkisiyle ehl-i eser çizgisini benimsemiştir. Hanbelî mezhebine dair açıklamalara geçmeden önce Ahmed b. Hanbel'in hayatına dair bilgi verilmesi oldukça elzemdir. Zira fıkhîta ehl-i eser çizgisine tabi olmasının altında yatan sebepler, fıkıh metodolojisinde haber-i vahid ve ona taalluk eden meselelerdeki tavrı ve deliller hiyerarşisine dair yaklaşımlarının anlaşılması Ahmed b. Hanbel'in ilmî hayatı ile doğrudan ilgilidir.

1.1.2.2. Ahmed b. Hanbel'in Hayatı ve Hanbelî Ekolünün Teşekkülündeki Rolü

Ahmed b. Hanbel, h.164 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir.³⁹ Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen Ahmed b. Hanbel, Bağdatlı âlimlerden gramer ve fıkıh okuduktan sonra hadis öğrenmeye başlamış, sadece Bağdatlı hocalarla iktifa etmemiş Kûfe, Basra, Mekke, Medine ve Yemen gibi çeşitli yerlere uzun ve meşakkatli yolculuklar yapmıştır.⁴⁰ Ebû Hanife'nin öğrencisi Ebû Yusuf, İbrahim en-Nehâî'nin öğrencisi Hûşeym b. Beşîr, Hicaz ekolünün önemli isimlerinden Süfyân b. Uyeyne ve İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbel'in ilim tahsil ettiği İslam âlimlerinden bazılarıdır.⁴¹

³⁸ Koca, F., "Hanbelî Mezhebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, (C. 15, s. 525).

³⁹ İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Menâkıbu'l-İmam Ahmed*, (thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâr-u Hicr, yy., 1991, s. 13; Ebû Zehra, *İbn Hanbel hayatühü ve asruhü-ârâuhü ve fikhuhü*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 2008, s. 15.

⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbu'l-İmam Ahmed*, s. 26-39.

⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbu'l-İmam Ahmed*, s. 257; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 27;78.

Genellikle muhaddis olarak tanınan Ahmed b. Hanbel'in istifade ettiği hocalar arasında İmam Şafî (v. 204), diğerlerinden daha farklı bir öneme sahiptir. Zira Şafî'den ders alması ve onunla birkaç defa görüşmesi, Ahmed b. Hanbel'in özgün bir fakih ve mezhep kurucusu olmadığı dahası onun fikhının Şafî'nin fikh anlayışından ibaret olduğu şeklinde yanlış bir algı oluşturmuştur. Öyle ki bu algı sebebiyle kimi eserlerde Ahmed b. Hanbel fakihler arasında zikredilmemiştir. Ne var ki Ahmed b. Hanbel, İmam Şafî ile ilk kez öğrencilik yıllarının başlarında hacc sırasında henüz on dokuz yaşındayken, ikinci kez ise İmam Şafî 195 yılında Bağdat'a geldiğinde karşılaşmıştır. 196-198 yılları arasındaki Bağdat muhasarası sebebiyle ikisi de Haremeyn'de ikamet etmek zorunda kalır.⁴² Haremeyn'de kaldıkları zaman zarfında bir araya gelip gelmediklerine dair herhangi bir bilgi yoktur. Muhasara sona erdiğinde ikisi de Bağdat'a geri döner. Ancak İmam Şafî burada kısa bir süre kalıp Mısır'a gider. Ahmed b. Hanbel de Abdürrezzak b. Hemmâm'dan hadis almak için Yemen'e gitmek üzere yola çıkar.⁴³ Ahmed b. Hanbel'in Basra, Kûfe, Yemen, Mekke, Medine özetle tüm yolculuklarının amacına bakıldığında bunların hepsinde bir hadis üstadının yanına gittiği görülür. Ancak kaynaklarda fikh usulü veya fikh öğrenmek için yaptığı herhangi bir yolculuğa rastlanmaz.⁴⁴

İmam Şafî'nin hayatında büyük bir dönüm noktası olan ve eski görüşlerini tekrar gözden geçirerek bazılarını terk edip mezheb-i cedîdi olarak nitelenen Mısır dönemi, Şafî mezhebinin son şeklini aldığı dönemdir. Ahmed b. Hanbel'in İmam Şafî ile bu dönemde görüştüğüne dair malûmat bulunmadığına göre Ahmed b. Hanbel'in fikhının İmam Şafî'nin fikhından ibaret olduğunu söylemek oldukça zordur. Dahası İmam Şafî, Ahmed b. Hanbel'in Mısır'a geleceğini düşünürken onun Mısır'a gitmeyip hadis yolculuklarına devam etmesi⁴⁵ de bu tezi destekleyen önemli bir argümandır. Ahmed b. Hanbel'in İmam Şafî hakkında serdettiği "Allah

⁴² İmam Şafî için bkz. Aybakan, B., "Şafî", (C. 38, s. 224). Ahmed b. Hanbel için bkz. İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kuraşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk: Ali Şîrî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1988, C. X, s. 326.

⁴³ Ahmed b. Hanbel'in fâkihliği ve fikhının özgünlüğü konusunda geniş bilgi için bkz. Baktı, A.S., *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2018, s. 74 vd.

⁴⁴ Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 23.

⁴⁵ Kaynaklarda Ahmed b. Hanbel'in İmam Şafî'den fikh usulü veya fikh öğrenmek için yaptığı herhangi bir yolculuktan bahsedilmez. Dahası İmam Şafî'ye geleceğini söylemesine ve Şafî'nin de vefat edene kadar Mısır'da kalmasına rağmen Ahmed b. Hanbel bu sözünü yerine getirmemiştir. Bkz. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. X, s. 360.

her asırda ümmetin dinî işlerini düzene koyan, çekip çeviren birini yollar. Geçen asır bu işi Ömer b. Abdülaziz yaptı. Sanıyorum bu yüzyılın müceddidi de Şafîî'dir."⁴⁶ şeklindeki övgü dolu sözler bu bilgilerle birlikte okunmalıdır. Böyle bir okuma neticesinde Ahmed b. Hanbel'in İmam Şâfiî'yi taklit ve fıkhıta ona ittiba etmediği, onu kendi ilmî yöntem ve prensiplerine yakın görmesi sebebiyle övdüğü açıkça anlaşılmaktadır.

İçinde bulunulan sosyal, siyasal ve kültürel çevre her insanın hayata bakışında farklı şekilde etkili olmuştur. Temelini halku'l-Kur'ân meselesinin oluşturduğu Mihne olayı da hem İslam dünyasındaki fikrî akımlarda hem de Ahmed b. Hanbel'in tarihteki mevcut şöhretine ulaşmasında büyük bir etkiye sahiptir. Bu sebeple özelde Ahmed b. Hanbel genelde Hanbelî mezhebi çalışmalarında mihne olayı üzerinde mutlaka durulması gerekir.

Mihne olayı, Mutezilî âlimlerin etkisinde kalan Halife Me'mun'un hicrî 212 yılında halku'l-Kur'an konusunda Mutezile ile aynı görüşü benimsediğini ilan etmesiyle başlar.⁴⁷ Böylece ilmî bir tartışma olarak başlayan halku'l-Kur'an meselesi siyasi otoritenin de desteğiyle resmî bir ideoloji haline gelmiş olur.⁴⁸

Hicrî 212 yılında başlayan mihne, 234 yılında halku'l-Kur'an tartışmalarının yasaklanmasıyla sona ermiştir. Yirmi iki yıl süren bu meselenin Ahmed b. Hanbel'in hocalık yaptığı yıllara da şamil olması, onun fıkıh metodolojisinin oluşumunda derin etkilere sebep olmuştur. Ahmed b. Hanbel'in kendi görüşlerinin yazılmasına -özel öğrencileri hariç- izin vermemesi, sahabe kavlini kıyasa öncelenmesi, bir konuda sahabeden farklı görüşler bulunması durumunda bunların dışına çıkmadan birini tercih etmesi bu mihverde ele alındığı zaman anlamlı hale gelir. İctihad ürünü olan bir görüşün insanlara işkence edilmesinde, hatta öldürülmesinde araç olarak kullanıldığına bizzat şahit olan

⁴⁶ Baktı, *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi*, s. 75.

⁴⁷ Yücesoy, H., "Mihne", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, (C. 30, s. 26).

⁴⁸ Me'mun h. 218 yılında Bağdat valisi İshak b. İbrahim'e yazdığı mektupta kadıları ve âlimleri Kur'an'ın mahlûk olduğu konusunda hesaba çekmesini, bu fikrin benimsenmesini, aksini savunanların şahitliklerinin kabul edilmeyip varsa resmî görevlerden alınmasını emreder. Ahmed b. Hanbel ve Muhammed b. Nuh dışındaki kadı ve âlimler görüşlerinden rücu edip Kur'an'ın mahluk olduğunu kabul ettiklerini söyleyerek serbest bırakılırlar. Ahmed b. Hanbel ve Muhammed b. Nuh ise bu görüşü kabul etmedikleri için zincire bağlanmış olarak halife Me'mun'un bulunduğu Tarsus'a yollanır. Ancak yolda Me'mun'un ölüm haberi gelince Bağdat'a geri gönderilirler. Geri dönüş esnasında Muhammed b. Nuh vefat etmiş, Ahmed b. Hanbel ise hapse atılmıştır. Detaylı bilgi için bkz., Yücesoy, H., "Mihne", (C. 30, s. 27).

Ahmed b. Hanbel kendi içtihatlarının benzer durumlara sebep olmaması için fetvalarını yazdırmaktan çekinmiş ve kendisine bir soru sorulduğunda Kitap, Sünnet ve sahabî kavline başvurmuş, reyden uzak durmuştur. İşte onu özgün bir fakih olarak görmemizi sağlayan da kendine has olan bu usûl ve yöntemidir.⁴⁹

1.1.2.3. Hanbelî Ekolünün Usûl Anlayışı

Ahmed b. Hanbel'e ait herhangi bir fıkıh veya fıkıh usûlü kitabı mevcut değildir. Hanbelî usûlü ve furûu ile ilgili eserler, Ahmed b. Hanbel'in vefatından sonra oğulları ve öğrencileri tarafından yazılmıştır. Dolayısıyla onun görüşlerinin sistemleşerek mezhep halini alması, uzun bir tedvin döneminden sonra gerçekleşmiştir. Nitekim mezhebe ait ilk usûl eseri,⁵⁰ Ebu Ya'lâ (v. 458) tarafından kurucu imamın vefatından yaklaşık bir buçuk asır sonra kaleme alınmıştır.

Hanbelî mezhebi ile diğer fıkıh mezhepleri arasında İslam hukukunun kaynakları bakımından çok ciddi farklar bulunmaz. Bununla birlikte bir mezhebi diğerinden ayıran en önemli hususun kaynak farklılığı değil bu kaynakları yorumlama ve kaynaklara ulaşmada esas alınan delilleri kullanım şekli olduğu göz ardı edilmemelidir. Hanbelî mezhebinde şer'î hüküm istinbâtında ilk kaynak sarih nasslardır. Hadisler sahih ve sabit olduğunda Kitap ve Sünnet şeklinde ikili ayrıma gidilmeyip ikisi aynı derecede kabul edilir.⁵¹ Sahabîlerin adalet vasfını haiz olduğu kabul edildiğinden Hanbelîlikte sahabe mürsellerinin hüccet sayılması için herhangi bir ilave şarta gerek yoktur.⁵²

Hanbelîlikte sahabî kavlinin önemli bir yeri vardır. Nitekim onlara göre sahabe iki görüş üzerinde ihtilaf ettiği zaman üçüncü bir görüşün ortaya atılması câiz değildir.⁵³ Dolayısıyla Hanbelî usûl düşüncesinde sahabe kavlinin içtihat karşısında daha kuvvetli bir delil olduğunu ve bu delilin Hanbelî mezhebinin karakteristik özellikleri arasında yer aldığını söyleyebiliriz. Sahabî dışındakilerin

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz. Baktı, *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi*, s. 81-82.

⁵⁰ Koca, "Hanbelî Mezhebi", (C. 15, s. 533).

⁵¹ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir*, Müessesetü'r-Rayyân, Beyrut, 2002, C. II, s. 389.

⁵² Ebû Ya'lâ, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef b. Ahmed b. el-Ferrâ el-Hanbelî el-Bağdadî, *el-Udde fi usûli'l-fikh*, (thk. Ahmed b. Ali b. Seyr el-Mübârakî), y.y., trz., C. II, s. 589; C. III, s. 757.

⁵³ Koca, F., *İslam Hukuk Tarihinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi*, Ankara Okulu Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 141.

mürsellersi konusunda ise mezhep içinde farklı görüşler bulunmaktadır.⁵⁴ Ayrıca Hanbelî fakihleri haber-i vâhidi kıyasa öncelemiş ve faziletler konusunda zayıf hadislerin delil olabileceğini savunmuşlardır.⁵⁵

İslam âlimlerinin belirli bir zaman diliminde dinî bir konuda görüş birliğine varmasını ifade eden icmân Hanbelî mezhebinde delil olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz.⁵⁶ Fakat burada dikkat edilmesi gereken oldukça önemli bir husus bulunmaktadır. Şöyle ki, mezkûr tanımdaki şekliyle icmâ, Ahmed b. Hanbel tarafından eleştirilmiştir. Zira o böyle bir tanımın gerçekleştiğini söylemenin doğru olmadığını ifade eder. Ona göre icmâ, tüm âlimlerin görüş birliğine vardığını değil bir konuda herhangi bir âlimin ihtilaf ettiğinin bilinmediğini ifade etmektedir.⁵⁷

İstishâb delili Hanbelî mezhebinde ilk dönemden itibaren meşrûiyetini korumuştur. Fakat burada istishâbın bütün bir Hanbelî geleneğinde Kur'an, Sünnet ve icmâ delilinden sonra dördüncü sırada geldiğini söylemek mümkün değildir. Zira Hanbelî usûl eserleri incelendiğinde belirli bir dönemden sonra istishâbın Kitap, sünnet, icmâ ve kıyas şeklindeki sıralamanın akabinde yer almaya başladığı görülür.⁵⁸ Hanefiler bu delili sadece def'de hüccet olarak kullanırken Ahmed b. Hanbel hem isbatta hem def'de delil olarak kullanır.⁵⁹ Hanbelî usûlcülerinin çoğunluğu şer'î hükümlerin akılla bilinemeyeceğini ve peygamber gönderilmeden önce zimmetin her türlü vacipten berî olduğunu savunurlar.⁶⁰

Ehl-i eser çizgisinden giden Ahmed b. Hanbel -ehl-i rey kadar sık olmasa da- mecbur kaldığı durumlarda kıyasa başvurmuştur. Ona göre kıyas mürsel ve zayıf hadislerden, sahabî fetvalarından ve hatta tâbiin sözlerinden sonra gelmektedir.⁶¹ Erken dönem usûl eserlerindeki edille-i şer'iyye tasniflerine

⁵⁴ Koca, *İslam Hukuk Tarihinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi*, s. 136.

⁵⁵ Ebû Ya'lâ, *el-Udde fî usûli'l-fikh*, C. III, s. 857-860;888.

⁵⁶ Mütteahhirûn dönemi Hanbelî fakihlerinden Merdâvî ile birlikte teknik icmâ' tanımı artık Hanbelîler tarafından kabul görmüş ve hatta bu geriye doğru da mezhebin görüşü olarak sunulmuştur. Bkz. Merdâvî, Alaaddin Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed ed-Dımaşkî, *et-Tahbîr şerhu't-tahrîr fî usûli'l-fikh*, (thk. Abdurrahman Cibrîn, İvad el-Karnî, Ahmed es-Serah), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2000, C. III, s.1229.

⁵⁷ İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebubekir b. Eyyub, *İ'lâmü'l-muvakkı'an an Rabbi'l-âlemîn*, (thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Âl Selman), Dâru İbni'l-Cevzî, Suud, 2002, C. II, s. 53-54.

⁵⁸ Müstakîl müçtehidin bilmesi gereken deliller Kitap, Sünnet, icmâ' ve kıyas şeklinde sıralanmıştır. bkz. İbn Teymiyye, Ebu'l-Berekât Mecdüddin Abdüsselam b. Abdullah, *el-Müsevvede fî usûli'l-fikh*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, trz., s. 572-574.

⁵⁹ Ebû Ya'lâ, *el-Udde fî usûli'l-fikh*, C. I, s. 478.

⁶⁰ Koca, "Hanbelî mezhebi", (C. 15, s. 535).

⁶¹ Ebû Ya'lâ, *el-Udde fî usûli'l-fikh*, C. IV, s. 1273.

bakıldığında şer'î deliller zımında kıyasa rastlanmaz. Fakat bu, kıyasın ilk dönem eserlerinde delil kabul edilmediği anlamına gelmez. Zira müstakil bir şer'î delil olarak zikredilmese de bu eserler dikkatle incelendiğinde kıyasa dair bir başlık açılıp meşrûiyetinin tartışıldığı görülür. Bu tartışmada Hanbelî geleneği her zaman kıyasın meşrû bir delil olduğu sonucuna varmıştır.⁶²

Delillerin tasnifinde müstakil bir başlık olarak rastlanmasa da kıyas ilk dönem Hanbelî usul eserlerinde yer alan asl, mefhûmü'l-asl ve istishâbü'l-hâl şeklindeki tasnifin ikinci kısmında mevcuttur. Kıyasla ilgili bu dolaylı anlatım Müteahhirûn döneminin ilk başlarında edille taksiminde devam etmiştir. Hicrî VII. asra geldiğinde mezhep içindeki önemli âlimlerden İbn Teymiyye'nin (v. 728) farklı konular içerisinde de olsa kıyası Kur'an, Sünnet ve icmâ'nın akabinde zikrettiği görülür. İbn Kayyim'a (v. 751) geldiğinde ise kıyas ilk defa ve doğrudan şer'î delil tasnifinde yer alır. Ondan sonraki dönemde İbn Bedrân'ı (v. 1346) hâric tutarsak kıyas artık Kitap, Sünnet ve icmâdan sonra zikredilen bir delil haline gelir.⁶³

Erken dönem usûl kitaplarında benimsenen üçlü tasnifte üçüncü sırada zikredilen istishâb delili müteahhirûn döneminde tasnifle ilgili değişikliğin de etkisiyle farklı bir konuma gelir. Zira üçlü tasnifte istishâb üç sacayağından biri olması yönüyle önemli bir vurguya sahiptir. Oysa kitap, sünnet, icma şeklinde başlayan taksimin benimsenmesiyle artık doğrudan zikredilen şer'î bir delil olma özelliğini de kaybetmiştir. İstishâb cephesinde bunların gerçekleşmesi geride zikrettiğimiz kıyas konusundaki dolaylı anlatımın bırakılmasıyla eşzamanlıdır. Bu sürecin sonunda kıyasın yıldızı parlarken istishâbın işlevini eskisine nazaran kaybederek sürdürdüğü söylenebilir. İstishâb ve kıyasın geçirdiği bu dönüşümün gözden kaçırılması halinde istishâbın Hanbelîlik için her daim aynı güç ve etkide bir delil olduğu zannedilecektir. Dahası yine mezkur dönüşüme dikkat edilmemesine bağlı olarak bütün bir Hanbelî geleneğinde kıyasa ancak zaruret hallerinde ve en son başvurulduğu şekilde yanlış iddialarda bulunulabilecektir.⁶⁴

⁶² Ebû Ya'lâ, *el-Udde fî usûli'l-fikh*, C. I, s. 71; Kelvezânî, Mahfuz b. Ahmed b. El-Hasen b. Ahmed, *et-Temhid fî usûli'l-fikh*, (thk. Müfid Muhammed Ebu Amşe), Camiatü Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1985, C. I, s. 24.

⁶³ Baktı, *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi*, s. 123-138.

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. Baktı, *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi*, s. 124-148.

Şer'u men kablenânın delil olup olmayacağı hususunda Ahmed b. Hanbel'den iki farklı rivayet aktarılır. Birinci görüşe göre; peygamberimizden önceki şeriatlerden olup da bizim dinimizde neshedildiği sabit olmayan her şey bizim için de bağlayıcıdır.⁶⁵ İkinci görüşe göre ise; şer'u men kablenâdaki hükümlerden yalnızca İslam'da da sabit olduğuna dair delil bulunan hususlar bizim için bağlayıcıdır.⁶⁶ Ancak Hanbelî usûl eserlerine bakıldığında şer'u men kablenâ'nın genel olarak hüccet kabul edildiğini söyleyebiliriz.⁶⁷

Ehl-i reyın muhaliflerince eleştirildiği delillerden biri olan istihsanın Ahmed b. Hanbel'den gelen bazı rivayetlerde bâtil olarak değerlendirildiği görülür. Ancak ilk Hanbelî usûlcüsü Ebû Ya'lâ, el-Udde adlı eserinde istihsanın sahih bir delil olduğunu ispata çalışmış⁶⁸, Kâdî Ya'kûb b. İbrâhim el-Berzebînî de istihsanla hüküm vermenin Ahmed b. Hanbel'in mezhebi olduğunu söylemiştir. Bu rivayetler birlikte değerlendirildiğinde Hanbelî usulünde istihsanın şer'i bir delil olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.⁶⁹

Malikî ekolünde oldukça geniş bir alanda işletilen maslahat-ı mürsele, mütekaddimûn dönemi Hanbelî usûl eserlerinin hiçbirisinde zikredilmemiştir. Müteahhirûn dönemi usûlcülerinden İbn Kudâme ve İbn Neccâr ise mürsel maslahatı kabul etmediklerini açıkça belirtmişlerdir.⁷⁰ Bazı Hanbelî usûlcüler de maslahatı ancak şer' tarafından onaylanması şartıyla kabul ederler. Sonuç olarak Hanbelî mezhebinde maslahat-ı mürselenin istihsan kadar makbul bir delil olmadığını söyleyebiliriz.⁷¹

Zikri geçtiğinde ilk akla gelen mezhep olması itibariyle sedd-i zerai'in Mâlikî mezhebinin karakteristiği olduğu malumdur. Hanbelî mezhebinde ise ilk dönemlerde bu delile herhangi bir atıfta bulunulmaz. Bununla birlikte İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından önemsenmesi ve mezhebin genel

⁶⁵ Merdâvî, Alaaddin Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed ed-Dımaşkî, *Tahrîru'l-menkûl ve tehzîbu ilmi'l-usûl*, (thk: Abdullah Haşim, Hişam el-Arabî), Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûnü'l-İslamiyye, Katar, 2013, s.324.

⁶⁶ İbnü'l-Lahhâm, Alaaddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abbas el-Ba'li ed-Dımaşkî, *el-Muhtasar fî usûli'l-fikh*, (thk: Muhammed Muzhibekâ), Câmîatü'l-Melik Abdülaziz, Mekke, trz., s. 161.

⁶⁷ Baktı, *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi*, s. 139.

⁶⁸ Ebû Ya'lâ, *el-Udde fî usûli'l-fikh*, C. V, s. 1604-1610.

⁶⁹ İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir*, C. I, s. 473.

⁷⁰ İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir*, C. I, s. 478-484; İbnü'n-Neccâr, Takıyyüddin Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ali el-Fütühî, *Şerhu'l-kevkebi'l-münîr*, (thk: Muhammed ez-Zuhaylî, Nezih Hammâd), Mektebetü Abîkân, Riyad, 1997, C. IV, s. 169.

⁷¹ Baktı, *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi*, s. 141.

karakteristiğine de aykırı düşmemesi sebebiyle sedd-i zerai'in Hanbelîlikte edille arasında yer aldığı söylenebilir. Yalnız bu delilin mezhebin karakteristiğini yansıttığını söylemek mümkün değildir.⁷²

Başta Ahmed b. Hanbel olmak üzere Hanbelî fakihleri ehl-i eser veya ehl-i hadis olarak tanınır. Bu şekilde anılmalarının nedeni kendilerine gelen meselelerin çözümünü Kitap, Sünnet, sahabe kavli hatta tâbiûn ve tebeu't-tâbiin görüş ve uygulamalarında aramalarıdır. Ancak sınırsız olaylara sınırlı sayıdaki naslarla cevap vermek metodolojide tıkanmaya yol açacaktır. Hanbelî fakihleri bu çıkmaza düşmemek için muamelât alanında niyet ve maksatlara ayrı bir önem vermiş, naslarda yasaklanmayan veya naslarda yer almayan meselelerde de istishâbu'l-hâl prensibini devreye sokmuşlardır.⁷³

Hanbelîlerin kıyası ilk dönemlerden itibaren meşrû bir yöntem olarak gördüklerine ve kıyasa olan vurgunun süreç içerisinde arttığına değinmiştik. Ayrıca Hanbelîlerin kıyasın kullanımını konusunda ileri sürdükleri şartların Hanefîler kadar sıkı olmadığı bilinmektedir. Buradan hareketle Hanbelîlerin kesinlikle zahirî olarak nitelenemeyeceği anlaşılmalıdır. Zira kıyas ile zahiriliğin aynı anda bir mezhepte cem olma imkânı yoktur. Fakat böyle bir algının ardında Hanbelîlerin elindeki nas malzemesinin bol olması yatar. Bu bolluktan yararlanarak diğer ekollere nispetle daha fazla meseleyi nas ile çözebilmeleri onların her meseleyi naslarla çözen zahirilerle karıştırılması sonucuna götürmüştür. Dahası süreç içerisinde istishâbla ilgili vurgunun azalırken kıyasa olan vurgunun artması ve kıyas için konulan şartların esnekliği yine nasların uygulama alanının genişletilmesine matuftur. Bu hususlar dikkate alındığında Hanbelîlerin zahiri değil, nasçı olduğuna ve her iki kavramın birbirinden farklı olduğuna dikkat çekmek istiyoruz. Bu husus kavramların yanlış kullanılmasından kaynaklı yanlış çıkarımların önünü almak bakımından oldukça önemlidir.⁷⁴

⁷² İbn Teymiyye, Takıyüddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî, *el-Fetâvâ-l-kübrâ*, (thk: Muhammed Abdülkadir Atâ, Mustafa Abdülkadir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, C. VI, s. 172; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkı'in an Rabbi'l-âlemîn*, C. IV, s. 553.

⁷³ İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir*, C. I, s. 194; Tûfi, Ebu'r-Rabî' Necmüddin Süleyman b. Abdilkavî b. Abdülkerim b. Saîd es-Sarsarî el-Hanbelî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, (thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987, C. II, s. 5.

⁷⁴ Baktı, *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi*, s. 149.

1.2. BOŞAMA HUKUKU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.2.1. Talak/Boşamanın Sözlük ve Terim Anlamı

ط - ل - ق kökünden gelen طلاق kelimesi, sözlükte serbest kalmak, serbest bırakmak, bağından kurtulmak ve bağınyı çözmek gibi anlamlara gelir.⁷⁵

Fıkıh terimi olarak talak, genel ve özel olmak üzere iki anlamda kullanılır. Genel anlamda talak; belli lafızlarla nikâh akdinin çözülmesi demektir.⁷⁶ Özel anlamda ise; boşama ehliyetine sahip olan kocanın tek taraflı iradesiyle evli hanımını belli lafızlar kullanarak, derhal veya gelecekte belirttiği bir zaman itibariyle boşamasıdır.⁷⁷ Belli lafızlardan kasıt, boşama amacıyla kullanılan sarıh lafızlar veya manaya delaletin ancak niyet ile anlaşıldığı kinâh lafızlardır.

Sarıh lafızlar gerek Arap dilinde gerek kocanın konuştuğu dilde açık bir şekilde “boşama” anlamına gelen veya örfte bu anlamda kullanılan ifadelerdir.⁷⁸ Örneğin; “Seni boşadım.”, “Seni bir ric’î talakla boşadım.”, “Seni bir bâin talakla boşadım.” gibi açık ifadeleri kullanan kocanın niyetine bakılmaksızın hukuken boşama gerçekleşmiş olur.⁷⁹

Kocanın hanımına “ Babanın evine git.”, “Anam bacım olası.” şeklinde kinâyeli lafız kullanması durumunda kocaya niyeti sorulur. Çünkü bu ifadelerden net olarak neyi amaçladığı anlaşılmamaktadır. Eğer kişi bu ifadeleri boşama maksadıyla söylediğini itiraf ederse bu durumda boşama gerçekleşir, niyetinin boşama olmadığını söylerse boşama gerçekleşmeyecektir.⁸⁰ Hukuk-ı Aile Kararnamesi, boşama için kullanılan mütearef kinâh sözleri de sarıh lafızlar gibi değerlendirmiştir.⁸¹

⁷⁵ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebu’l-fazl Cemalüddin, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, 1990, C. X, s. 226; Razi, Ebu Bekir Zeynüddin, *Muhtaru’s-Sıhah*, İstanbul, 1980, s. 228.

⁷⁶ Serahsî, Şemsü’l-Eimme Ebû Bekir Muhammed b. Sehl, *el-Mebsût*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1993, C. VI, s. 2; İbnü’l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid b. Mes’ud es-Sivâsî, *Şerhu Fethi’l-kadîr*, Dâru’l-fikr, Beyrut, trz., C. III, s. 463.

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. III, s. 2; İbnü’l-Hümâm, *Şerhu Fethi’l-Kadîr*, C. III, s.325.

⁷⁸ Acar, H.İ., “Talak”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, (C. 39, s. 497).

⁷⁹ Kâsânî, Alaeddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedâiu’s-sanâî fî tertibi’s-şeraî*, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, yy., 1986, C. III, s. 91; Karaman, H., *Mukayeseli İslam Hukuku 1*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 348.

⁸⁰ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâî fî tertibi’s-şeraî*, C. III, s. 106.

⁸¹ Madde 109: “Talak elfaz-ı sarıha ile vaki olur. Mütearef olan elfaz-ı kineviyye dahi sarıh hükmündedir. Emma mütearef olmayan elfaz-ı kineviyye ile talakın vukuu ancak zevcin niyetine

Türk Medenî Kanunu'nda boşanma (evlilik birliğinin sona ermesi)⁸², eşler hayattayken, kanunda öngörölmüş olan bir sebebe dayanarak birinin açacağı dava sonucunda evlilik birliğine hakim kararıyla son verilmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımın İslam hukukundaki talak tanımından oldukça farklı olduğu aşikardır. Zira bu tanıma göre boşanma ancak hakim kararı ile gerçekleşebilir. Dolayısıyla erkeğin sözlü veya yazılı beyanı evliliğin sona ermesinde yeterli değildir. Ayrıca hakimin karar verebilmesi için eşlerden en az birinin boşanma davası açmış olması gerekir. İslam hukukunda boşama yetkisi sadece erkeğe ait olmasına rağmen Medenî Kanunda boşanma davası açma imkanı her iki eşe de eşit olarak tanınmıştır. Boşanmanın gerçekleşebilmesi için açılan boşanma davasının kanunda yazılı sebeplerden birine dayanması gerekir.⁸³

1.2.2. Talak/Boşama Çeşitleri

Talak çeşitleri mezheplere göre farklılık arz etmektedir. Ancak çalışmamızda talak konusu Hanefî ve Hanbelî hukukları özelinde ele alınacağı için biz bu iki ekolün talak tasnifini ikinci bölümde inceleyeceğiz. Bu başlık altında genel kabul görmüş ikili tasnifi esas alacağız. Buna göre boşama evlilik hayatına dönüşe imkanı olup olmaması, naslarda mevcut usûle uyulup uyulmaması ve irade beyanı açısından incelenir. Bunlardan ilki ric'î ve bâin, ikincisi sünnî ve bid'î, üçüncüsü ise münecciz, muallak ve muzâf talak olmak üzere toplamda yedi alt başlıkta ele alınmıştır.⁸⁴

1.2.2.1. Dönüşlü Olup Olmaması Açısından

Dönüşlü olup olmaması açısından talak; ric'î ve bâin talak olmak üzere iki kısma ayrılır.

mütevakkıftır.” bkz. Çeker, O.(hızr.), *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2017, s. 49.

⁸² Burada boşama kavramını özellikle zikretmedik. Çünkü daha çok taraflardan birinin diğeri ile evlilik bağıını koparması manasına gelen boşama, Türk Medenî Hukukunda yer almaz. Bununla birlikte Türk Medeni kanununda eşler hakim kararı ile boşanırlar. Tefvîz ve tefrik ile bağlantı kurularak İslam hukukunda kadının da boşama yetkisi olduğuna dair birtakım yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu konuyu ikinci bölümde tefvîzü't-talak başlığı altında ele alacağız.

⁸³ Dural, M., Öğüz, T., Gümüş, M.A., *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 104-105. Medeni Hukukta boşanma sebepleri konusunu tefrik başlığı altında ele alacağız.

⁸⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 1*, s. 358.

1.2.2.1.1. Ric'î Talak

Ric'î talak, kocaya boşadığı hanımına iddet süresi içinde yeni bir nikâh akdine ve yeniden mehir zikredilmesine gerek kalmadan dönme imkanı veren talaktır.⁸⁵ Ancak boşamanın ric'î olması için şu şartların bulunması gereklidir:⁸⁶

- i. Boşadığı karısıyla fiilî olarak evlenmiş olmak, karı koca hayatı yaşamak.
- ii. Sarih boşama sözleriyle boşamış olmak. Şiddet ve mübalağa ifade eden bir kelime söylememek.⁸⁷
- iii. Üçüncü boşama hakkını kullanmamış olmak.
- iv. Boşamanın kadının ödeyeceği bir mal karşılığında yapılmamış olması.

Ric'î talakla boşanan kadın, iddet süresince kocasının evinde veya onun gösterdiği bir evde kalır.⁸⁸ İddet süresi içinde erkek dilediğinde yeni bir nikaha gerek kalmadan “ Sana döndüm”, “ Sen yine benim karımsın.” gibi lafızlarla veya evlilik hayatını fiilen sürdürerek de boşadığı hanımına geri dönebilir.⁸⁹ Ancak dönüşün sözle yapılması ve bu esnada şahitlerin bulunması, menduptur. İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel “Kadınların iddet süreleri bittiğinde onları ya uygun bir şekilde alıkoyun ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın. İçinizden de iki adil şahit getirin. Şahitliği Allah için yapın...” ayetini⁹⁰ delil getirerek ric'at esnasında şahit bulundurmaya şart koşmuşlardır. Ebû Hanife ve İmam Malik'e göre şahit bulundurmamak müstehaptır.⁹¹ İddet süresi içinde ric'at gerçekleşmezse talak, bâin talaka dönüşür.⁹²

⁸⁵ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşkî, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1992, C. III, s. 230; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 1*, s. 358.

⁸⁶ Acar, H.İ., *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Ekev Yayıncılık, Erzurum, 2000, s.66.

⁸⁷ Bu şart, Hanefîlerin görüşüdür. Hukuk-u Aile Kararnamesi md. 111'de ric'î talak “lafzı sarih” ibaresi ile kayıtlanmış, dolayısıyla kinâyeli lafızlarla ilgili meselelerde Hanefî mezhebinin görüşü esas alınmıştır. Bkz. Çeker, O.(hızr.), *Osmanlı Hukuk-u Aile Kararnamesi*, s. 51. Hanefî mezhebinin talakta kullanılan lafızlarla ilgili görüşlerine ikinci bölümde detaylı olarak yer vereceğimiz için burada sadece şartı zikretmekle yetindik.

⁸⁸ Semerkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebu Ahmed Ebubekir, *Tuhfetu'l-Fukaha*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, C. II, s. 177-178.

⁸⁹ Dâmâd, Şehzade Abdullah b. Muhammed b. Süleyman, *Mecmeu'l-Enhûr fi şerhi Mülteka'l-Ebhûr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trz., C. I, s. 433-434.

⁹⁰ Talak Suresi 65/2

⁹¹ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s. 68.

⁹² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 180.

1.2.2.1.2. Bâin Talak

Bâin talak yeni bir mehir ve yeni bir nikah akdi olmadıkça evliliğe tekrar dönme imkanı bulunmayan boşamadır.⁹³

Bâin talakın gerçekleşme şartları şunlardır:⁹⁴

- i. Boşama, sahih bir nikah akdinden sonra olmalı ve cinsî birleşme ya da halvet-i sahiha gerçekleşmemiş olmalıdır.
- ii. Kinâi sözlerle veya mübalağa, şiddet ifade eden sözlerle boşamak.⁹⁵
- iii. Muhâle'a ile boşamak.⁹⁶
- iv. Üçüncü talak hakkını kullanmış olmak.

Yukarıda saydığımız şartların bir arada bulunmasıyla meydana gelen bâin talak, evlilik bağına derhal son verir. İddet süresi içinde kocanın pişman olup ric'at etme hakkı yoktur.⁹⁷ Bâin talakta karı ve kocanın karşılıklı hakları sâkit olur. Sadece iddet süresi içinde karının kocasının evinde kalması ve nafakasının da kocası tarafından karşılanma hakkı devam eder. Bâin talakta üç talak hakkından biri kullanılmış ve eksilmiş olur. Eğer üçüncü defa boşama gerçekleşmişse artık beynûnet-i kübra meydana gelir. Bâin talak neticesinde müeccel olan mehir muaccel hale gelir.⁹⁸

Bâin talakla boşanan kadın hamile ise iddet süresince nafaka ve mesken masraflarının kocasına ait olduğu hususunda bütün mezhepler aynı kanaattedir. Hanefîlere göre erkeğin zifaktan sonra bâin talakla eşini boşaması durumunda kadının iddeti süresince hamile olsun veya olmasın nafaka ve mesken masrafları kocasına aittir.⁹⁹ Hanbelî mezhebinde ise kocası tarafından bâin talakla boşanan ve o esnada hamile olmayan kadının nafaka ve mesken hakkı yoktur.¹⁰⁰

⁹³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 102; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 1*, s. 359.

⁹⁴ Şartlar için bkz. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 1*, s. 359.

⁹⁵ Bu şart Hanefîlerin görüşüdür. Diğer mezhepler bâin talak için böyle bir şart aramaz. Bu konu ikinci bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

⁹⁶ Muhâle'a: Karı-kocanın bir bedel üzerinde anlaşarak evliliği sona erdirmesi. Detaylı bilgi için bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 145; İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. II, s. 558.

⁹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 187.

⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 61.

⁹⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 187-189.

¹⁰⁰ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire, 1968, C. VII, s. 606.

1.2.2.2. Sünnete Uygun Olup Olmaması Açısından

Sünnete uygun olup olmaması açısından boşama sünni ve bid'î talak olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.

1.2.2.2.1. Sünnî Talak

Kitap ve Sünnete uygun olup olmaması açısından talak, sünnî ve bid'î olmak üzere ikiye ayrılır.

Sünnî talak, erkeğin hanımını hayızdan sonra, zevcî ilişkinin gerçekleşmediği temizlik (tuhr) dönemi içinde bir defa boşamasıdır. Bu tanımı biraz açarsak sünnî talakın gerçekleşmesi için şu üç şartın gerekli olduğunu görürüz.¹⁰¹

- i. Boşamanın kadının hayız veya nifas dönemi içinde olmaması.
- ii. Bir hayız dönemini müteakip cimânın olmadığı temizlik döneminde gerçekleşmesi.
- iii. Yalnız bir talak ile boşaması.¹⁰²

İmam Mâlik ve İmam Şâfi'ye göre bir temizlik döneminde üç defa boşamak veya birbirini takip eden üç temizlik dönemine dağıtmak suretiyle üç kere boşamak sünnete aykırıdır. Dolayısıyla sünnî talak olarak kabul edilemez.¹⁰³ Hanefîlere göre ise bir temizlik içinde üç defa boşamak bid'attir. Ancak peşpeşe üç temizlik içinde üç kere boşamak sünnîdir.¹⁰⁴

Boşamanın kadının temizlik döneminin akabinde cinsel birleşmeden sonra gerçekleşmesinin hoş karşılanmaması, hayız gören kadınlarla ilgili bir durumdur. Nitekim yaşlılık sebebiyle hayız göremeyen veya hamile olan kadınları cinsel birleşmeden sonra boşamak, sünnete uygundur. Dolayısıyla yaşlılık sebebiyle hayız göremeyen kadınlar için hayız dönemi söz konusu olmadığından her boşamadan sonra bir ay beklenir. Yani erkek hayız göremeyen kadını bir ric'î talakla boşadıktan sonra bunun üzerinden bir ay geçmeden ikinci talakla boşayamaz.¹⁰⁵

¹⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 3-7.

¹⁰² Hanefîlere göre üç temizlik dönemi içerisinde üç defa boşamak da sünnî talak olarak kabul edilir. Mezhebin bu görüşü delilleriyle beraber çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

¹⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 365.

¹⁰⁴ Kudûrî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer b. Hamdan Ebu'l-Hüseyn, *el-Muhtasar*, (thk. Kamil Muhammed Muhammed Uveyda), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 154; Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s.3-4.

¹⁰⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 89.

Boşamanın sünnete uygun olması için konulan bu şartlar, aslında âni öfke ve kızgınlıkların ailenin dağılmasına sebep olmasını ve fevrî alınan boşama kararlarından dolayı pişmanlık duyulmasını engellemek amacıyla alınan tedbirlerdir. Ayrıca bu şartlar sayesinde talak, kişilerin keyfine göre istediği zaman veya karısını mağdur edecek şekilde gerçekleşmeyecek, tam aksine aile üyelerine sakın bir şekilde düşünüp kararlarını bir daha gözden geçirme imkanı verecektir.

1.2.2.2.2. Bid'î Talak

Bid'î talak, kocanın karısını hayızlı veya nifaslı iken veya temizlik dönemi içinde cinsel ilişkinin akabinde ya da bir temizlik süresi içinde birden fazla boşamasıdır. Kısaca bid'î talakın Kur'an ve Sünnete aykırı olan, dinimizin yasakladığı haram boşamaların tümünü ifade ettiğini söyleyebiliriz. Böyle bir boşamanın hukuki neticesi yani boşamanın muteber olup olmayacağı fakihler arasında uzun tartışmalara sebep olmuştur. Fakihlerin çoğunluğuna göre bid'î talak hukuki sonuçlar doğurur ancak boşayan kişi bu boşamadan dolayı günah işlemiş olur.¹⁰⁶ Ancak tabiiinden Said b. Müseyyeb, zahirilerden İbn Hazm ile son dönem Hanbelîlerinden İbn Abdülvehhab, çağdaş alimlerinden Muhammed Abduh ve Reşid Rıza, bid'î talakı dinen öngörülen şekle uymadığı gerekçesiyle geçerli saymamışlardır.¹⁰⁷ İbn Teymiyye de Hişam b. Hakem gibi bid'î talakın geçerli olmayacağını savunmuştur.¹⁰⁸

Bir temizlik döneminde üç talakla boşamak sünnete aykırı olmakla beraber fakihlerin çoğunluğuna göre geçerlidir ve üç talak sayılır.¹⁰⁹ Örneğin bir kimse karısına bir defada “üç kere boşsun” veya “üç talakla boşsun” dese karısını beynûnet-i kübra ile boşamış olur. Bu görüşte olanlar Hz. Ömer'in uygulamasını esas alırlar ve bunu insanların talakı hafife almaması, düşünüp taşınarak yapmaları gereken bir işi aceleyle getirmemeleri için bir tedbir mahiyetinde görürler.¹¹⁰

¹⁰⁶Detaylı bilgi için bkz. İbnu'l Hümâm, *Fethü'l-kadir*, C. III, s. 24; İbn Kayyim, *I'lâmü'l-muvakkı'in*, C. III, s. 41-49.

¹⁰⁷ Çolak, A., *İslam Aile Hukuku*, Öncü Basım Yayım Tan.Ltd.Şti., Ankara, 2017, s.259; Acar, “Talak”, (C. 39, s. 499).

¹⁰⁸ İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Ebû İshak Burhaneddin, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, C. VI, s. 302.

¹⁰⁹ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 154.

¹¹⁰ Koçak, M., *İslam Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları*, Kardeşler Matbaası, Samsun, 1997, s. 94.

Sahabe ve tabiinden bazılarına, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, Şevkani, çağdaş araştırmacılardan Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Sayis Şeltut, Muhammed Ebû Zehra¹¹¹ gibi âlimlere göre her ne kadar koca üç talak olarak ifade etse de bu bir talak hükmündedir. Delil olarak da “Boşama iki defadır. Bundan sonra ise ya iyilikle devam etmek veya güzellikle ayrılmak gerekir... Allah’ın hadleri bunlardır; bunları aşmayın, Allah’ın koyduğu sınırları aşanlar kendilerine zulmetmiş olurlar. Bundan sonra koca karısını boşarsa, kadın başka bir kocaya varmadan artık ona helal olmaz. Şayet bu ikinci koca onu boşar ve onlar da Allah’ın koyduğu sınırları koruyacaklarını kanaat getirirlerse birbirlerine dönmelerinde günah yoktur.”¹¹² ayetini getirirler ve bu ayetin talak haklarının bir anda kullanılmamasını, ayrı ayrı kullanılmasını ifade ettiğini savunurlar.¹¹³ Nitekim İbn Kayyim, kendi görüşünü zikrettikten sonra Hz. Ömer’in uygulamasının maslahata dayalı siyasi bir karar olduğunu ve genel geçer sâbit bir hüküm olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını söyler.¹¹⁴

İslam dini neslin devamı yanında eşlerin birbirlerinde huzur ve sükûnet bulabilmeleri için evliliği teşvik etmiştir. Evlilikte karşılıklı saygı ve sevginin daim olması için karı ve kocaya tavsiyelerde bulunmuş, talakı da ancak evlilik hayatının devam etmesi imkansız hale geldiğinde başvurulacak bir çözüm olarak meşru saymıştır. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz hususlar, ailenin dağılmaması ve insanların bir anlık öfkelerinin hayat boyu pişmanlığa sebep olmaması için boşama konusunda dinimizin ne kadar hassas olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1.2.2.3. İrade Beyanı Açısından

İrade beyanı açısından talak çeşitleri oldukça detaylı ve geniş olması sebebiyle ayrı bir çalışma konusu olmayı hak etmektedir. Ancak çalışmamızın ana konusundan uzaklaşmamak adına irade beyanı açısından talak çeşitlerini genel hatlarıyla açıklamakla yetineceğiz.

Boşama, irade beyanı açısından müneccez, muzâf ve muallak olmak üzere üç kısma ayrılır.¹¹⁵

¹¹¹ Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, Dâru’l-Fikri’l-Arabî, Kahire, 1950, s. 308.

¹¹² Bakara Süresi 2\229-230.

¹¹³ Çolak, A., *İslam Aile Hukuku*, s. 257.

¹¹⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebubekir b. Eyyub, *et-Turuku’l Hükmîyye fî Siyaseti’ş-Şer’iyye*, Beyrut, 1989, s. 18.

¹¹⁵ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, C. III, s. 126.

1.2.2.3.1. Münecciz Talak

Herhangi bir şarta bağlı olmayan veya gelecek zamana izafe edilmeyen boşama şeklidir. Erkeğin karısına “sen boşsun” ya da “seni boşadım” demesi münecciz talaktır. Münecciz talakın geçerli olabilmesi için kadın ile erkek arasında geçerli evlilik bağının mevcut olması veya kadının ric’i talak iddeti bekliyor olması gerekir. Erkeğin nikahlı olmadığı bir kadına bu ifadeleri söylemesi, hiçbir hukuki sonuç meydana getirmez. Ancak Hanefî mezhebine göre erkeğin “sen boşsun” dediği kadın başka birinin karısı ise talak, o kadının kocasının izni ile gerçekleşebilir. Şafii mezhebine göre erkeğin nikahlı olmadığı bir kadına talakla ilgili ifadeler kullanması, kadının kocasının izni bile olsa hiçbir şekilde bağlayıcı değildir.¹¹⁶

1.2.2.3.2. Muzâf Talak

Gerçekleşmesi gelecek bir zamana ertelenen boşama şeklidir. Mesela kocanın eşine “yarın boşsun”, “filan ayın şu günü boşsun” demesi böyledir. Ebu Hanife’ye (v. 150) göre boşamanın ertelendiği ilk zaman dilimine girildiği an, talak meydana gelir. İmam Mâlik (v. 179) ise muzâf talakın söylendiği an gerçekleşeceği görüşündedir.¹¹⁷ Erkeğin “sen dün boş oldun” dediği kadınla bu sözü söyledikten sonra evlenmesi halinde talak gerçekleşmez. Çünkü erkeğin henüz malik olmadığı boşama yetkisi ile tasarrufta bulunması mümkün değildir. Ancak erkek nikahlı olduğu eşine “sen dün boş oldun” derse talak meydana gelir.¹¹⁸

1.2.2.3.3. Muallak Talak

Erkeğin boşamayı gelecekte gerçekleşmesi mümkün olan bir şarta bağlamasına muallak talak denir. Bir kimsenin eşine “filanın evine girersen boşsun”, “benden izin almadan evden çıkarsan boşsun” demesi şarta bağlı boşamadır. Hanefî fukahadan Kâsânî (v. 587) muallak talakı kendi içinde ta’lik bi’l-milk ve ta’lik fi’l-milk olmak üzere ikiye ayırır. Erkeğin nikahlı olduğu eşine “şu

¹¹⁶ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, C. III, s. 126.

¹¹⁷ Merğînânî, Ali b. Ebubekir b. Abdülcelil el-Fergânî Ebu’l-Hasan Burhanuddin, *el-Hidâye fi şerhi bidâyeti’l-mübtedî*, (nşr: Tallal Yusuf), Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, Beyrut, trz., C. II, s. 2268-269; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, C. III, s. 133; Zeylaî, Osman b. Ali b. Mihcen b. Yunus el-Bariî, *Tebyinü’l-Hakâik şerhu Kenzü’d-dekâik ve Hâşiyetü’ş-Şelebî*, Matbaatü’l-Kübra el-Emiriyye, Kahire, 1895, C. II, s. 204.

¹¹⁸ Zeylaî, *Tebyinü’l-Hakâik*, C. II, s. 205; Merdâvî, Alaeddin Ebu’l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed ed-Dımaşkî, *el-İnsâf fi ma’rifeti’r-râcih mine’l-hılağ alâ mezhebi’l-İmami’l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, yy., trz., C. IX, s. 36.

kişi ile konuşursan ya da şu eve gidersen boşsun” demesi ta’lik fi’l-milke örnektir. Kadının zikredilen şartları yapması halinde talak meydana gelir. Erkeğin bu şekilde şartlı talak ifadelerinden birini söylemesinden sonra aklını yitirmesi, muallak talakın hükmünü ortadan kaldırmaz. Nitekim erkek, boşamanın geçerli olması için gerekli olan ehliyet şartlarına sahipken boşama iradesini ifade etmiştir.¹¹⁹

Hanefî mezhebi, erkeğin karısına “istersen boşsun” demesini yani tefvîz için kullanılan ifadeleri de muallak talak kapsamında değerlendirmiştir. Bu ifadelerle erkek, talakı kadının istemesi şartına bağlamış olduğundan bu şartın gerçekleşmesi ile talak meydana gelir.¹²⁰

Ta’lik bi’l-milk ise, erkeğin nikahlı olmadığı bir kadına “eğer seninle evlenirsem boşsun” demesidir. Erkek boşama ifadesini henüz boşama yetkisine sahip olmadığı bir kadın için kullanmış olsa da kadınla nikahlanma ihtimaline binaen bu şekildeki bir ifade Hanefî mezhebine göre bağlayıcıdır. Dolayısıyla erkek bu kadınla evlendiği an talak meydana gelir.¹²¹

Hanbelî mezhebi de erkeğin karısına “filan kişiyle konuşursan boşsun” demesini muallak talak olarak isimlendirmektedir.¹²² Hanbelî fakihler, erkeğin nikahlı olmadığı bir kadına “eğer seninle evlenirsem boşsun” demesinin muallak talak olmadığı gibi bu ifadenin sahih sayılamayacağı görüşündedir.¹²³ Hanbelî mezhebi erkeğin boşamayı üçüncü bir şahsın isteğine bağlamasını muallak talak kapsamında değerlendirmiştir. Erkeğin talakı şarta bağladıktan sonra aklını yitirmesi veya konuşma yeteneğini kaybetmesi muallak talakın hükmünü ortadan kaldırmaz.¹²⁴

1.2.3. Beynûnet-i Suğra

Erkeğin, boşadığı eşine yeni bir mehir ve nikah akdiyle tekrar dönebildiği ayrılık, beynûnet-i suğradır. Beynûnet-i suğra, boşamanın sahih bir nikah akdinden sonra ve bir yahut iki bâin talak şeklinde gerçekleşmesi durumunda meydana gelir.

¹¹⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 126; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 59;67-98.

¹²⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 128.

¹²¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 132.

¹²² İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VIII, s. 512-513; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 59.

¹²³ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 59.

¹²⁴ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 103.

Ayrıca boşamanın kadının ödeyeceği bir mal karşılığında yapılmamış olması da gerekir.¹²⁵

1.2.4. Beynûnet-i Kübra

Beynûnet-i kübrâ ise erkeğin karısını üç bâin talakla boşaması neticesinde meydana gelen ayrılıktır. Dolayısıyla bu durumda, kadının bir başka erkek ile sahih bir nikah akdi gerçekleştirmeden boşandığı eşi ile yeniden evlenmesi mümkün değildir.¹²⁶

1.2.5. Zihâr

Sözlükte “sırt, arka” anlamına gelen zahr kelimesinden türeyen zihâr kelimesi fıkıh terimi olarak kocanın karısını veya karısının baş, sırt gibi bütünü ifade eden bir uzvunu aralarında ebedî evlenme engeli bulunan bir kadına benzetmesi suretiyle karısını kendisine haram kılmasıdır.¹²⁷ Cahiliye döneminde bir boşama şekli olan zihâr o dönemde “sen bana annemin sırtı/zahrı gibisin.” cümlesiyle yapıldığı için bu ismi almıştır. O dönemde erkekler karısına veya karısının akrabalarına kızdıkları vakit bir nevi onu cezalandırmak amacıyla zihâr yaptıkları bilinmektedir.¹²⁸

Ensardan Evs b. Sâbit’in eşi Havle binti Sa’lebe’nin Peygamberimize gelerek eşinin kendisine zihâr yaptığını ve bunun haksızlık olduğunu söylemesi üzerine Hz. Peygamber bu konuda vahiy almadığını ve bilinen hükümden başka bir şey söyleyemeyeceğini belirtir. Ancak kısa bir süre sonra bu durumla ilgili olarak “Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a yakın olan kadının sözünü Allah elbette işitmiştir. Allah ikinizin karşılıklı konuşmasını duyuyordu. Çünkü Allah her şeyi işitir ve görür. Sizden eşlerine zihâr yapanlar bilsinler ki eşleri asla onların anneleri değildir. Onların anneleri kendilerini doğuran kadınlardır. Bu kocalar çok çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Allah kuşkusuz affedicidir, bağışlayıcıdır. Eşlerine zihâr yapıp sonra dediklerinden dönenlerin onlarla temasa geçmeden önce bir köle âzat etmeleri gerekir. Size verilen öğüt budur. Allah yapıp ettiklerinizden haberdardır. Buna imkân bulamayan temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü

¹²⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 187.

¹²⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 187.

¹²⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 229; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VIII, s. 3.

¹²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VIII, s. 3; Yaman, A., “Zihâr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, (C. 44, s. 387).

yetmiyorsa altmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve Resulüne imanınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kâfirleri ise elem veren bir azap beklemektedir”¹²⁹ ayetleri nâzil olur. Zihâr, bu ayetlerde belirtildiği üzere sadece kefâret gerektiren bir yemin hükmünde sayılmış ve zihâr kefâreti ilk defa Evs b. Sâbit'e uygulanmıştır.¹³⁰

Zihâr kefâreti şu üç yoldan biriyle ve imkan bulunduğu sürece ayette yer alan şu sıraya göre yerine getirilir: Bir köleyi âzad etmek, kesintisiz iki ay oruç tutmak, altmış fakiri doyurmak. Eğer karı veya kocadan biri ölürse veya evlilik devam etmezse kefâret gerekmez.¹³¹

Zihârın eşleri ilgilendiren bazı sonuçları vardır. Buna göre zihâr, kefâret ödemediği önce cinsel ilişkiyi haram hale getirir. Zihâr yapan koca ya kefâret ödeyerek evliliğe geri dönmeyi tercih edecek ya da eşini boşayacaktır. Kocanın bu seçeneklerden birini tercih etmemesi durumunda ise hâkim eşlerin arasını ayırır.¹³²

1.2.6. Liân

Sözlükte “iki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen lanetleşme”¹³³ anlamına gelen liânın ıstılah manası, bir erkeğin karısını zina yapmakla itham etmesi ve bu durumu dört şahitle ispat edememesi halinde hâkim huzurunda bunu yeminle teyit etmesi, kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin masum olduğuna aynı tarzda yemin etmesidir.¹³⁴

İslam hukukunda bir kişiyi zina suçu ile itham edip bunu ispat edip dört şahitle ispatlayamayan kişi kazf cezasına çarptırılır. Ancak evli bir erkeğin karısını zina yaparken gördüğünü veya evli oldukları zaman zarfında doğan yahut doğacak olan çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmesi ve bu iddiada kendisinden başka şahit bulunmaması halinde uygulanacak hüküm farklıdır. Zina iddiasıyla hakime başvuran kocadan ilk olarak dört şahit getirmesi istenir. Eğer koca dört şahit

¹²⁹ Mücâdile Suresi 58/1-4.

¹³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 3.

¹³¹ İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kuraşî el-Basrî, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, C. VIII, s. 69; İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Temmam el-Endülüsi, *el-Muharreru'l vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (nşr. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, C. V, s. 273.

¹³² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 224-225. Kocanın iki tercihten birini seçmemesi durumunda bazı mezheplere göre ilâ hükümleri uygulanır, bu konunun Hanefî ve Hanbelî mezhebinde nasıl değerlendirildiği detaylı bir şekilde ikinci bölümde ele alınacaktır.

¹³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. XIII, s. 388.

¹³⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, C. IV, s. 111.

getiremezse hakim huzurunda dört defa “Allah’ı şahit tutarım ki ben zina isnadında doğru söylüyorum.” der ve beşinci olarak da “Eğer zina isnadında yalan söylüyorsam Allah’ın laneti benim üzerime olsun.” diyerek yemini tamamlar. Ardından kadın dört defa “Allah’ı şahit tutarım ki kocam bana zina isnadında yalan söylemektedir.” der ve beşinci olarak da “Eğer doğru söylüyorsa Allah’ın laneti benim üzerime olsun.” diyerek liânı tamamlar.¹³⁵

Liânın uygulanabilmesi için zina isnadı anında kadınla erkeğin arasında geçerli bir evliliğin mevcut olması ve kocanın kazf suçundan daha önce mahkûm edilmiş olmaması gerekir. Liânın yapılabilmesi için kadının muhsan, hür ve Müslüman olması şarttır. Ayrıca zina iftirasına uğradığını söyleyen kadının mahkemeden liân prosedürü uygulanmasını talep etmesi gerekir, nitekim hâkim mülâaneyi re’sen başlatamaz.¹³⁶

Karısına zina isnat eden koca, yemin etmekten kaçınırsa cumhura göre suçunu kabul etmiş sayılır ve gerekli cezaya çarptırılır. Şayet kadın mülâaneden kaçınırsa yemin edinceye veya kocasının söylediklerinin doğru olduğunu kabul edinceye kadar hapsedilir. Liânın bâin talak mı yoksa fesih mi olduğu hususunda fakihler ihtilafa düşmüşlerdir. Şafii, Malikî ve Hanbelî mezhebine göre liân fesih, Hanefîlere göre ise bâin talaktır. Dolayısıyla liânı fesih olarak değerlendirenlere göre liân neticesinde kocanın üç boşama hakkında herhangi bir eksilme olmaz. Aralarındaki nikah feshedilmiş olan erkek ve kadın tekrar evlenseler erkek bu evlilikte de üç talak hakkına sahip olur. Liânı bâin talak olarak değerlendirenlere göre mülâane neticesinde erkeğin boşama hakkı azalmış olur.¹³⁷

1.2.7. Îlâ

Lügatte “yemin etmek” manasına gelen îlâ, terim olarak kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle karısıyla cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasını ifade eder.¹³⁸

¹³⁵ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, C. III, s. 237.

¹³⁶ Aydın, M.A., “Liân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, (C. 27, s. 172).

¹³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 553. Fesih ve talak farkı, fesih başlığı altında detaylı olarak ele alınacağı için burada sadece mezheplerin görüşlerini zikretmekle yetindik.

¹³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 29; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, C. III, s. 171; İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, C. III, s. 423; Döndüren, H., “Îlâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, (C. 22, s. 61).

Cahiliye Arapları bir veya daha fazla bir süre hanımıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin edip bu sürenin bitiminden sonra yemini yenileyerek onları boşamadıkları gibi aile hayatına da devam etmeyerek kadınlara eziyet ederlerdi. O dönemdeki bu uygulama, aynı zihâr gibi bir boşama şekliydi. Kadın îlâ süresi dolmadan yeni bir evlilik de yapamıyordu.¹³⁹

İslam dini ise kadının kocası tarafından uzun bir süre aile hayatından yoksun bırakılmasını, eş olarak değer verilmemesini doğru bulmadığı için îlâyı dört ayla sınırlamıştır. “ Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu süre içerisinde yeminlerinden dönerlerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayan ve çok merhametli olandır. Eğer boşamayı kastederlerse şüphesiz ki Allah herşeyi işiten ve çok iyi bilendir.”¹⁴⁰ ayetlerinde yer alan düzenlemeye göre kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler dört ay bekleyebilir, eğer bu süre içinde koca evlilik hayatına geri dönmezse kadın hâkime giderek boşanma talebinde bulunabilir.¹⁴¹ Yani dört ay bitiminde koca yemininden dönmezse veya karısını boşamazsa îlâ, kazâî boşama sebeplerinden biri haline gelir.

Îlânın hukuken geçerli olabilmesi için bazı şartların bulunması gerekir. Îlânın rüknü, kocanın ister sarîh lafızlarla ister kinâyeli ifadelerle olsun karısına yaklaşmayacağına dair yemin etmesidir. Cumhura göre îlânın erkeğin kendi rızasıyla yapılması da şarttır. Yani onlara göre ikrah altında yapılan îlâ geçersizdir. Yine mümeyyiz olmayan ve akıl hastası kocanın îlâsı da geçerli değildir.¹⁴²

Koca, îlâ yaptıktan sonra henüz dört ay dolmadan karısına sözlü veya fiilî olarak dönerse kefâret vermesi gerekir. Îlâdaki yemin kefâreti de diğer yeminlerde olduğu gibi on yoksulu doyurmak veya giydirmek, yahut bir köle azat etmek, eğer bunlara gücü yetmiyorsa aralıksız üç gün oruç tutmak şeklinde yerine getirilir.¹⁴³ Eğer koca karısına yaklaşmamayı bir ibadete, adağa veya şarta bağladıysa mesela “seninle cinsî temasta bulunursam üzerime hac farz olsun veya bu takdirde sen

¹³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 19; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 431.

¹⁴⁰ Bakara Suresi 2/226-227.

¹⁴¹ Detaylı bilgi için bkz., Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf Esirüddin el-Endülüsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsir*, (nşr. Sıtkı Muhammed Cemil), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000, C. II, s. 445-447; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, C. I, s. 454.

¹⁴² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 162;171.

¹⁴³ Mâide Suresi 5/89.

benden boş ol.” dediyse dört ay dolmadan cinsel temasla yemin bozulursa kocaya hac farz olur veya boşama şartına bağlanmışsa evlilik sona erer.¹⁴⁴

1.2.8. Muhâle’a

İslam dini insanların hem bu dünyada hem de ahirette saadete ulaşmaları için evliliği teşvik etmiş, evliliklerin ömür boyu sürmesi için eşler arasında karşılıklı anlayışın, sevgi ve saygının korunmasını tavsiye etmiş, eşlerden hayatın sevinçleri yanında sıkıntılarını da paylaşmalarını istemiştir.¹⁴⁵ Ne var ki ömür boyu sürmesi temennisiyle başlayan kimi evlilikler eşler arasında geçimsizlik veya sevginin yok olması sebebiyle çekilmez hale gelebilir. Bu gibi durumlarda koca veya kendisine talak yetkisi verilmiş kadın tek taraflı iradesiyle evlilik ilişkisini sona erdirebilir. Kendisine bu yetki verilmeyen kadın ise muhâle’a yoluyla veya mahkeme kararıyla eşinden ayrılabilir.

Lügatte “elbiseyi çıkarmak, soyunmak”¹⁴⁶ anlamına gelen hul’, fıkıh terimi olarak kadının bir bedel vermesi karşılığında kocanın boşanmaya razı olması böylece kadının evlilik bağından kurtulmasını ifade eder.¹⁴⁷

Muhâle’anın ne tür bir akit olduğu fukaha tarafından tartışılmıştır. Cumhura göre hul’, bedelli bir akittir. Nitekim kadın vereceği bedel karşılığında kocasından boşanma hakkını satın almış olmaktadır.¹⁴⁸

Hanefîler, muhâle’ayı erkek ve kadına göre farklı değerlendirmiştir. Erkek için hul’, kadın tarafından kabul edilmeden önce koca açısından bir yemindir. Yani bedel alarak boşamayı kabul eden koca, bu fikrinden sonraki bir zamanda vazgeçemeyecektir. Kadın için ise hul’, bedelli bir akittir. Çünkü kadın kocasından boşanmak, kendini kurtarmak amacıyla mal vermeyi kabul etmiştir. Bedelin karşılığı şer’an mal olmadığı için muhâle’a sırf bedelli bir akit değilse bile teberru akitlerine benzer bir bedelli akittir. Hanefîlere göre hul’ teklifi kadından gelir ve koca bunu kabul ederse kocanın dönme hakkı bulunmaz. Teklif kocadan gelirse bir

¹⁴⁴ Döndüren, “Îlâ”, (C. 22, s. 62).

¹⁴⁵ Nisa Suresi 4\19-20.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. VIII, s. 76.

¹⁴⁷ Atar, F., “Muhâle’a”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, (C. 30, s. 399).

¹⁴⁸ Dalgın, N., *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, Etüt Yayıncılık, Samsun, 1999, s. 91.

yemin hükmünde olduğu için koca bu teklifinden vazgeçemez. Kadın, bu teklifi isterse kabul eder, isterse etmez.¹⁴⁹

Muhâle'anın hukuken geçerli olması için hem erkeğin hem kadının birtakım şartları taşıması gerekir. Muhâle'a yapacak olan erkek, karısını boşama ehliyetine sahip olmalıdır. Yani erkeğin boşanma iradesini etkileyen ehliyet arızalarının olmaması gerekir.¹⁵⁰ Muhâle'a talep eden kadının akıllı, reşit olması ve sahipsiz nikahla evli bulunması gerekir. Bu durumda zifafın olup olmaması önemli değildir. Ric'î talakla boşanmış ve iddet bekleyen kadın da hul' yapabilir.¹⁵¹ Ayrıca kadın muhâle'a bedeli vereceği için teberru yapma ehliyetine sahip olmalıdır, yani savurganlığı veya bunaklığı sebebiyle hacr altına alınmış olmamalıdır. Karısının hacr altında olduğunu bildiği halde koca, muhâle'a sözleşmesi yaparsa muhâle'a geçersiz olur. Ancak koca, sözleşmeye taraf olduğu için kadını boşamış sayılır.¹⁵²

Muhâle'ada kadının kocasını boşamaya ikna etmek için verdiği maddi değere bedel denir. Nikah akdiyle hak edilen mehir, birikmiş nafaka alacağı, iddet nafakası, mehir olmaya elverişli her türlü mal ve menfaatler bedel olabilir.¹⁵³

Muhâle'ada verilecek bedelin miktarı ile ilgili olarak şöyle bir rivayet aktarılır. Sahabeden Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın karısı Hz. Peygamberin yanına gelerek kocasının çirkinliği sebebiyle ondan ayrılmak istediğini söyler. Resul-i Ekrem kadına mehir olarak aldığı bahçeyi Sâbit'e geri vermesini söyler; kadın ayrıca başka mal da vermeyi teklif etse de Resulullah Sâbit'ten yalnız bahçeyi alıp karısını boşamasını ister.¹⁵⁴ Hz. Peygamberin bu uygulamalarına baktığımızda hul' yoluyla boşanma esnasında mehirden fazla bir şey verilmesini tasvip etmediğini görürüz. Nitekim fakihlerin çoğu da Hz. Peygamberin bu uygulamasına binaen bedel olarak mehirden fazlasının verilmesini mekruh olarak görmüşlerdir.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 145; İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. II, s. 558.

¹⁵⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 150.

¹⁵¹ Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, s. 93.

¹⁵² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 150.

¹⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 191; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 261-262; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 447. Bedelin ayn dışında hak ve menfaatlerden olup olmayacağı mezhepler arasında tartışılmıştır. İkinci bölümde bu mesele Hanefî ve Hanbelî mezhebi özelinde detaylı olarak ele alınacaktır.

¹⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 183; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 261; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 445.

¹⁵⁵ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s. 137.

Bedelin mehirden fazla olabileceğini savunan İslam hukukçuları ise bedelin mehirden fazla olup olmayacağını belirlerken muhâle'aya sebep olan kişiyi esas almışlardır. Eğer koca kadının nüşuzu veya kadının kendisinden hoşlanmaması sebebiyle muhâle'a talep ederse bedel mehirden fazla olabilir. Fakat kadın erkeğin geçimsizliği sebebiyle hul'a başvurduysa erkeğin herhangi bir bedel talep etmesi mekruhtur.¹⁵⁶

Muhâle'a bedelinin anlaşma esnasında mutlaka zikredilmesi gerektiğini söyleyen Şafiilere göre bedel zikredilmediğinde muhâle'a sahih olur ve bu durumda kocaya da kadının mehr-i misli verilir. Bedelin verilmeyeceği açıkça söylendiyse muhâle'a bâtil olur. Çünkü Şafiilere göre bedel muhâle'anın rüknüdür.¹⁵⁷ Malikiler bedeli muhâle'nın rüknü olarak kabul etmedikleri için onlara göre muhâle'a bedelsiz de yapılabilir. Ancak bedelsiz yapılan muhâle'a ric'î talak sayılır. Bedelli muhâle'a veya zifaktan önceki hul' ise bâin talaktır.¹⁵⁸

Muhâle'anın talak mı yoksa fesih mi olduğu hususunda da mezhep imamları ihtilafa düşmüşlerdir. Tezimizin konusu bağlamında Hanefî ve Hanbelî ekollerinin görüşlerini ikinci bölümde talak ve fesih arasındaki farklara da değinerek detaylı olarak ele alacağız.

1.2.9. Tefvîzü't-talak

Tefvîz, فوض fiil kökünden türetilen mastar olup sözlükte “bir işin tasarruf ve idaresini bir kimseye havale etmek, devretmek, bir kimseyi bir iş üzerine hâkim kılmak ve kadını mehirsiz olarak nikahlamak”¹⁵⁹ anlamına gelmektedir. Talak ise geride zikrettiğimiz üzere bağı çözmek, ayırmak anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁰ Terim olarak tefvîzü't-talak, boşama yetkisinin erkek tarafından evlilik akdi esnasında veya öncesinde yahut akit sonrasında kadına verilmesidir. Bu yetki bizzat onu talep

¹⁵⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 150.

¹⁵⁷ Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin Şeref, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, yy., trz., C. XVII, s. 15-17.

¹⁵⁸ Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ali, *Şerh-u Muhtasar-ı Halîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trz., C. IV, s. 12. Hanefî ve Hanbelîlerin bu konudaki görüşleri ikinci bölümde ele alınacaktır.

¹⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. VII, s. 210; Firuzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhîr*, Beyrut, 1995, C. II, s. 501.

¹⁶⁰ Bkz. Talak\Boşamanın Sözlük Ve Terim Anlamı, s. 19.

eden kadına belirli lafızlar kullanılarak verilebileceği gibi üçüncü bir şahsa da havale edilebilir.¹⁶¹

Tanımdan da anlaşılacağı üzere erkek boşama yetkisini kendi rızasıyla karısına veya üçüncü bir şahsa devredebilir. Kadın da nikah esnasında mutlak yetki talebinde bulunarak boşama selahiyetine sahip olabilir. Bu yetki sayesinde kadın, hakime gerek kalmadan boşanma iradesini açıklayarak kocasından ayrılma hakkına sahip olabilmektedir.

Tefvîzü't-talak, Cahiliyede Arap toplumun yabancı olmadığı, kısmi değişikliklerle İslam hukukunda da devam eden bir boşama şeklidir. Rivayetlerde belirtildiği üzere o dönemde seçkin ailelerin kızları kendilerini garanti altına almak ve istediklerinde evliliğe son vermek istemelerinin bir yansıması olarak talakta tefvizi şart koşabiliyorlardı. Kocasından boşama yetkisini devralan kadın şayet boşanmak isterse çadırının kapısının yönünü değiştiriyordu. Koca kapının yönünün değiştiğini gördüğünde karısının kendisini boşamak istediğini anlar ve onun yanına gitmezdi.¹⁶²

Delaleti hususunda farklı değerlendirmeler olsa da İslam alimlerin çoğunluğuna¹⁶³ göre talakta tefviz uygulaması şu ayete dayanır: “Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız gelin size mut’a vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah’ı, Resûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız bilin ki içinizden iyilik yapanlara Allah büyük bir mükafat hazırlamıştır.”¹⁶⁴ Bu ayetlerin delaleti hususunda hakim görüşün aksine Hasan-ı Basrî ve Katâde gibi alimler Peygamberin, eşlerini dünya nimetleri ve ahiret hayatı arasında muhayyer bıraktığını söyler.¹⁶⁵ İbn Hazm da tahyir ayetinden Hz. Peygamberin eşlerine talak yetkisi verdiği şeklinde bir anlamın çıkmayacağını ve ayete bu anlamı yüklemenin ayeti tahrif etmek olacağını ifade eder.¹⁶⁶

¹⁶¹ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, s. 326-327; Zeydan, A., *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî'ş-Şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1994, C. VII, s. 398.

¹⁶² Bardakoğlu, A., “Toplum-Hukuk İlişkisi Açısından Cahiliye Hukuku Örneği”, *Zihniyet Değişiklikleri Ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu*, (Bursa, 16-17 Haziran 1990), s. 93-104; Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarihu'l-Arab Kable'l-İslam*, Beyrut, 1978, C. V, s. 554.

¹⁶³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 113.

¹⁶⁴ Ahzab Suresi 33/28-29.

¹⁶⁵ Cessas, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, (thk. Muhammed es-Sâdik Kamhâvî), Beyrut, trz., C. V, s. 226-228.

¹⁶⁶ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *el-Muhalla*, Mısır, 1970, C. X, s. 116-124. Hanefî ve Hanbelî fakihlerinin tahyir ayetlerine yükledikleri anlamı ve bu konudaki değerlendirmeleri ikinci bölümde açıklayacağız.

Tefvîz talebinin ne zaman yapılabileceği ve ne şekilde olacağı mezhepler arasında tartışma konusu olmuştur. Boşamanın bir şarta veya bir zamana ta'lik edilmesi mezheplerin tamamı tarafından genel kabul görmekle birlikte detaylarında ihtilaflara sebep olmuştur.¹⁶⁷

Erkeğin tefviz esnasında kullandığı ifadeler, kadının yetki süresini belirlemede oldukça önemlidir. Zira erkeğin boşama yetkisini devrederken kullandığı lafızlara göre tefvîz, mutlak veya mukayyed olabilir. Koca “Kendini boşa, işin senin elindedir.” diyerek herhangi bir zamanla kayıtlamadan karısına talak yetkisini vermişse kadının bu tasarrufta bulunma hakkı, yetkiyi öğrendiği meclisle sınırlıdır. Bu şekilde gerçekleşen tefvîze, mutlak tefvîz denir.¹⁶⁸ Eğer koca karısına boşama yetkisini verirken “Bir gün, bir sene veya bir ay işin senin elindedir.” diyerek bu yetkiyi belirli bir vakitle sınırlandırırsa kadın bu yetkiyi tayin edilen sürenin herhangi bir anında kullanabilir. Bu şekilde belli bir vakitle sınırlandırılan tefvîz, mukayyed tefvîz olarak isimlendirilir. “Dilediğin zaman, her ne zaman istersen işin senin elindedir.” şeklinde verilen boşama yetkisi ise akit meclisiyle sınırlı değildir. Kadın dilediği zaman her yerde eşinden ayrılabilir.¹⁶⁹

Tefvîzde kullanılan ifadelerin sarîh veya kinâyeli lafızlar olması da tefvîz neticesinde meydana gelecek olan talak çeşidini belirler. Eğer koca tefvîzi sarîh lafızlarla yapar ve kadın da “kendimi boşadım” diye cevap verirse ric'î talak meydana gelir. Tefvîz kinâyeli lafızlarla yapılmışsa kocanın ve kadının niyetlerine göre talak sayısı belirlenir. Bu durumda boşanmanın ric'î mi yoksa bâin mi olduğu hususunda mezhepler arasında farklı görüşler mevcuttur.¹⁷⁰

Hukuk-ı Aile Kararnamesi kadına tek taraflı boşama yetkisi veren tefvîzü't-talaka hiç değinmemiş, ancak kadının mağdur olmaması için kazâi boşanma olan tefrik sebeplerini oldukça geniş tutmuştur.¹⁷¹

¹⁶⁷ Gürkan, M., “İslam Aile Hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü't-Talak”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2011, s. 296. Tefvîzü't-talakta zaman konusunu ikinci bölümde Hanefîler ve Hanbelîler özelinde ele alacağımız için burada konuya dair genel bilgi vermekle yetindik.

¹⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 211.

¹⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 115.

¹⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 197.

¹⁷¹ Bkz. H.A.K. md 130. Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, s. 55-56.

1.2.10. Fesih

Fesih, evlenme akdi esnasında bulunan veya sonradan meydana gelen bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle evlilik akdinin bozulmasıdır.¹⁷² Baba veya dede dışındaki bir veli tarafından evlendirilen küçüğün buluşdan sonra muhayyerlik hakkını kullanarak evliliğin feshini talep etmesi, eşlerden birinin irtidat etmesi, reşid olmayan bir kadının velisinin rızası olmadan dengi olmayan birisiyle evlenmesi durumunda velinin buna itiraz etmesi¹⁷³ fesih sebeplerinden bazılarıdır.¹⁷⁴

Talak ve fesih kavramları evlilik akdinin ortadan kalkmasını ifade etme bakımından birbirine benzese de sonuçları bakımından talak ve fesih arasında bazı farklar bulunmaktadır. Talak ve fesih arasındaki farkları şöyle sıralayabiliriz:

- i. Her bir talak neticesinde erkeğin sahip olduğu üç boşama hakkından biri eksilir. Fesihte ise talak hakkında herhangi bir azalma olmaz. Şöyle ki arasındaki nikah akdi feshedilen kadın ve erkek tekrar evlenseler, erkek bu evlilikte de üç talak hakkına sahip olur.¹⁷⁵
- ii. İslam hukukunda boşama erkeğin sözlü veya yazılı beyanıyla gerçekleştiği için boşamanın geçerli olması için hakimın hükmünün bulunması şart değildir. Ancak fesih sebeplerinden mehir eksikliği, buluş muhayyerliği ve mülâ'ane gibi durumların mahkeme tarafından tahkik edilmesi gerektiği için bazı durumlarda evliliğin feshedilmesi hakimın hükmüne bağlıdır.¹⁷⁶
- iii. Erkek, eşini bâin talakla boşadıysa eski eşine geri dönmesi için yeni bir nikah akdine ihtiyaç vardır. Ancak erkeğin, karısını ric'i talakla boşaması halinde iddet bitmeden eşine geri dönebilir. Fesihte ise evlilik için yeni bir nikah akdi gerekir.¹⁷⁷ Zifaktan önce meydana gelen fesihlerde kadına mehir vermek gerekmezken zifaktan önceki talakta mehrin yarısı veya mut'a denilen bir miktar verilir.¹⁷⁸

¹⁷² Ebû Zehra, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, s. 277.

¹⁷³ Pekdemir, Ş., "Evlilikte Denklik Konuları Üzerine Bir Değerlendirme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2015, C.15, s. 120.

¹⁷⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, C. III, s. 256;277-278; Haskefî, Muhammed b. Ali b. Muhammed Alaeddin, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, (thk: Abdulmunim Halil İbrahim), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., 2002, C. I, s. 199.

¹⁷⁵ Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, C. I, s. 199;205.

¹⁷⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, C. III, s. 256;277-278; Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, C. I, s. 192.

¹⁷⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 230.

¹⁷⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. II, s. 295-297.

1.2.11. Tefrik

Sözlükte “iki şeyin birbirinden ayrılması” manasına gelen tefrik¹⁷⁹, fıkıh terimi olarak kadının şiddetli geçimsizlik, gaybubet, kocanın nafaka temin edememesi veya maddi imkanı olduğu halde nafakadan kaçması vb. sebeplerin bulunması halinde¹⁸⁰ mahkemeye başvurması üzerine hakim kararıyla evliliğin sona ermesini yani kazâi olarak boşamanın gerçekleşmesini ifade eder.¹⁸¹

İslam dini boşama yetkisini erkeğe vermiştir. Erkek evliliği sona erdirmek istediğinde boşama haklarını kullanarak karısından ayrılabilir. Kadın ise, talak hakkına sahip değilse tek başına boşama kararı alamaz. İşte tefrik, kadın için evliliğin devam etmesinin mümkün olmadığı her geçen günün daha da katlanılamaz hale geldiği durumlarda bir çıkış kapısı mahiyetindedir. İslam hukuku kadının zarara uğramasına engel olmak amacıyla birazdan açıklayacağımız tefrik sebeplerinden herhangi birinin mevcudiyeti halinde kadına boşanma talebiyle mahkemeye başvurma hakkı vermiştir.

Hakimin yetkisi mezheplere göre değişiklik arz eder. Bu konuda en geniş yetkiyi verenler Mâlikî ve Hanbelî fakihlerdir. Daha sonra görüleceği üzere Hanefî hukuk sistematğinde hakimin eşleri boşama yetkisi son derece sınırlı tutulmuştur. Uygulamadaki güçlük ve zamanın ruhuyla mütenasip olmaması gibi durumlar göz önünde bulundurularak Hukuk-ı Aile Kararnamesinde kadının mağduriyetini önlemek amacıyla Hanefîlerin görüşü terk edilerek Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşü esas alınmıştır.¹⁸²

Erkeklerde cinsel veya fiziksel bir kusurun bulunması, akıl hastalığı, kocanın nafaka temin etmemesi yahut kaybolması veya evi terk etmesi İslam hukukunda kadının boşanma için mahkemeye müracaat edebildiği konular arasında sayılmaktadır. Ayrıca eşler arasındaki şiddetli geçimsizlik de tefrik sebepleri arasında zikredilir.¹⁸³

¹⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C. X, s. 300; Râzi, *Muhtaru's-Sihah*, s. 429.

¹⁸⁰ Zahirilere göre bu sebeplerle hakimin eşleri ayırması caiz değildir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, C. XI, s. 269.

¹⁸¹ Acar, İ., “Tefrik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, (C. 40, s. 277).

¹⁸² Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, s. 53-54.

¹⁸³ Burada sadece tefrik sebeplerini zikretmekle yetindik. Tefrik sebeplerini üçüncü bölümde Hanefî ve Hanbelî mezhebi özelinde detaylı bir şekilde ele alacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HANEFÎ-HANBELÎ LİTERATÜRÜNDE TALAKIN KRONOLOJİK SEYRİ VE LAFIZLARIN TALAK ÇEŞİDİNE ETKİSİ

Çalışmamızın birinci bölümünde doğrudan konumuzla ilgisi olması nedeniyle Hanefî ve Hanbelî mezhebinin karakteristik özelliklerine genel hatlarıyla değindik. Ayrıca talakın terim ve sözlük anlamının yanında talakla ilgili olan kavramları inceledik. Böylece ikinci bölümde ele alacağımız ve tezin omurgasını teşkil edecek olan kısım için altyapı oluşturmuş olduk. Burada ise biri ehl-i rey diğeri ehl-i eser çizgisinden giden, hüküm istinbâtında oldukça farklı usul anlayışlarını benimsemiş Hanefî ve Hanbelî hukuk ekolüne ait literatürde talak meselesi kronolojik olarak incelenecek, ardından lafızların talak çeşidi üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

2.1. TALAKIN KRONOLOJİK SEYRİ

2.1.1. Hanefî Literatüründe Talakın Kronolojik Seyri

Klasik fıkıh müdevvenâtında talak, çeşitleri ve hükümleri bakımından nikah bâbından ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Gerek talak esnasında kullanılan lafızların çeşitleri gerekse bu lafızların hem kadın hem koca için bağlayıcı olup olmadığı detaylı olarak incelenmiş, sonuç olarak talakla ilgili geniş bir fikhî birikim oluşmuştur. Çalışmanın bu bölümünde talaka dair fikhî birikim, Hanefî ve Hanbelî ekolleri arasındaki farklılıkların daha net bir şekilde görülebilmesi ve mukayesenin daha sağlıklı yapılabilmesi için kronolojiye riayet ederek ele alınacaktır.

Talak kelimesinin terim anlamı, Hanefî ve Hanbelî kaynaklarının tamamında yer almaz. Ne var ki her iki mezhebin fikhî görüşlerinin ve delillerinin en geniş şekilde ele alındığı temel kaynaklardan olan Serahsî'nin (v. 483) *el-Mebsût*'unda ve İbn Kudâme'nin (v. 620) *el-Muğni*'sinde talak, nikah bağının sona ermesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁸⁴ Talak tanımının yer olmadığı kaynaklarda ise talakın meşruiyeti, Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve hadisler temel alınarak açıklanır. Hanefî literatüründe konuyu incelediğimizde Tahavî'nin (v. 321) *el-Muhtasar*'ını hariç tutarsak Serahsî ve sonrasındaki kaynaklarda talakın ilk olarak Kur'an ve

¹⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 2; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 363.

Sünnete uygun olup olmaması yönünden tasnife tabi tutulduğunu görürüz.¹⁸⁵ Tahavî ise böyle bir taksimatta bulunmayıp konuya talakın rükün şartlarını zikrederek başlar.¹⁸⁶

2.1.1.1. Hanefî Fakihlere Göre Kur'an ve Sünnete Uygunluk Açısından Talak\Boşama

Geride görüldüğü üzere talak bahislerini ele alırken Hanefî ve Hanbelî ekolleri farklı yollar takip etmiştir. Konuyu ele alırken ortaya koydukları bu farklılıkların yanında iki mezhebin Kur'an ve Sünnete uygunluğu açısından yaptıkları talak taksimatında da bir takım farklılıklar bulunur. Bu farklılıkların daha net bir şekilde görülebilmesi ve mukayesenin daha sağlıklı yapılabilmesi için ekolleri ayrı ayrı incelemenin yanında her birini kronolojiye riayet ederek ele almak da oldukça önemlidir.

2.1.1.1.1. Tahavî (v. 321)

Hanefî mezhebinin furû' kaynakları arasında İmam Muhammed'in el-Asl'ından sonra en eski kaynak olması hasebiyle mezhep için büyük öneme haiz olan Tahavî'nin (v. 321) el-Muhtasar'ında talak bahsinin diğerlerinden farklı başladığını yukarıda belirtmiştik. Talak tasnifine bakıldığında da eserin diğerlerine göre farklı bir usul takip ettiğini söyleyebiliriz. Zira o, talaka dair doğrudan bir tasnifte bulunmaz. Ancak Tahavîye göre eğer erkek eşini boşamak isterse ilişkinin olmadığı temizlik döneminde bir ric'î talakla boşamalıdır. Bu şekilde boşarsa sünnete uygun olarak boşamış sayılır.¹⁸⁷

Bu ve sonrasındaki ibarelerden hareketle eserde bulunmasa da onun zihninde talaka dair bir taksimatın bulunduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Tahavî'nin daha sonra erkeğin hayız döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde yapacağı boşamanın sünnete aykırı olduğunu belirtmesi de bu görüşümüzü desteklemektedir. Hayız döneminde boşaması halinde Ebû Hanife'ye (v. 150) göre

¹⁸⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 88; Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukaha*, C. II, s. 171; İbrahim el-Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur*, (thk: Halil İmran el-Mansur), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 3-6., Merğınâni, *el-Hidâye*, C. I, s. 221; Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Kenzü'd-Dekâik*, (thk: Said Bekdaş), Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, yy., 2011, s. 269.

¹⁸⁶ Talakın rükün şartlarını ikinci bölümün son kısmında ele alacağımız için burada sadece Hanefî kaynakların talak bahislerindeki konu sıralanışını zikretmekle yetindik. Bkz., Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Sellâme, *Muhtasaru't-Tahavî*, (thk: Ebu'l Vefa el-Afgânî), Lecnetü İhyai'l-Meârifî'n-Nu'maniyye, Haydarâbâd, trz., s. 191.

¹⁸⁷ Tahavî, *Muhtasaru't-Tahavî*, s. 191-192.

erkeğin hemen karısına dönüp bu hayız döneminin akabindeki temizlik döneminde boşamayı gerçekleştirmesi gerekir. Ebû Yusuf (v. 182) ise bu konuda hocasından farklı düşünür. Ona göre erkek hayız döneminde karısını boşayıp ricat ettikten sonra eşini tekrar boşamak isterse, bu boşamayı birinci talakı zikrettiği hayız döneminin akabindeki temizlik döneminde değil, bir sonraki temizlik döneminde yapabilir. Tahavî, bu iki görüşü zikrettikten sonra Ebû Yusuf'un görüşünü tercih ettiğini belirtir.¹⁸⁸ Tahavî talak bahsindeki başka birkaç meselede daha Ebû Yusuf'un kanaatini tercih eder. Kanaatimizce bu tercihi etkileyen sebeplerin başında her ikisinin de aynı formasyona sahip olmaları gelmektedir. Zira Tahavî uzun süre hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Bilindiği üzere Ebû Yusuf ehli rey içinde hadisi alınabilen en güvenilir kişi olarak tanınır.¹⁸⁹

2.1.1.1.2. Kudûrî (v. 428)

Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından biri olan Kudûrî'nin (v. 428) el-Muhtasar adlı eserinde talak, ahsen, sünnî ve bid'î olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bu bağlamda ahsen talak, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı temizlik döneminde bir talakla boşamasıdır. Ayrıca erkeğin iddet bitene kadar eşiyile ilişkiye girmemesi gerekir. Sünnî talak ise nikah ve zifaktan sonra erkeğin eşini art arda üç temizlik döneminde her birinde bir talakla olmak üzere toplam üç talakla boşamasıdır. Bid'î talak ise bir temizlik döneminde erkeğin eşini “üç kere boşsun (انت طالق ثلاثا)” veya “boşsun, boşsun, boşsun (انت طالق و طالق و طالق)” diyerek bir defada üç talakla boşamasıdır. Bu şekildeki bir boşama neticesinde beynûnet-i kübrâ meydana gelir.¹⁹⁰

Kudûrî'ye göre erkeğin nikah sonrası zifafa girmeden eşini boşaması durumunda bu boşamanın hangi vakitte gerçekleştiği önemli değildir. Buna göre boşamanın hayız veya temizlik döneminde olması talakın bid'î veya sünnî olmasına etki etmez. Yalnız Hanefilerin sayıyı dikkate alarak yaptıkları gibi boşamanın gerçekleştiği vakti de dikkate alarak başka bir bid'î-sünnî ayrımını benimsediklerine dikkat etmek gerekir. Burada talakın sayı bakımından bid'î-sünnî değil vakit açısından bid'î-sünnî ayrımı kastedilmektedir. Zira bu durumdaki kadının, bir defada üç talakla boşanması halinde talak sayı bakımından yapılan taksime göre yine bid'î kapsamında değerlendirilecektir. Ayrıca Kudûrî'ye göre

¹⁸⁸ Tahavî, *Muhtasaru't-Tahavî*, s. 192-193.

¹⁸⁹ Öğüt, S., “Ebû Yusuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, (C. 10, s. 262).

¹⁹⁰ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 154.

hamile kadının bir ay arayla üç defa boşanması sünnî talak kapsamındadır. Diğer yandan hayız döneminde eşini boşayan erkeğin talakı geçerlidir. Bu durumdaki erkeğin evlilik hayatına geri dönmesi ise müstehaptır.¹⁹¹

2.1.1.1.3. Serahsî (v. 483)

Serahsî (v. 483) el-Mebsût adlı eserinde talakı sünnî ve bid'î olmak üzere ikiye ayırır. Sünnî talakı da ayrıca kendi içinde sayı ve vakit açısından ikiye ayırır. Ona göre sayı açısından sünnî talak da ahsen ve hasen olmak üzere iki çeşittir. Sayı açısından ahsen talakı, erkeğin eşini sünnete uygun olan bir vakitte bir talakla boşaması ve iddet bitinceye kadar ilişkiye girmemesi şeklinde tanımlar.¹⁹² Sünnete uygun olan vakitle, erkeğin karısı ile ilişkiye girmediği temizlik dönemi kastedilir. İlişkinin olmadığı temizlik döneminde eşini boşaması erkeğin karısından kesin ayrılma isteğinin bir tezahürüdür. Zira hayız döneminin akabindeki temizlik dönemi erkeğin eşine daha fazla yönelme isteği/ihtiyacı duyacağı bir zaman dilimidir. Böyle bir zaman diliminde erkeğin ilişkide bulunmadan eşini boşaması, onun ayrılmayı kesin olarak istediği kanaati oluşturmaktadır.¹⁹³

Serahsî (v. 483) sayı bakımından hasen talak tanımına geçmeden önce niçin art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamanın Hanefîlerde sünnî talak kapsamında değerlendirildiğini İbrahim en-Nehâî'den aktarılan bir rivayetle delillendirir. Bu rivayete göre Resulullah'ın ashabı bir talakın iddet süresi bitmeden buna ikinci bir talak ilave etmezdi. Ancak her temizlik döneminde bir talak olmak üzere art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamaları vakidir. Bu uygulamaya istinaden Serahsî, hasen talakı, erkeğin eşini her temizlik döneminde bir talak olmak üzere art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamasıdır şeklinde tanımlamaktadır.¹⁹⁴

Vakit açısından sünnî talakın gerçekleşebilmesi için erkeğin nikahlandığı eşiyile muhakkak zifafa girmesi gerektiği Serahsî tarafından özellikle vurgulanır. Çünkü, erkeğin zifafa girmediği eşini hayız döneminde veya temizlik döneminde boşaması arasında herhangi bir fark yoktur. Talakın vakit açısından sünnî kabul edilebilmesi için erkeğin zifafa girdiği eşini ilişkinin olmadığı temizlik döneminde

¹⁹¹ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 154.

¹⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 3.

¹⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 7.

¹⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 3-4.

boşaması gerekir. Bu ifadelerin akabinde Serahsî erkeğin zifafa girmediği eşini hayız döneminde boşamasının Züfer (v. 158) tarafından mekruh kapsamında görüldüğünü aktarır.¹⁹⁵

Eşler nikahlandıktan sonra henüz sahih halvet veya zifaf gerçekleşmeden erkek karısını boşarsa, boşadığı vakit dikkate alması gerekmez. Ayrıca bu durumdaki kadının iddet beklemesine de gerek yoktur.¹⁹⁶ Diğer yandan Serahsî, erkeğin eşini hayız döneminde veya bir bâin talakla boşamasını sünnete uygun olmaması hasebiyle bid'î talak kapsamında ele alır. Bâin talakla ilgili kendi görüşünü zikrettikten sonra İmam Muhammed'in (v. 189) Ziyâdâtü'z-ziyâdât adlı eserine atıfta bulunur. İlgili eserden yapılan nakle göre Serahsî'den farklı olarak İmam Muhammed bir bâin talakı, ric'î boşamada olduğu gibi sünnî talak kapsamında değerlendirmektedir.¹⁹⁷

2.1.1.1.4. Alaeddin es-Semerkindî (v. 540)

Alaeddin es-Semerkindî (v. 540), Tuhfetü'l-Fukahâ adlı eserinde talakın sünnî ve bid'î olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade ettikten sonra sünnî talakı da kendi içinde taksim eder. Bu taksime göre sünnî talak hem vakit hem sayı açısından ahsen ve hasen talak olmak üzere iki çeşittir. Hem sayı hem vakit açısından ahsen talak, erkeğin hayız gören eşini, ilişkinin olmadığı temizlik döneminde bir ric'î talakla boşaması ve iddet bitene kadar eşi ile ilişkiye girmemesidir. Semerkindî, Kudûrî'den (v. 428) farklı olarak erkeğin hamileliği kesinleşen eşini bir ric'î talakla boşamasını da ahsen talak kapsamına almıştır. Hem vakit hem sayı bakımından hasen talak ise, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı ve art arda olan üç temizlik döneminde üç talakla boşamasıdır.¹⁹⁸

Semerkindî'ye göre talakın bid'î kısmı da vakit ve sayı bakımından ayrı ayrı ele alınabilir. Buna göre vakit açısından bid'î talak, kadını hayız döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde boşamaktır. Sayı açısından bid'î talak ise erkeğin eşini bir defada üç talakla boşamasıdır. Nikah ve zifaf sonrasında da nikah sonrası zifaf öncesinde de bir defada üç talakla boşama bid'î kapsamındadır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 7.

¹⁹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 16.

¹⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 18.

¹⁹⁸ Semerkindî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 171-172.

¹⁹⁹ Tuhfetü'l-Fukahâ adlı eserde zifafın olup olmasının talakın sayı bakımından sünnî olmasında etkisi olmadığı ifade edilmiştir. Fakat bu durum zifaftan önce boşanan kadın için tasavvur edilebilirken zifaf sonrası boşanan kadın için tasavvur edilememektedir. Zira zifaftan sonra bir

Semerkandî'nin zikrettiği sünnî ve bid'î talak tanımları, hayız gören kadınlar yani zevâti'l-akrâ ile ilgilidir.²⁰⁰

Semerkandî'nin dikkat çeken görüşlerinden bazıları şunlardır: Yaşı küçük olduğu için henüz hayız görmeyen kız çocuk/sağîra ile menopoza giren kadınların/âyise durumları zevâti'l-akrâdan farklıdır. Sağîra ve âyise kadınlar için sünnî talak, her talak arasını bir ay arayla ayırarak boşamaktır. Hayız gördükten sonra menopoza girmediği halde temizlik dönemi bitmeyen kadınlar (الممتد طهرها) ise ancak bir sünnî talakla boşanabilir. Ebû Hanife (v. 150) ve Ebû Yusuf'a (v. 182) göre hamile kadın, üç sünnî talakla boşanabilir. Bunun gerçekleşmesi için hamile kadın her talak arasında bir ay iddet bekler. İmam Muhammed (v. 189) ve Züfer'e (v. 158) göre ise hamile kadın ancak bir sünnî talakla boşanabilir.²⁰¹ Erkeğin sağîra veya âyise olan eşini ilişkiden sonra boşaması durumunda ise bid'î talak gerçekleşmez. Çünkü bu kadınların hamile olma ihtimalleri yoktur. Aynı durum hamile olduğu kesinleşen kadınlar için de geçerlidir.²⁰² Züfer'e göre ise ilişki olması halinde sağîra veya âyise kadınları boşamak için en az bir ay beklenmesi gerekir.²⁰³

2.1.1.1.5. Kâsânî (v. 587)

Kâsânî (v. 587) Bedâiu's-sanâi adlı eserini Tuhfetü'l-fukahâ'ya şerh olarak kaleme almıştır. Ne var ki eser sağlam mantık örgüsüne sahip olması ve mezhebe ait görüşleri Tuhfetü'l-fukahadan farklı içerik ve metodla aktarması bakımından müstakil bir kitap olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.²⁰⁴ Bedâiu's-Sanâi'deki bu mantıksal örgü, Kâsânî'nin şimdi zikredeceğimiz talak taksimatında da bariz bir şekilde mevcuttur. Ayrıca incelememiz sonucunda Hanefî literatüründe talak

talakla yapılan boşamanın sünnî sayılabilmesi için ayrıca bu boşamanın temizlik dönemi içinde yapılmış olma şartı vardır. Oysa zifaf gerçekleşmemiş kadın için bir talakla yapılan boşamanın sünnî olması için ayrıca hayız veya temizlik döneminde bu talakın verilmiş olması şartı aranmaz. Dolayısıyla sayı bakımından talakın sünnî olabilmesi için kadının zifaf öncesi veya sonrası boşanmış olması etki etmektedir. Zira zifaf sonrası bir talakın sünnî olması vakitle iltisaklıdır. Nitekim geride görüldüğü üzere Serahsî'de sayı bakımından sünnî talaka zifaf olup olmamasının etki etmediği şeklinde bir bilgi yer almaz. Bu sebepten olacak ki Tuhfe şarihi Kâsânî, birazdan da görüleceği üzere, talakın sünnî olmasında değil, bid'î olmasında kadınla zifafa girilmiş veya girilmemiş olmasının bir etkisi olmadığını ifade etmiştir.

²⁰⁰ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 171-172.

²⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s.10; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 172.

²⁰² Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 171-172.

²⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 12.

²⁰⁴ Koca, F., "Kâsânî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, (C. 24, s. 531).

tasnifinin en detaylı şeklinin bu eserde yer aldığını görmüş bulunmaktayız. Kâsânî'ye göre talak, sıfatı bakımından sünnî (mesnûn) ve bid'î (mekruh) olmak üzere ikiye ayrılır.²⁰⁵

Sünnî talak, seleflerinde de görüldüğü üzere, vakit ve sayı bakımından iki kısımda incelenir. Yine bu kısımlar da kendi içinde ahsen ve hasen talak olarak taksim edilir. Taksimatta bir adım daha ileri giderek Kâsânî, hem sayı hem de vakit açısından hasen ve ahsen talakı kadınların vasfına yani hür veya cariye olmalarına göre de ayrı ayrı değerlendirmiştir. Bununla da kalmayıp o hür ve köle olan kadınları da hamile olanlar ve hamile olmayanlar şeklinde iki ayrı kategoriye ayırır. Mezkur kategoride yer alan hamile olmayan kadınlar da zevâtü'l-akrâ yani hayız görenler ve zevâtü'l-eşhur yani sağîra veya âyise oldukları için hayız görmeyenler şeklinde iki ayrı başlık altında ele alınmıştır.²⁰⁶

Bu bağlamda Kâsânî'ye göre hayız gören kadınlar için ahsen talak, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde ve bir ric'î talakla boşamasıdır. Boşamadan sonra erkeğin kadın hür ise üç hayız dönemi, cariye ise iki hayız dönemi olan iddet süreleri bitinceye kadar ilişkiye girmemesi gerekir.²⁰⁷

Kâsânî konuyla ilgili olarak şu görüşlere de yer vermektedir: Ebû Hanife'ye göre erkek karısını ahsen talakla boşadıktan sonra henüz iddet bitmeden evlilik hayatına geri dönerse aynı temizlik döneminde tekrar boşayabilir. Bu şekilde boşaması da yine sünnî talak kapsamında değerlendirilir. Ebû Yusuf'a göre tuhr sadece bir temizlik dönemidir. Bundan dolayı ricat olsa da yapılacak bir boşama işleminde fiili olarak bir temizlik döneminde iki talak gerçekleştiğinden sünnete aykırılık söz konusudur. Ebû Hanife ise kocanın ricatinin ilk talakın hükmünü ortadan kaldırdığı kanaatindedir. Dolayısıyla hükmen iki boşamanın bir temizlik döneminde meydana gelmesinden bahsedilemez.²⁰⁸

Hamile olduğu kesinleşen kadınlar için ahsen talak, erkeğin eşini bir ric'î talakla boşamasıdır. Bu boşama ilişkinin akabinde de gerçekleşse talakın ahsen kapsamından çıkarılmasını gerektirmez. Çünkü kadının bu ilişkiden dolayı hamile kalma ihtimali yoktur.²⁰⁹ Zevâtü'l-eşhurdan olan âyise ve sağîra için ahsen talak,

²⁰⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanât*, C. III, s. 88.

²⁰⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanât*, C. III, s. 89.

²⁰⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanât*, C. III, s. 88.

²⁰⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanât*, C. III, s. 90.

²⁰⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanât*, C. III, s. 88.

erkeğin bu vasıftaki eşini bir ric'î talakla boşamasıdır. Hamile kadında olduğu gibi talakın ilişkinin akabinde gerçekleşmesi bu talakı ahsen kapsamından çıkarmayı gerektirmez. Zira hamile kadının ilişkiden sonra boşanmasına verilen ahsen hükmünün menatı bu meselede de yer almaktadır.²¹⁰ Züfer'in bu konudaki muhalefet şerhini geride zikretmiştik.

Hayız gören hür kadın için hasen talak, erkeğin her birinde bir talakla olmak üzere art arda gelen üç temizlik dönemine dağıtarak yaptığı boşamadır. Ayrıca bu temizlik dönemlerinde erkeğin talak öncesi veya sonrası eşi ile ilişkiye girmemiş olma şartı vardır.²¹¹ Şöyle ki kadın ilk talakın gerçekleştiği ve ilişkinin olmadığı temizlik döneminden sonra hayız görüp bu hayızdan sonraki temizlik dönemi başladığında ikinci talak vuku bulur. Tekrar hayız görüp temizlendiğinde de üçüncü talak meydana gelir. Eğer kadın cariye ise mesele iki talak üzerinden değerlendirilir. Buna göre birinci talakın gerçekleştiği temizlik döneminden sonra hayız görüp bu hayız döneminin akabindeki temizlik döneminde ikinci talak meydana gelir.²¹²

Zevâtü'l-eşhurdan olan kadınlar için hasen talak, erkeğin her talak arasında bir ay süre ile ayırarak üç talakla boşamasıdır. Buna göre erkek hür olan sağıra veya âyise karısını bir ric'î talakla boşar, bu boşamanın ardından bir ay geçtikten sonra ikinci talak, bir ay daha geçtikten sonra ise üçüncü talak gerçekleşir. Eğer âyise veya sağıra olan kadın cariye ise bakılır; bir ay içinde iki talak verilmiş ise iddetinden yarım ay kalmış demektir. Kalan yarım ayın geçmesiyle bu kadınların iddeti de bitmiş olur.²¹³ Eğer hür kadın hamile ise Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre âyise ve sağıra olan hür kadınların üç talakla boşanmasında olduğu gibi her talak arasında birer ay bekler. İki İmam görüşlerine delil olarak Bakara 2/229 ayeti zikreder. Nitekim bu ayette Şâri' "الطَّلَاقِ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ"²¹⁴ buyurarak hamile olan ve olmayan şekilde bir ayırmadan bahsetmemektedir.²¹⁵

İmam Muhammed ve Züfer'e göre hayız gördükten sonra menopoza girmediği halde temizlik dönemi bitmeyen kadınlar (الممتد طهرها) ancak bir sünnî talakla

²¹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 89.

²¹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 89.

²¹² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 89.

²¹³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 89.

²¹⁴ Bakara 2/229: "Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.

²¹⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 89-90.

boşanabilir. Onlar bu görüşlerine mesned olarak Abdullah b. Mes'ud, Câbir b. Abdillâh ve Hasan Basrî'den aktarılan "Temizlik süresi uzayan kadın ancak bir sünî talakla boşanabilir." rivayetini zikreder.²¹⁶

Kâsânî'ye göre sünî talakta olduğu gibi bid'î talak da vakit ve sayı bakımından ikiye ayrılır. Yine vakit bakımından bid'î talak da Kâsânî tarafından iki ayrı kategoride incelenmiştir.

- i. Vakit açısından bid'î talakın ilk çeşidi, erkeğin zifafa girdiği eşini hayız döneminde bir ric'î talakla boşamasıdır. Kadının hür veya köle olması arasında herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Hanefilere göre erkeğin eşini hayız halinde boşaması, kadının beklemesi gereken iddet süresini uzatacağı için bu durum kadının zararına olabilir. Çünkü erkeğin talakı zikrettiği hayız dönemi iddetten sayılmaz.²¹⁷
- ii. Vakit açısından bid'î talakın ikinci çeşidi ise erkeğin hayız gören eşini ilişkinin olduğu temizlik döneminde bir ric'î talakla boşamasıdır. Bu şekilde meydana gelen talakta da kadının hür veya köle olması arasında herhangi bir fark yoktur. İlişkinin olduğu temizlik dönemindeki boşamanın bid'î sayılmasının sebebi, kadının bu ilişkiden dolayı hamile kalma ve kocanın eşinin hamile olduğunu öğrendikten sonra bu boşamadan dolayı pişmanlık duyma olasılığıdır. Erkeğin nikahlandığı eşiyile zifafa girip girmemesi vakit açısından talakın sünî veya bid'î olmasında belirleyici unsurdur. Çünkü erkeğin zifafa girdiği eşini hayız döneminde boşaması mekruh iken zifafa girmediği eşini hayız döneminde boşaması mekruh değildir.

Erkeğin eşini hayız döneminde boşaması her ne kadar Kur'an ve Sünnete aykırı bir talak olsa da hukukî neticeler doğurur ve kadın kocasından boşanmış sayılır. Hanefilerin bu konudaki delili, Abdullah b. Ömer'in karısını boşaması ile ilgili rivayettir. Hanımını hayızlı iken boşayan oğlunun durumunu Resulullah'a soran Hz. Ömer şu cevabı almıştır. "Ona emret, karısına dönsün, sonra karısı temizlenip hayız görünceye ve tekrar temizleninceye kadar onu evde tutsun. Ondan

²¹⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 90.

²¹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 93-94.

sonra dilerse nikah altında tutar, dilerse ilişkide bulunmadan boşar. İşte kadınların boşanması hususunda Allah'ın emrettiği budur.”²¹⁸

Resulullah'ın, İbn Ömer'in karısına dönmesini emretmesi, hayız dönemindeki boşama ile talakın meydana geldiğini ve hukuki netice doğurmak bakımından sünnî talakla eşdeğer olduğunu gösterir. Zira boşama geçerli olmasaydı Peygamberimizin İbn Ömer'in karısına dönmesini emretmesinin bir manası olmazdı. Çünkü ricat ancak boşamanın meydana gelmesi durumunda mana ifade eder.²¹⁹ Bununla birlikte eşini hayız döneminde boşayan kocanın ricat etmesi evlâdır. Ancak erkek karısına dönmeye mecbur tutulamaz. Rivayette yer aldığı üzere ricat eden erkek, hayız dönemi bittikten sonra eşini sünnî talakla boşayabilir.²²⁰

Sayı açısından bid'î talak, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı temizlik döneminde iki veya üç talakla boşamasıdır. Erkek eşine bir temizlik döneminde “üç kere boşsun (انت طالق ثلاثا)” veya “boşsun, boşsun, boşsun (انت طالق و طالق و طالق)” diyerek bir defada üç talakla veya aynı temizlik dönemi içinde farklı zamanlarda toplam üç talak olacak şekilde boşarsa bid'î talak meydana gelir.²²¹

2.1.1.1.6. Merğînânî (v. 593)

Hanefî ekolü içerisinde mezhebi temsil kabiliyeti yüksek metinlerden el-Hidâye'nin müellifi Merğînânî (v. 593) ise talakı Kudûrî'nin (v. 428) Muhtasar'ında yaptığı gibi ahsen, hasen ve bid'î olmak üzere üçe ayırır. Bunlardan ahsen ve hasen daha önce de değinildiği üzere sünnî talakın alt başlıklarındandır. Bu talak çeşitlerini tanımlarken Merğînânî, Kudûrî ile aynı ifadeleri kullanmakta ve Kâsânî'de gördüğümüz tafsilatın aksine çok detaya girmeden genel ifadelerle konuyu izah etmektedir.²²²

2.1.1.1.7. Molla Hüsrev (v. 885)

Molla Hüsrev'in (v. 885) talakı taksim ederken Kudûrî ve Merğînânî'nin çizgisinden ayrılmadığı görülür. Ancak bid'î talak konusunu onlardan daha detaylı

²¹⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, trz., Talak I, VI, s. 263.

²¹⁹ Mevsilî, Abdullâh b. Mahmud b. Mevdûd Mecdüddin Ebu'l-Fazl, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, Matbaatu'l-Halebî, Kahire, 1937, C. III, s. 122.

²²⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 94.

²²¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 94.

²²² Merğînânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 221.

bir şekilde ele alır. Şöyle ki ona göre bid'î talak, erkeğin eşini bir temizlik döneminde bir talakla boşadıktan sonra eşine geri dönmeden iki ve üçüncü talakı ilave ederek bir temizlik döneminde üç talakla boşamasıdır. Bu üç talak tek bir defada olabileceği gibi bir temizlik dönemi içinde farklı zamanlarda da olabilir. Erkeğin eşini ilişkinin olduğu temizlik döneminde veya hayız döneminde boşaması da yine bid'î talak kapsamındadır. Molla Hüsrev, hayız döneminde eşini boşayan erkeğin hemen eşine geri dönmesini vücut olarak görür ve bunun en sahih görüş olduğunu söyler. Kendi görüşünden sonra bazı Hanefî fakihlerinin bunu müstehap olarak değerlendirdiğini aktarır.²²³ Hatırlanacağı üzere Kâsânî konuyla ilgili rivayeti aktardıktan sonra bu durumdaki erkeğin eşine dönmesinin mecburi değil evlâ olduğunu ifade etmiştir.

2.1.1.1.8. İbrahim el-Halebi (v. 956)

Osmanlı medreselerinde okutulan meşhur fıkıh kitabı²²⁴ Mülteka'l-Ebhur müellifi İbrahim el-Halebi (v. 956) ise talak tasnifinde Molla Hüsrev (v. 885) gibi Kudûrî'nin (v. 428) tasnifini esas alır. Nitekim eseri elkitabı niteliğinde olduğu için çok detaya girmeden genel bilgilerle yetinmiştir. Müellife göre hayız gören, âyise, sağıra ve hamile olan kadınlar her ay bir talak olmak üzere art arda üç talakla boşanabilir yani aralarında herhangi bir farklılık yoktur. Ayrıca Halebi'ye göre hayız döneminde eşini boşayan erkeğin aile hayatına geri dönmesi vaciptir. Erkeğin eşini zifaf sonrasında ve temizlik dönemi içinde bir bâin talakla boşaması ise bid'î talaktır.²²⁵

2.1.1.1.9. Haskefî (v. 1088)

Haskefî (v. 1088) tarafından Timurtâşî'nin (v. 1006) Tenviru'l-ebşâr adlı eserine yazılan ed-Dürrü'l-muhtâr adlı eserde talak, Kur'an ve Sünnete uygunluk açısından ahsen, hasen ve bid'î olmak üzere üçe ayrılır. Haskefî talak çeşitlerini açıklarken kendisinden önceki Hanefî fakihlerin ifadelerini hemen hemen aynıyla aktarmaktadır. Çalışmaya doğrudan bir katkıda bulunmayacağı ve tekrara sebebiyet vereceği için bunları zikretmeyeceğiz.²²⁶

²²³ Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramruz b. Ali, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Gureru'l-Ahkâm*, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, yy., trz., C. I, s. 359.

²²⁴ Özel, A., *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s. 247-248.

²²⁵ İbrahim el-Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, s. 3-7.

²²⁶ Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, s. 205.

2.1.1.1.10. İbn Âbidîn (v. 1252)

Son dönem Hanefî alimlerinden olan İbn Âbidîn (v. 1252), eseri Reddû'l-Muhtâr'ı, yaşadığı miladi ondokuzuncu asra dek oluşan Hanefî kaynaklarından azami derecede istifade ederek telif etmiştir. Gerçi eser aynı zamanda Haskefi'nin ed-Dürrü'l-Muhtâr adlı kitabının şerhidir. Fakat müellif konuları açıklarken bir taraftan zayıf ve sahih görüşlere işaret ederken diğer yandan Hanefî fıkıh tarihinde yer alan birçok görüşe atıfta bulunur. Bu aynı zamanda bize hali hazırda ulaşılması mümkün olmayan kaynaklara ulaşma imkanı da sağladığından Reddû'l-Muhtâr'ın ekol içerisindeki yeri oldukça önemli hale gelmektedir.²²⁷

Reddû'l-Muhtâr'daki talak tasnifine baktığımızda İbn Âbidîn'in (v. 1252) seleflerinde olduğu gibi talakı ahsen, hasen ve bid'î talak olarak üçe ayırdığını görüyoruz.²²⁸ Bununla birlikte o diğer Hanefî kaynakların talak bahislerinde rastlamadığımız bir konu olan halvet-i sahiha meselesine değinmiş ve sahih halvetin cinsel ilişki hükmünde olduğunu söylemiştir.²²⁹ Dolayısıyla ona göre sahih halvetten sonra gerçekleşen boşama, bid'î talak kapsamında yer alır.

İbn Âbidîn hasen talakı tanımlarken âyise, sağîra, hamile veya bülüğ çağına geldiği halde hayız görmeyen kadınların her talak arasında bir ay bekleyerek üç talakla boşanabileceğini ifade eder. Bundan sonra o, bir kadının sağîra hükmünde olabilmesi için dokuz yaşına girmemiş olmasını şart koşar. Âyise için ise elli beş yaş sınırları belirler ve bu yaş sonrasında artık menopoza dönemi olarak görür. Buradan yola çıkarak hayız gören kadınlar arasından menopoza girmediği halde temizlik dönemi de sona ermeyenleri (الامتد طهرها), zevâtü'l-akrâ olarak değerlendirir. Bu değerlendirmeden hareketle o temizlik dönemi bitmeyen kadınların menopoza için belirlenen elli beş yaşa gelinceye kadar sadece bir sünî talakla boşanabileceğini ifade eder.²³⁰ Çünkü bu kadınlar için menopoza dönemi gelinceye kadar geçen süre tek bir temizlik dönemidir.

Hanefî kaynaklarda Kur'an ve Sünnete uygun olup olmaması açısından talak çeşitleri kronolojik olarak yukarıdaki gibidir. Şimdi ise ehl-i esere mensub Hanbelî mezhebinde talakın nasıl tasnif edildiğini yine aynı usulle ele alacağız.

²²⁷ Özel, A., *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 357.

²²⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 230-233.

²²⁹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 232.

²³⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 232.

Böylece hem varsa ekol bazındaki değişiklikleri müşahede edebilecek hem de sonuç ve değerlendirme kısmında ekoller arasında daha rahat mukayese imkanını elde edeceğiz.

2.1.2. Hanbelî Literatüründe Talakın Kronolojik Seyri

Hanbelî literatüründe talakla ilgili bahisler incelendiğinde ilgili meselelerin Hanefî mezhebi ile aynı sistematik içerisinde ele alınmadığı görülür. Bu ekole ait kaynakların ekseriyetinde talak ilk olarak vacip, mekruh, mubah, müstehap ve mahzur olmak üzere beş kısma ayrılır. Bu kısımların ne anlama geldiğine değinildikten sonra sünnî ve bid'î talaktan bahsedilir. Şöyle ki mezkur tanımlara göre vacip talak, geçimsizlik halinde hakemler lüzum görünce veya îlâ halinde müddetin dolmasına rağmen evlilik hayatına dönülmediğinde kocanın eşini boşamasıdır. Herhangi bir kusuru bulunmayan eşi sebepsiz yere boşamak ise mekruh talak olarak tanımlanmıştır. Erkeğin eşini aralarındaki geçimsizlik sebebiyle boşaması mubahtır. Kötü ahlaklı kadını boşamak da yine mubah kapsamında değerlendirilir. Kocanın iffetli veya dindar olmayan karısını boşaması ise menduptur. Mahzûr talak ise erkeğin eşini hayız döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde boşamasıdır.²³¹ Bazı Hanbelî kaynaklarda ise ilk olarak talakın rükün şartları ele alınmakta daha sonra da Kur'an ve Sünnete uygun olup olmaması bakımından talak çeşitleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.²³²

2.1.2.1. Hanbelî Fakihlere Göre Kur'an ve Sünnete Uygunluk Açısından Talak\Boşama

Hanbelî kaynaklardaki talak bahsinde konuların ele alınış yöntemi hakkında genel bilgi verdik. Şimdi ise Hanbelî fakihlerin Kur'an ve Sünnete uygunluğu açısından talakı ne şekilde tasnif ettiklerini kronolojik olarak açıklayacağız. Bu başlığın son kısmında ise Hanefî ve Hanbelî mezhebinin Kur'an ve Sünnete

²³¹ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Kâfi fi fihhi'l-İmam Ahmed*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., 1994, C. III, s. 106; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, C. VI, s. 293; el-Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Salahaddin İbn Hasan b. İdris, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni'*, Müessesetü'r-Risale, y.y., trz., s. 559.

²³² Haccâvi el-Makdisî, Musa b. Ahmed b. Musa b. Salim b. İsa b. Salim Şerefüddin Ebu'n-Necâ, (thk: Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Asker), *Zâdü'l-Müstakni' fi ihtisari'l-Mukni'*, Daru'l-Vatan, Riyad, trz., s. 177; İbn Teymiyye, Ebu'l-Berekat Mecdüddin Abdüsselam b. Abdullah, *el-Muharrer fi'l-fihhi alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1984, C. II, s. 50.

uygunluk açısından talak konusuna yaklaşımlarını mukayeseli olarak değerlendireceğiz.

2.1.2.1.1. Hallâl (v. 311)

Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinin yayılmasına öncülük eden ve Hanbelî mezhebinin ilk temel fıkıh kitabı olan el-Câmi' adlı eserin müellifi Hallâl (v. 311), daha sonra oluşacak olan Hanbelî furû' literatürü için ilk adımı atmıştır diyebiliriz. Nitekim Hallâl eserlerinde Ahmed b. Hanbel'in sorulan sorulara verdiği cevapları fikhî sistematik içinde ele almış, kendisinden sonra gelen Hanbelî fakihleri de onun eserinde yer almayanları derleyerek, sonraki asırlarda şerhederek ve diğer mezheplerle karşılaştırarak günümüze kadar ulaşan Hanbelî literatürünü oluşturmuşlardır.²³³ Ne yazık ki en eski Hanbelî fıkıh kitabı olan el-Câmi'nin sadece üç bölümü günümüze ulaşmıştır. Bu bölümleri incelediğimizde ise talak tasnifine dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. İlgili bölümlere bakıldığında sadece gayri Müslimlerle ilgili boşama hukukuna dair bilgilere rastlanır. Buna göre gerek ehl-i kitap ve gerekse müşriklerin yapacakları boşamalar Müslümanların boşamaları gibi hukuki bakımdan geçerlidir.²³⁴

2.1.2.1.2. Hırakî (v. 334)

Hırakî (v. 334) Muhtasar'ında talak bahsine sünnî talakın tanımını yaparak başlar. Ona göre sünnî talak erkeğin eşini ilişkinin olmadığı temizlik döneminde bir talakla boşaması ve iddet bitene kadar ilişkiye girmemesidir. Tanımın hemen akabinde her temizlik döneminde bir talak olmak üzere ilişkinin olmadığı üç temizlik döneminde üç talakla boşamanın da sünnî talak kapsamında olduğunu ifade eder. Ayrıca nikahtan sonra kocasıyla zifafa girmemiş olan kadın için sünnî ve bid'î talak diye bir ayrımın olmadığına dikkat çeker. Bid'î talak konusunda herhangi bir tanım yapmadan talakla ilgili lafızları açıklar.²³⁵

2.1.2.1.3. İbn Kudâme (v. 620)

Hanbelî ekolüne ait olanlarla birlikte diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilen el-Muğnî, İbn Kudâme'nin (v. 620) Hırakî'nin (v. 334) Muhtasar'ına

²³³ Özen, Ş., "Hallâl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, (C. 15, s. 382).

²³⁴ Hallâl, Ebubekir Ahmed b. Muhammed, *Ahkâmu Ehl-i Milel Mine'l-Câmi' li Mesâili Ahmed b. Hanbel*, (thk: Seyyid Kisrevi Hasan), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, s. 201-202.

²³⁵ Hırakî, Ebu'l-Kasım Ömer b. Hüseyin b. Abdullah, *Muhtasaru'l-Hırakî*, Dâru's-Sahabe, yy., 1993, s. 110.

yazdığı en önemli şerhlerden birisidir.²³⁶ İbn Kudâme'nin tasnifine baktığımızda onun talakı sünnî ve bid'î olmak üzere ikiye ayırdığını görürüz. Sünnî talakı açıklarken Hırakî'nin tanımını zikreder. İbn Mes'ud'dan aktarılan "Sünnî talak, kadını ilişkinin olmadığı temizlik döneminde boşamaktır." şeklindeki rivayetten hareketle erkeğin eşini ilişkinin olduğu dönemde boşamasının sünnete aykırı olduğunu söyler.²³⁷ Özellikle Hırakî'nin sünnî talak tanımında geçen "iddeti bitinceye kadar" ibaresine vurgu yapar. Çünkü o art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamanın, bir temizlik döneminde üç talakla boşama gibi sünnete aykırı olduğu kanaatindedir. İbn Kudâme, bu konuda Hırakî'den ayrılmaktadır. Kendi görüşüne delil olarak Ahmed b. Hanbel'den aktarılan "Sünnî talak, erkeğin eşini üç hayız dönemi olan iddet süresi bitinceye kadar bir talakla boşamasıdır" şeklindeki rivayeti esas alır. Ayrıca İbn Kudâme, Hanefilerin art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamayı sünnî talak olarak kabul ettiklerini ve bu görüşlerini Abdullah İbn Ömer ile ilgili rivayete dayandırdıklarını zikreder. Fakat akabinde bu rivayetin üç talakla ilgili olmadığını söyler. Kendi görüşlerine delil olarak da Hz. Ali'den aktarılan "Boşamada pişman olunmayacak tek yol, sünnete uymaktır" şeklindeki rivayeti zikreder.²³⁸

İbn Kudâme'ye (v. 620) göre bid'î talak erkeğin eşini hayız döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde boşamasıdır. Ona göre eşini bid'î talakla boşayan erkek günah işlemiş olur. Fakat bu günahı talakın geçerliliğini ortadan kaldırmaz. Hanefî mezhebinde görüldüğü gibi Hanbelîler de bid'î talakı Abdullah b. Ömer ile ilgili rivayete dayandırır. Bununla birlikte bid'î talaktan sonra erkeğin eşine dönmesi ise Hanbelîlere göre müstehaptır.²³⁹

İbn Kudâme'nin naklettiğine göre ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde üç talakla boşamanın sünnî mi yoksa bid'î talak mı olduğu konusu, Hanbelî mezhebinde ihtilaflıdır. Ahmed b. Hanbel'den aktarılan bir rivayete göre bu şekilde gerçekleşen talak, sünnîdir. Nitekim Hz. Âişe'den aktarılan bir rivayette Rifâe'nin karısı Resulullah'ın yanına gelmiş ve kocasının kendisini dönüşü olmayacak

²³⁶ Ferhat, K., "İbn Kudâme", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, (C. 20, s. 140).

²³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 365.

²³⁸ "لا يطلق أحد للسنة فيندم." Hz. Ali'den nakledilen mezkur ibarenin "sünnete uygun boşayan hiçkimse pişman olmaz" şeklinde tercüme edilmesi de mümkündür. Fakat böyle bir tercüme, boşamayı olumlayan anlam işaret ettiğinden biz anlam merkezli tercümede bulduk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 365.

²³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 366.

şekilde boşadığını söylemiştir. Resullulah da bunu duymuş ancak herhangi bir şey söylememiştir. Hz. Peygamber'in bir şey söylememesi, takriri sünnet olarak değerlendirilmiştir. Yine kocası Fatma b. Kays'ı üç talakla boşayıp bu hususu sordurmak üzere eşini Resullah'ın yanına göndermiş, Hz. Peygamber de bu boşamayı geçerli saymıştır. Ahmed b. Hanbel (v. 241), üç talakla boşamanın sünnete uygun olduğuna delil olarak bu iki rivayeti esas almaktadır.²⁴⁰

İkinci görüşe göre ise Ahmed b. Hanbel, bir temizlik döneminde üç talakla boşamayı haram yani bid'î talak kapsamında değerlendirir. Bu kanaatte olmasının sebebi ise Hz. Ali'nin "Hiç kimse sünnî talakla boşayıp da bundan dolayı pişmanlık duymaz." sözüdür.²⁴¹ Nitekim sünnî talakta asıl maksat, erkeğin karısını boşadıktan sonra pişmanlık duyması ve karısına geri dönmek istemesi durumunda eşlerin tekrar biraraya gelebilmesi için açık kapı bırakılmasıdır. Eğer erkek bir temizlik döneminde üç talakla eşini boşarsa sünnî talakın bu maksadı hâsıl olmaz. Dârekutnî'nin (v. 385) Hz. Ali'den aktardığı bir diğer rivayette Hz. Peygamber, karısını kat'î yani dönüşü olmayacak bir şekilde boşayan bir kişiden bahsedildiğini işitince öfkelenmiş ve "Allah'ın ayetlerini alaya mı alıyorsunuz? Kim eşini kat'î olarak boşarsa üç talak gerçekleşir. Boşadığı karısı başka bir erkekle evlenmedikçe eski kocasına helal olmaz." buyurmuştur.²⁴² Hanbelî mezhebine göre erkeğin eşini ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde iki talakla boşaması, sünnî talaktır. Çünkü böyle bir boşamada geriye bir talak hakkı kalmakta dolayısıyla sünnî talakın maksadı gerçekleşmektedir.²⁴³

2.1.2.1.4. İbn Teymiyye (v. 728)

Mecmû'l-Fetâvâ'da yer aldığı şekliyle İbn Teymiyye (v. 728) talakı, muharrem ve mubah olmak üzere ikiye ayırır. Mubah talak, erkeğin eşini hayızın bittiği ve ilişkinin olmadığı temizlik döneminde bir talakla boşaması, iddeti bitinceye kadar da bu talaka başka talak ilave etmemesidir. Bu tanımlı yaptıktan sonra İbn Teymiyye, mubah talakın sünnî talak şeklinde de isimlendirildiğini belirtir.²⁴⁴ Erkek isterse iddet bitmeden eşinin veya velisinin rızasına, yeni bir nikah

²⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 368.

²⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 368.

²⁴² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 369.

²⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 370.

²⁴⁴ İbn Teymiyye, Takıyüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, (thk: Abdurrahman Muhammed b. Kasım), Mecmeu'l-Melik Fehd, Medine-i Münevvere, 1995, C. XXXIII, s. 5-6.

akdine ve mehre gerek kalmadan evlilik hayatına geri dönebilir. Yani tanımında yer alan “bir talaktan” maksat bir ric’î talaktır. Erkeğin iddet bittikten sonra eşine geri dönmeyi istemesi halinde yeni bir nikah akdi gerekir.²⁴⁵ Henüz buluğa ermediği veya yaşı ilerlediği için hayız görmeyen kadınların boşanmasında ise vakit önemli değildir. Şöyle ki boşama, ister ilişkinin olduğu ister ilişkinin olmadığı dönemde gerçekleşsin talakın çeşidini etkilemez.²⁴⁶

Muharrem talak ise erkeğin eşini hayız döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde boşamasıdır. Ancak hamile olduğu kesinleşen eşini ilişkinin olduğu bir dönemde boşaması sünnete aykırı değildir. Ayrıca İbn Teymiyye, muharrem talakın bid’î talak şeklinde de isimlendirilebileceğini belirtir.²⁴⁷

İlişkinin olmadığı bir temizlik döneminde erkeğin eşini “üç kere boşun (انت (انت طالق ثلاثا)) veya “boşsun, boşsun, boşsun (انت طالق و طالق و طالق) diyerek bir defada üç talakla ya da aynı temizlik dönemi içinde farklı vakitlerde üç talakla boşaması hususunda Hanbelî mezhebinde halef ve selef arasında ihtilaf vardır. Fakihlerin kimisi bir temizlik döneminde üç talakla boşamada erkeğin nikahlandığı eşiyile zifafa girip girmemesinin hiçbir etkisi olmadığı kanaatindeyken kimisi de zifafın talakın çeşidini etkilediği görüşündedir. Ahmed b. Hanbel’den gelen eski bir rivayete göre bir temizlik döneminde üç talakla boşamak mubah ve eşler için bağlayıcıdır. Hırakî (v. 334) de bu görüşü tercih etmiştir.²⁴⁸

Ahmed b. Hanbel’den daha sonra aktarılan bir başka rivayete göre bir temizlik döneminde üç talakla boşama, muharrem olmakla beraber hukuki sonuçlar doğurur. Haliyle bu boşamanın sonucunda beynûnet-i kübrâ meydana gelir. Tâbiûn ve sahabenin yani selefın ve Hanbelî fakihlerinin büyük çoğunluğu bu görüştedir. Zübeyir b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, tâbiûndan Tâvus ve Muhammed b. İshak’a göre ise bir temizlik döneminde üç talakla boşamak haramdır. Her ne kadar üç talak söylenmişse de sadece bir talak meydana gelir. İbn Teymiyye (v. 728) bu üç görüşü aktardıktan sonra Kitap ve Sünnetin üçüncü görüşün sıhhatine delalet ettiğini söyler. Özetle İbn Teymiyye’ye göre erkeğin bir temizlik döneminde eşini

²⁴⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetâvâ*, C. XXXIII, s. 6.

²⁴⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetâvâ*, C. XXXIII, s. 7.

²⁴⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetâvâ*, C. XXXIII, s. 7.

²⁴⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetâvâ*, C. XXXIII, s. 7.

üç talakla boşaması haramdır ve bu şekilde gerçekleşen boşamada sadece bir talak meydana gelir.²⁴⁹

2.1.2.1.5. İbn Müflih (v. 884)

Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin el-Mukni' adlı eserinin en önemli şerhi el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'nin müellifi Hanbelî fakih İbn Müflih (v. 884), sünnî ve bid'î talak tanımlarken kendisinden önceki Hanbelî fakihlerin ifadelerini aktarır. İbn Müflih, erkeğin eşini bir temizlik döneminde üç talakla boşaması ile ilgili farklı görüşleri aktarmasına rağmen kendi kanaatini belirtmemiştir.²⁵⁰ Erkeğin zifafa girmediği eşini boşaması durumunda bu talakın sünnî veya bid'î şeklinde vasıflandırılmayacağını ifade ettikten sonra hamile olduğu kesinleşen, âyise veya sağıra olan kadınlar için de aynı şeyin söz konusu olduğunu belirtir.²⁵¹

2.1.2.1.6. Merdâvî (v. 885)

Burhaneddin İbn Müflih'in öğrencisi olan Merdâvî (v.885), İbn Kudâme'nin el-Mukni' adlı eserine geniş bir şerh yazmış ve bu eserinde mezhepte kabul edilen sahih görüşleri delilleriyle birlikte ortaya koymuştur. Nitekim el-Mukni'yi sadece şerh etmeyip aynı zamanda tashih ve tenkih ettiği için kendisine "el-münekkih" lakabı da verilmiştir. Bu vasıflarından dolayı Hanbelî mezhebinde fetva ve hüküm onun görüşleri doğrultusunda verilmiştir.²⁵² Mezhep içinde önemli bir yere sahip olan Merdâvî'nin taksimatına baktığımızda Hanbelî mezhebinde genel kabul görmüş sünnî ve bid'î talak şeklindeki tasnifi kabul ettiğini görüyoruz. Yaptığı tanımlar da diğer Hanbelî fakihlerinkilerle büyük oranda örtüşür. Ona göre erkeğin eşini art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşaması, bid'î talaktır. Merdâvî'nin bu konudaki delilini geride Ahmed b. Hanbel'den aktarılan rivayetler teşkil etmektedir.²⁵³

Merdâvî, İbn Teymiyye (v. 728) ve öğrencisi İbnü'l-Kayyim'in (v. 751) bid'î talakı geçersiz kabul ettiklerini ifade eder.²⁵⁴ Ne var ki Mecmû'l-Fetâvâ'dan nakille İbn Teymiyye'nin bid'î talakı geçerli saydığını yukarıda zikretmiştik. Bid'î

²⁴⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'l-Fetâvâ*, C. XXXIII, s. 8-9.

²⁵⁰ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 301-305.

²⁵¹ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 305.

²⁵² Ferhat, K., "Merdâvî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, (C. 29, s. 177).

²⁵³ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 448.

²⁵⁴ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 448.

talakla ilgili bu görüşü aktarırken kaynak belirtilmediği için burada bir karışıklık mı yoksa İbn Teymiyye'nin görüşünde değişiklik mi olduğu konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. O, Tûfi'nin (v. 716) ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde üç talakla boşamayı haram saymadığını aktardıktan sonra bu görüşün doğru olmadığını ifade eder ve kendi görüşünün İbn Teymiyye ile aynı olduğunu belirtir. İlişkinin olmadığı bir temizlik döneminde ric'at veya yeni bir nikah akdinden sonra iki veya üçüncü talakın verilmesi ise sahih görüşe göre bid'î değildir.²⁵⁵ Ayrıca Merdâvî'ye göre erkeğin zifafa girmedeği veya hamile olduğu kesinleşen eşini boşamasında hem vakit hem de sayı açısından sünnî ve bid'î talak şeklinde bir ayırmadan bahsedilemez. Nitekim âyise ve sağıra için de aynı durum söz konusudur. Mezhepte tercih edilen görüş de bu yöndedir.²⁵⁶

2.1.2.1.7. Buhûtî (v. 1051)

Buhûtî (v. 1051), er-Ravdu'l-Mürbi' şerhu Zâdi'l-Müstakni' ve Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'da talakı diğer Hanbelî fakihler gibi sünnî ve bid'î şeklinde ikiye ayırır. Daha sonra sünnî talakı, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı temizlik döneminde bir talakla boşaması şeklinde tanımlar. Ayrıca bu talak sonrasında erkek iddet bitene kadar ilişkiye girmeyecektir. Buna ilave olarak erkeğin eşini ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde “üç kere boşsun (انت طالق ثلاثا)” veya “boşsun, boşsun, boşsun (انت طالق و طالق و طالق)” diyerek bir defada üç talakla boşaması Buhûtî'ye göre haramdır. Fakat yine de bu durumda üç talak gerçekleşir. Sonrasında o, bu şekilde boşanan kadın ile zifaf olsa da olmasa da kadının eski kocasına geri dönebilmesi için başka bir erkekle nikahlanması gerektiğini belirtir.²⁵⁷

Âyise, sağıra veya hamile kadının boşanmasında hem vakit hem de sayı açısından sünnî ve bid'î talak şeklinde bir taksimât yapılamayacağını söyleyen Buhûtî bu konuda İbn Müflih (v. 884) ve Merdâvî (v. 885) ile aynı kanaattedir. Ona göre erkeğin zifafa girmedeği eşini boşaması meselesinde de durum aynıdır.²⁵⁸ Keşşâfu'l-kınâ' adlı eserde o, kadını nifas döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminin sonunda henüz hamile olup olmadığı kesinleşmeden boşamanın da bid'î

²⁵⁵ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 452.

²⁵⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 455.

²⁵⁷ el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdi'l-Müstakni'*, s. 561-562; el-Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Salahaddin İbn Hasan b. İdris, *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, yy., trz., C. V, s. 239.

²⁵⁸ el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdi'l-Müstakni'*, s. 562., el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 242.

talak olduğunu belirtir.²⁵⁹ Kadının bir temizlik döneminde bir defada üç talakla boşanmasının bid'î talak olduğuna ve bu durumdaki kadının başka bir erkekle nikahlanmadıkça eski kocasına helal olmayacağına dair Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ud, İbn Ömer ve Mâlik b. El-Hâris'ten aktarılan rivayeti delil gösterir. Buna göre "İbn Abbas'ın yanına bir adam gelip amcasının, karısını bir defada üç talakla boşadığını söyler. İbn Abbas: "Amcan bu şekilde davranarak Rabbine isyan edip şeytana uydu. Artık bu kişi için çıkış yolu kalmamıştır." der.²⁶⁰ Buradan hareketle Buhûti'nin ilişkinin olmadığı temizlik döneminde bir defada üç talakla yapılan boşama neticesinde üç talakın gerçekleşeceği kanaatinde olduğu söyleyenebilir.

Bu konuyla ilgili ulaştığımız sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

- i. Talak kelimesinin terim anlamı, Hanefî ve Hanbelî kaynaklarının tamamında yer almaz. Ne var ki her iki mezhebin fikhî görüşlerinin ve delillerinin en geniş şekilde ele alındığı temel kaynaklardan olan Serahsî'nin (v. 483) el-Mebsût'unda ve İbn Kudâme'nin (v. 620) el-Muğnî'sinde talak, nikah bağının sona ermesi şeklinde tanımlanmaktadır.²⁶¹ Talak tanımının yer almadığı kaynaklarda ise talakın meşruiyeti, Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve hadisler temel alınarak açıklanır.
- ii. Hanefî literatüründe Tahavî'nin (v. 321) el-Muhtasar'ı hariç Serahsî ve sonrasındaki kaynaklarda talakın ilk olarak Kur'an ve Sünnete uygun olup olmaması yönünden tasnife tabi tutulduğunu görürüz.²⁶² Tahavî ise böyle bir taksimatta bulunmayıp konuya talakın rükün şartlarını zikrederek başlar.
- iii. Hanbelî literatüründe talakla ilgili bahisler incelendiğinde ilgili meselelerin Hanefî mezhebi ile aynı sistematik içerisinde ele alınmadığı görülür. Bu ekole ait kaynakların ekseriyetinde talak ilk olarak vacip, mekruh, mubah, müstehap ve mahzur olmak üzere beş kısma ayrılır. Bu kısımların ne anlama geldiğine değinildikten sonra sünnî ve bid'î talaktan bahsedilir.
- iv. Hanbelî mezhebine göre vacip talak, geçimsizlik halinde hakemler lüzum görünce veya îlâ halinde müddetin dolmasına rağmen evlilik hayatına dönülmediğinde kocanın eşini boşamasıdır. Herhangi bir kusuru

²⁵⁹ el-Buhutî, *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 240.

²⁶⁰ el-Buhutî, *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 241.

²⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 2; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 363.

²⁶² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 88; Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukaha*, C. II, s. 171; İbrahim el-Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, s. 3-6., Merğmânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 221; Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 269.

bulunmayan eşi sebepsiz yere boşamak ise mekruh talak olarak tanımlanmıştır. Erkeğin eşini aralarındaki geçimsizlik sebebiyle boşaması mubahtır. Kötü ahlaklı kadını boşamak da yine mubah kapsamında değerlendirilir. Kocanın iffetli veya dindar olmayan karısını boşaması ise menduptur. Mahzûr talak ise erkeğin eşini hayız döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde boşamasıdır.²⁶³ Bazı Hanbelî kaynaklarda ise ilk olarak talakın rükün şartları ele alınmakta daha sonra da Kur'an ve Sünnete uygun olup olmaması bakımından talak çeşitleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.²⁶⁴

- v. Hanbelî mezhebi talakı sünnî ve bid'î şeklinde ikiye ayırır. Hanefî fakihlerin ekserisi ise özellikle art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamanın sünnete uygun ve geçerli olduğunu belirtmek amacıyla farklı bir talak tasnifini tercih eder. Nitekim Kudûrî (v. 428), Merginânî (v. 593), Molla Hüsrev (v. 885), İbrahim el-Halebî (v. 956) ve İbn Âbidîn (v. 1252), genel kabul görmüş talak tasnifinden farklı olarak talakı ahsen, hasen ve bid'î şeklinde üçe ayırır. Onlara göre ahsen talak, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı temizlik döneminde bir ric'î talakla boşaması ve iddet bitinceye kadar eşi ile ilişkiye girmemesidir. Hasen talak ise erkeğin eşini her temizlik döneminde bir talak olmak üzere art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamasıdır. Erkeğin eşini hayız döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde boşaması ise bid'î talak olarak adlandırılır.
- vi. Serahsî (v. 483), Alaeddin es-Semerkindî (v. 539) ve Kâsânî (v. 587) ise sünnî ve bid'î talak şeklindeki ikili tasnifi esas almıştır. Ne var ki bu fakihler diğerlerinin ayrı bir çeşit olarak zikrettikleri hasen talakı, sünnî talakın bir çeşidi olarak kabul ederler. Dolayısıyla Hanefî fukaha, talak taksimatında ayrılığa düşmüş olsa da art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamanın sünnete uygun olduğu hususunda hemfikirdir. Bu açıdan bakıldığında talak tasnifinde ikili tasnifi esas alan Hanefî fukahanın sünnî talak tanımının hem ahsen talakı hem hasen talakı kapsadığını söyleyebiliriz.

²⁶³ İbn Kudâme, *el-Kâfi fî fihhi'l-İmam Ahmed*, C. III, s. 106; İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*, C. VI, s. 293; el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni'*, s. 559.

²⁶⁴ Haccâvi el-Makdisî, *Zâdü'l-Müstakni' fî ihtisari'l-Mukni'*, s. 177; İbn Teymiyye, *el-Muharrer fî'l-fihhi alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, C. II, s. 50.

- vii.** Hanbelî fakihleri ise sünnî talakı “erkeğin eşini ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde bir ric’î talakla boşamasıdır” şeklinde tanımlamaktadır. Erkeğin eşini üç temizlik döneminde üç talakla boşamasının sünnî mi yoksa bid’î talak mı olduğu hususunda Ahmed b. Hanbel’den iki farklı rivayet aktarılır. Bir rivayete göre bu şekildeki talak sünnî, diğer bir rivayete göre ise sünnete aykırıdır. Dolayısıyla Hanbelî fakihlerinin bu konudaki görüşleri esas aldıkları rivayete göre değişir. Mesela Hırakî (v. 334), birinci rivayeti esas almış ve üç temizlik dönemindeki üç talakı sünnî talak olarak ifade etmiştir. İbn Kudâme (v. 620) ve Merdâvi (v. 885) ise bid’î olduğu kanaatindedir. İbn Müflih (v. 884) gibi bazı Hanbelî fakihler, bu konuyla ilgili farklı görüşleri aktarmasına rağmen kendi kanaatini belirtmemiştir.
- viii.** Hanefî ve Hanbelî mezhebi, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde iki veya üç talakla boşamasını mekruh olarak değerlendirmiştir. Şöyle ki erkek, henüz iddet bitmeden veya eşine ricat etmeden birinci talaka ikinci ve üçüncü talakı ilave ederse sünnete aykırı davranmış olur. Fukaha bu çeşit talakın bid’î olduğu konusunda hemfikirdir. Bununla birlikte bu şekildeki talakın geçerli sayılıp sayılmayacağı, eğer geçerli sayılırsa kaç talakın meydana geleceği hususunda ihtilafa düşmüştür.
- ix.** Hanefî fakihlere göre bir temizlik dönemindeki iki veya üç talak, her ne kadar Kur’an ve sünnete aykırı olsa da eşler açısından hukuki sonuçlar meydana getirir ve eğer iki talakla boşadıysa iki talak, üç talakla boşadıysa üç talak gerçekleşir. Ancak erkek bu davranışından dolayı günah işlemiş olur.
- x.** Hanbelî fakihlerden İbn Kudâme (v. 620), bir temizlik döneminde birden fazla talakla ilgili Ahmed b. Hanbel’den hem sünnî hem bid’î olduğuna dair iki farklı rivayeti aktarmasına rağmen kendi görüşünü belirtmez. İbn Teymiyye (v. 728) ise bir temizlik döneminde üç talakın muharrem olduğunu söyler. Buradaki haramlığın hukuki açıdan da etkili olduğuna kanaat getirmiş olacak ki o böyle bir durumun neticesinde bir talakın meydana geleceğini ifade eder. Merdâvi (v. 885) de bu konuda İbn Teymiyye ile aynı kanaattedir. Buhûtî (v. 1051) ise Hanefî ekolüyle aynı görüşte olup erkeğin bir temizlik döneminde eşini üç talakla boşaması durumunda üç talakın meydana geleceğini ifade eder.

2.2. TALAK ÇEŞİDİNE ETKİSİ BAKIMINDAN LAFIZLAR

Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin Kur'an ve Sünnete uygunluğu açısından talak tasnifleri delilleriyle birlikte geride geçtiği gibidir. Talakla ilgili bir diğer konu ise Sünnî ve bid'î ayrımı esas alındığında talakın bunlardan hangi kısma dahil edileceğinin belirlenmesidir. Bunun belirlenmesinde ise kullanılan lafızlar etkili olmaktadır. Her iki ekole göre boşama hukukunun kapsamlı bir şekilde ortaya konulabilmesi için özellikle de aile hukukunun alt başlıkları olan nikah ve talak gibi konularda lafızların hükme etkisinin araştırılması icab eder. Kaldı ki lafızlar bahsi açıklanmadan boşama hukukunun tam anlamıyla anlaşılması mümkün değildir.

Her iki ekole ait fıkıh müellefatında konuyla ilgili lafızların Arapça olması dikkat edilmesi gereken bir diğer husustur. Lafız mana ilişkisi ve bir lafzın talakın hangi kısımda yer alacağını belirleyen birincil özelliğe sahip olduğu düşünüldüğünde mezkur eserlerde yer alan talak ibarelerinin Arapça formları oldukça önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla bu başlıkta sünnî ve bid'î talakta kullanılan lafızları tercüme etmeden fıkıh literatüründeki mevcut şekliyle aktarmaya özellikle dikkat edeceğiz. Zira tercüme bazen ifadenin orijinal halini aynen aktarmakta yetersiz kalabilmekte, bu durumda eksik veya yanlış anlamlara sebep olabilmektedir. Konunun ehemmiyeti talak meselesinde daha da artmaktadır. Bununla birlikte Arapça formlarının yanında gerekli görüldükçe bunlara karşılık gelebilecek Türkçe ifadeler de yer verilecektir.

2.2.1. Talakın Sünnî-Bid'îliğine Etkisi Bakımından Lafızlar

2.2.1.1. Hanefîlerde Sünnî ve Bid'î Talakta Kullanılan Lafızlar

Hanefî mezhebinde sünnî talakta kullanılan lafızlar, nass ve delalet olmak üzere iki çeşittir. Nass, erkeğin eşine “انت طالق للسنة” demesi yani kocanın talak lafzını sünnî kelimesi ile takyid ederek nasıl bir talakla boşamak istediğini belirtmesidir. Erkek, zifaf sonrası ilişkinin olmadığı temizlik döneminde hayız gören eşine “انت طالق للسنة” derse bunu talak niyetiyle söylememiş bile olsa boşama o anda gerçekleşir. Çünkü erkek, bu cümleyi lafızda zikredilen sünnî vasfına uygun bir vakitte söylemiştir. Şöyle ki, eğer koca ilişkinin olduğu bir temizlik döneminde veya kadın hayızlı iken “انت طالق للسنة” derse lafızda geçen sünnî vasfına uymayan bir vakit olduğu için boşama o an gerçekleşmez. Hayızlı eşine söylemesi durumunda talak, kadın birkez daha hayız görüp temizlendikten sonra meydana gelir. Nitekim kadının

hayızlı iken veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde boşanması, geride geçtiği üzere bid'î talaktır.²⁶⁵

Erkeğin eşine ilişkinin olmadığı temizlik döneminde üç talaka niyet ederek “انت طالق للسنة” demesi durumunda her temizlik döneminde bir talak olmak üzere art arda üç talak meydana gelir. Nitekim erkeğin art arda üç temizlik döneminde karısını üç talakla boşamayı istemesi, Hanefîlere göre sünnete aykırı değildir.²⁶⁶ Çünkü onlar bu tarz boşamayı sünnet talakın iki çeşidinden biri olan hasen talak olarak isimlendirir. Ancak erkek eşine “انت طالق ثلاثا للسنة” derken bir bâin talaka niyet ederse السنة lafzından dolayı bâin talak meydana gelmez. Zira bâin talak neticesindeki beynûnet-i kübrâ, sünnete aykırıdır. Eğer erkek eşine انت طالق للسنة derken iki talaka niyet etse ve طالق kelimesi ile birinci talakı, السنة kelimesi ile ikinci talakı kastetmişim dese yine de iki talak meydana gelmez. Çünkü السنة lafzı talak lafızlarından olmayıp talakın sıfatıdır. Erkek, karısını boşamak amacıyla انت للسنة dese bu cümledeki iki kelime de talak lafızlarından olmadığı için talak meydana gelmez.²⁶⁷

Ebû Hanife (v. 150), İmam Muhammed (v. 189) ve Ebû Yusuf'a (v. 182) göre erkek üç talakın tamamının o an meydana gelmesini niyet ederek eşine “انت طالق السنة/ثلاثا/sünnette olan şekliyle üç talakla boşsun” derse niyeti sahih olur ve bu cümleyi söylediği an üç talak meydana gelir. Tahavî (v. 321) de bu konuda mezhep imamlarıyla aynı görüştedir.²⁶⁸ Zira Hz. Peygamber tarafından uygulandığı için talakın/boşamanın zatında bir olumsuzluk bulunmaz. Dolayısıyla sünnette var olan bir uygulamayı kişinin istediği vakitte gerçekleştirmesi mümkündür.

Üç talakın bir defada verilmesi durumunda talakın gerçekleştiği vakitten hareketle sünnet lafzının dışında değerlendirmek doğru değildir. Ne var ki sünnet denildiğinde daima ilk olarak akla, içinde bid'at veya haram barındırmayan muameleler gelir. Oysa bir defada üç talakla boşama Hz. Peygamberin tavsiye ettiği bir şey olmayıp fiili uygulamasında yer almasa da takriri sünnetinde mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında bir defada üç talakın sünnet kapsamı dışında mülâhaza edilmesi doğru değildir. Haliyle eşine sünnete uygun olacak şekilde üç talakla boşsun diyen kişinin bir kerede üç talak verme yönündeki niyeti geçerlidir.²⁶⁹

²⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 91; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 174.

²⁶⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 91; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 171-172.

²⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 91.

²⁶⁸ Tahavî, *Muhtasaru't-Tahavî*, s. 194.

²⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 92; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 174.

Ebû Hanife ve İmameynin bir defada üç talakla boşamayı sünnet kapsamında değerlendirirken sünnet ile ne kastettiklerine dikkat etmek gerekir. Çünkü bu meselede “sünnet” lafzı ilk anda akla gelebileceği manasıyla karşılığında sevap almak veya Hz. Peygamberin uygulamasına tabi olmak anlamında değil, uygulamanın geçerliliğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Zira bir sahabe eşini üç talakla boşamış ve bu boşama Hz. Peygamber tarafından geçersiz sayılmamıştır. Züfer (v. 158) hariç Hanefî imamların böylesi bir boşamayı hem sünnet lafzının kapsamında değerlendirip hem de bid’î boşama saymasının arka planında bu bakış açısı yer almaktadır.²⁷⁰

Hanefî fıkıh bilginlerinden Züfer’in (v. 158), eşini sünnete uygun olacak şekilde üç talakla boşayan kişinin bir kerede üç talakı niyet etmesi konusundaki yaklaşımı mezhebin üç imamına nispetle oldukça farklıdır. Ona göre Hz. Peygamberin tavsiyesine konu olmadığı için olacak ki bir defada üç talakla boşama, ”السنة/sünnet” lafzının kapsamına dâhil edilemez. Bu nedenle erkeğin sünnete uygun ifadesi ile birlikte bir defada üç talakın gerçekleşmesi yönündeki niyeti bâtil olur. Fakat niyetin geçersiz olması boşamaya dair beyanını geçersiz kılmaz. Bu nedenle boşama zikri geçen sünnet lafzına uygun bir şekilde yani her temizlik döneminde bir talak olmak üzere, art arda üç temizlik döneminde meydana gelir.²⁷¹

Âyise veya sağıra olan eşine انت طالق للسنة diyen erkek bununla talaka niyet etmemiş olsa da bir talak meydana gelir. Ayrıca bu ifadenin ilişkinin olduğu bir vakitte söylenmesi talakın gerçekleşeceği vakti etkilemez, her iki vakitte de talak o an vuku’ bulur. Hamile olduğu kesinleşen kadın için de aynı durum söz konusudur. Erkeğin zevâtü’l-eşhurdan olan eşine انت طالق ثلاثا للسنة demesi ve bununla üç talaka niyet etmesi durumunda o an bir talak meydana gelir. Sonrasında ise birer ay arayla ikinci ve üçüncü boşama gerçekleşir. Bu görüş, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf’a aittir. İmam Muhammed’e göre hamile kadın ancak bir sünnet talakla boşanabilir, bundan dolayı erkek üç talaka da niyet etse sadece bir talak meydana gelir. Erkeğin eşine انت طالق veya تطليقة السنة demesi durumunda انت طالق للسنة ibaresini kullanması halinde terettüp edecek hükümler devreye girer.²⁷²

²⁷⁰ Kâsânî, *Bedâiu’-s-Sanâî*, C. III, s. 92; Semerkandî, *Tuhfetü’l-Fukahâ*, C. II, s. 174.

²⁷¹ Kâsânî, *Bedâiu’-s-Sanâî*, C. III, s. 92; Semerkandî, *Tuhfetü’l-Fukahâ*, C. II, s. 174.

²⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 10-12; Kâsânî, *Bedâiu’-s-Sanâî*, C. III, s. 92; Semerkandî, *Tuhfetü’l-Fukahâ*, C. II, s. 175.

Sünnî talakta kullanılan lafızların ikinci çeşidi olan delalet ise erkeğin eşine *انت طالق العدة* طلاق العدل اطلاق الدين اطلاق الاسلام اطلاق الحق اطلاق القران اطلاق الكتاب احسن الطلاق اجمل الطلاق اعدل الطلاق ifadelerinden herhangi birini söylemesidir. Şöyle ki bu ifadelerde talak, açık bir şekilde sünnî vasfıyla zikredilmese de anlam olarak sünnî talaka delalet eden lafızlarla birlikte kullanılmıştır. Bu sebeple erkeğin mezkûr lafızları söylemesi durumunda yine sünnî talak meydana gelir. Ebû Yusuf'a göre *انت طالق تطليقة حسنة تطليقة* *انت طالق تطليقة عدلة تطليقة عدلية تطليقة عادلة* lafızları da *انت طالق السنة* ile aynıdır. Dolayısıyla erkeğin ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde eşine bu lafızları söylemesi halinde o an bir sünnî talak meydana gelir. İmam Muhammed ise el-Câmiu'l-Kebîr'de *انت طالق السنة* ifadelerini *انت طالق السنة* lafzından farklı değerlendirmiştir. Ona göre koca eşine *انت طالق تطليقة حسنة تطليقة جميلة* dediği an ister kadın hayız döneminde olsun ister ilişkinin olduğu temizlik döneminde olsun farketmez. Erkek bunu söylediği an bir ric'î talak meydana gelir.²⁷³

Hayız görmeyen bir kadına kocasının *انت طالق للحيض* demesi neticesinde talak meydana gelmez. Çünkü erkeğin boşama ile ilgili kullandığı ibarede geçen hayız şartı bu kadın için gerçekleşmemektedir. Ancak erkeğin hayız görmeyen eşine *انت طالق للشهور* demesi bundan farklıdır. Zira hayız görmeyen kadın zevâtü'l-eşhurdan olduğu için şart hali hazırda mevcuttur. Dolayısıyla bu ibarenin kullanılması halinde o an bir talak meydana gelir, birer ay arayla da ikinci ve üçüncü talak da gerçekleşir.²⁷⁴

Erkeğin eşine hayız döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde *انت طالق للبدعة* *انت طالق للبدعة* *انت طالق البدعة* *انت طالق الجور* *انت طالق المعصية* *انت طالق الشيطان* demesi durumunda meydana gelen talak bid'îdir. Bu lafızları üç talak niyetiyle söylese yine bid'î talak olur. Ne var ki Hanefî mezhebinde sayılan lafızlarla bid'î talakın gerçekleşebilmesi için bid'î talak tanımında belirtilen vakitlerden birinde söylenmiş olması gerekir. Talakın bid'î addedildiği vakit, hayız dönemi ve ilişkinin olduğu temizlik dönemidir. Ayrıca ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde üç talakla boşamak da bid'î talaktır. Eğer erkek eşine ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde üç talaka niyet etmeden *انت طالق الجور* derse o an talak meydana gelmeyip aynı temizlik döneminde cimâ'nın akabinde veya kadın hayız olduğunda gerçekleşir. Erkeğin hayız dönemindeki eşine üç talaka niyet ederek *انت طالق للبدعة* demesi durumunda ise niyeti sahih olur ve karısı

²⁷³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 92; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 175.

²⁷⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 93.

bir defada üç talakla boşanmış olur. İmam Muhammed'e göre bu durumda sadece bir ric'î talak meydana gelir.²⁷⁵

2.2.1.2. Hanbelîlerde Sünnî ve Bid'î Talakta Kullanılan Lafızlar

Hanbelî mezhebi de Hanefîlerde olduğu gibi erkeğin sünnî veya bid'î şeklinde tavsif ettiği talakın gerçekleşebilmesi için belirtilen talak çeşidine uygun bir vakitte söylenmesini şart koşar. Ancak sünnî talak meydana getiren lafızları nas ve delalet olarak ikiye ayırmadığından bu konuda Hanefî mezhebinden ayrılır. Erkek eşine ilişkin olduğu temizlik döneminde انت طالق للسنة derse hemen talak gerçekleşmez, kadın hayızın akabindeki temizlik döneminde kocasından boşanmış olur. Aynı durum bid'î talak için de geçerlidir.²⁷⁶ Ancak erkeğin eşine ilişkin olmadığı temizlik döneminde انت طالق للبدعة في الحال demesi halinde cümlede yer alan bid'at vasfı, söylenen vakitte mevcut olmadığı için şart ilga edilir ve o an bir talak meydana gelir. Hayızlı kadına eşی انت طالق للسنة في الحال derse aynı şekilde şart yine ilga edilir ve sonuç olarak bir talak meydana gelir.²⁷⁷

Ahmed b. Hanbel'den (v. 241) gelen bir rivayete göre erkek eşine sünnî talak addedilen bir vakitte انت طالق ثلاثا للسنة derse o an üç talak meydana gelir. Dolayısıyla erkeğin bunu bir talaka niyet ederek söyledim demesi üç talakın gerçekleşmesini etkilemez.²⁷⁸ Eğer hayızlı iken söylerse temizlik dönemi başlar başlamaz üç talak meydana gelir. Ahmed b. Hanbel'den aktarılan diğer bir rivayete göre sünnî talak sayılan bir vakitte söylenmiş olsa da sadece bir talak meydana gelir. Kalan iki ve üçüncü talak ise ric'atten sonra veya yeni bir nikah akdinden sonra vuku bulur. İbn Kudâme (v.620), bu iki farklı rivayeti zikrettikten sonra kendisinin ikinci rivayeti tercih ettiğini belirtmektedir.²⁷⁹

Erkek eşine انت طالق ثلاثا للسنة der ve السنة sözümle bir talakın hemen, kalan iki talakın ise diğer iki nikahtan sonra gerçekleşmesini amaçlamıştı derse bu açıklama kabul edilir. Buna bağlı olarak da sadece bir talak meydana gelir. Bu

²⁷⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 96; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 175.

²⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 371-372; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 456-457; Haccâvi el-Makdisî, Musa b. Ahmed b. Musa b. Salim b. İsa b. Salim Şerefüddin Ebu'n-Necâ, *el-İknâ fî fikhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, (thk: Abdullatif Muhammed Musa es-Sübki), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trz., C. IV, s. 7.

²⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 372.

²⁷⁸ Abdullah, Ebû Abdirrahman Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Mesâil-u Ahmed b. Hanbel Rivayet-i İbnihi Abdillâh*, (thk: Züheyir eş-Şâyiş), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1981, s. 373.

²⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 372.

ifadeyi her temizlik döneminde bir talak olacak şekilde üç talakla karımı boşamayı niyet ederek söylemişim derse bir görüşe göre erkeğin bu sözüne itibar edilir ve her temizlik döneminde bir talak meydana gelir. Ancak üç temizlik döneminde üç talakla boşamayı bid'î talak olarak kabul eden bazı Hanbelî fakihlere göre erkeğin bu söylediklerine itibar edilmeyip o an üç talak meydana gelir. Eğer erkek karısına bu söylediklerine itibar edilmeyip o an üç talak meydana gelir. Eğer erkek karısına bid'î addedilen bir vakitte انت طالق للسنة dedikten sonra للبدعة diyecekken yanlışlıkla للسنة demişim, ben talakın hemen gerçekleşmesini istiyorum şeklinde bir açıklama yaparsa bu konuda erkeğin sözüne itibar edilir ve hemen bir talak meydana gelir.²⁸⁰

Erkek, eşine انت طالق للبدعة dedikten sonra bunu “sağîra eşimin hayız görmeye başladığında, zifafa girmediğim eşimin ise zifaf gerçekleştiği anda boş olmasını niyet ederek söylemişim.” derse Hanbelî fakihlere göre sözüne itibar edilir. Çünkü onlar انت طالق انت طالق diyen bir erkeğin söylediklerim anlaşılısın diye talak lafzını ikinci kez tekrar ettim şeklindeki açıklaması ile aynı minvalde görürler. İki kez peş peşe eşine boşama lafzını kullanan erkeğin yaptığı açıklamayı kabul ettikleri gibi geride geçen meselede erkek tarafından yapılan açıklamayı da kabul ederler. Zevâtü'l-akrâdan olan kadına ilişkinin olmadığı temizlik döneminde kocasının انت طالق للسنة demesi ve akabinde kadının menopoza girmesi halinde talak gerçekleşmez. Çünkü burada koca sünnî talak talebini, hayız gören kadın için sünnî addedilen bir vakitte söylemiştir. Ancak hayız gören kadın menopoza girdiğinde sünnî vasfı mevcut olmadığı için boşama meydana gelmez.²⁸¹

Erkeğin âyise olan eşine انت طالق للبدعة demesi durumunda ise sıfat lağv olur ancak o an bir talak meydana gelir. Aynı durum sağîra ve hamile olan kadınlar için de geçerlidir. Hanbelî fakihlerden Hırakî (v. 334) ise Hz.Peygamberin “karısını temizlik döneminde veya hamile iken boşasın” şeklindeki emrinden hareketle hamile kadınların iki veya üç sünnî talakla boşanabileceği kanaatindedir. Hırakî'nin bu görüşü onun hamile kadınlar için sünnî ve bid'î talak ayrımını kabul etmesinin bir sonucudur. İlginçtir ki o, burada Hanefilerdeki ayrımı benimsemiştir. Dolayısıyla onun bu görüşüne göre erkek, hamile eşine انت طالق للبدعة derse talak o an değil, doğum yaptığında vaki olur. Şöyle ki talakta nifas dönemi, hayız gibi kabul edildiğinden bid'î talakın gerçekleşmesi için kadının doğum yapması gerekir.

²⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 372-373.

²⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 375.

Ancak Hırâkî'nin aksine Hanbelî fakihlerin çoğuna göre âyise, sağıra ve hamile kadınların boşanmasında sünnî ve bid'î talak şeklinde bir ayırım yoktur.²⁸²

انت طالق في كل قرء طلاقة ifadesini erkek, sağıra olan eşine söylerse o an sadece bir talak gerçekleşir. Çünkü kur' hayız gören kadınların boşanmasıyla ilgili bir vasıftır. Sağıra hayız görmeye başladığı an ikinci talak meydana gelir, nitekim kocanın zikrettiği vasıf artık mevcuttur. Hamile kadının hamilelik süresinin tamamı bir kur' olduğu için ikinci talak ancak doğumdan sonraki nifas halinde meydana gelir. Erkeğin âyise olan eşini her kur'da bir talakla boşaması imkansız bir durum olduğu için sıfat lağv olur ve sadece bir talak meydana gelir.²⁸³

انت طالق احسن الطلاق\ اجمل الطلاق\ اكمل الطلاق\ اتم الطلاق\ افضل الطلاق ifadeleri Hanbelî mezhebine göre sünnî talak ifade eden lafızlardır. انت طالق اقبح الطلاق\ اسبح الطلاق\ افحش الطلاق\ انته الطلاق\ اردا ifadeleri ise bid'î talak meydana getiren lafızlardır. Şayet erkek hayız dönemindeki eşine bu lafızlardan birini söyler ve ben sünnî talaka niyet ederek bunu söylemişim derse kabul edilmez. Kullandığı lafız dikkate alınarak yapılan boşama bid'î talak kapsamında değerlendirilir. Çünkü aksi takdirde lafzın muhtemel olmadığı bir anlama hamledilmesi söz konusudur. Dolayısıyla talakı ertelemek için erkeğin “bunu sünnî talak niyetiyle söylemişim” şeklindeki açıklaması hiçbir anlam ifade etmez.²⁸⁴

Erkek eşine انت طالق طلاقة حسنة قبيحة derse bu sözü söylediği an bir talak meydana gelir. Çünkü mezkur lafızda koca, talakı iki zıt vasıfla tavsif etmiştir. İkisinin aynı anda meydana gelmesi imkânsız olduğu için bu sıfatların ikisi de lağv olur. Sıfatların iptal olması talakın iptalini gerektirmeyeceğinden böyle bir durumda boşama gerçekleşecektir. Ebû Ya'lâ'ya göre طلاق الحرج ibaresi de bid'î talak ifade eden lafızlardandır. “حرج” kelimesi darlık, sıkıntı anlamına geldiği için talak lafızıyla birlikte kullanıldığında bid'î talaka hamledilir.²⁸⁵

Bu konuda ulaşılan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

- i. Hanefî ve Hanbelî ekolleri sünnî ve bid'î talak meydana getiren lafızlar konusunda hemfikirdir. Aynı şekilde her iki mezhep de sünnî veya bid'î

²⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 375; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 305.

²⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 375-376.

²⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 377; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 461; Haccâvi el-Makdisî, *el-İknâ*, C. IV, s. 8.

²⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 377; Haccâvi el-Makdisî, *el-İknâ*, C. IV, s. 8.

talak şeklinde tavsif edilen talakın söylendiği an gerçekleşebilmesi için çeşidine uygun bir vakitte söylenmiş olmasını şart koşar. Şayet belirtilen talak çeşidine uygun bir vakitte söylenmemişse, boşama erkeğin talak talebini ifade ettiği vakitte gerçekleşmez. Bununla birlikte erkeğin söylediği talak çeşidine uygun olan vakit girdiği an boşama vaki olur. Mesela erkek hayız dönemindeki eşine “sünnî talakla boşsun” derse talak o an gerçekleşmeyip kadının bir kez daha hayız görüp temizlendiği vakitte gerçekleşir. Çünkü hayız dönemi geride açıklandığı üzere sünnî talakın meydana gelmesi için uygun bir vakit değildir.

- ii. Hırakî dışında Hanbelîler sağîra, âyise ve hamile kadınların boşanmaları ile ilgili sünnî ve bid’î şeklinde bir ayrımın olmadığı görüşündedir. Bu görüşünün zorunlu bir sonucu olarak erkek âyise eşini sadece bir talakla boşayabilir. Aynı şekilde hayız görene kadar sağîra, doğum yapana kadar hamile kadın da bir talakla boşanabilir. Hanefîler ise sayı açısından zevâtü’l-eşhûrun talakını bid’î ve sünnî şeklinde ikiye ayırmaktadır. Ne var ki onlara göre hamile, sağîra ve âyise kadınların boşanmasında vakit açısından sünnî ve bid’î şeklindeki tasnif doğru değildir. Netice olarak zevâtü’l-eşhûr her talak arasında bir ay bekleyerek üç talakla boşanabilir. Ancak Hanefîlerden İmam Muhammed (v. 189) hamile kadının sadece bir sünnî talakla boşanabileceği hususunda Hanbelî mezhebiyle aynı görüştedir. Ona göre hamilelik süresinin tamamı iddet olduğu için hamile kadınlar sadece bir sünnî talakla boşanabilir.

2.2.2. Lafzın Sarih veya Kinaye Olmasının Talakın Çeşidi ve Hükümüne

Etkisi

İslam hukukunda boşamada kullanılan lafızlar, mahiyeti ve neticeleri bakımından çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Özellikle talak çeşidinde belirleyici etkiye sahip olan bu lafızlar, boşama hukuku açısından büyük öneme sahiptir. Çalışmanın ana konusu olan boşama hukuku ile bağlantısı sebebiyle bu başlıkta boşamada kullanılan lafızları ve neticesinde meydana gelen talak çeşitlerini Hanefî ve Hanbelî mezhebi özelinde ele alacağız.

2.2.2.1 Hanefîlerde Sarih ve Kinâye Lafızların Boşamanın Çeşidi ve Hükümüne Etkisi

Hanefî literatüründe şer'an talakı meydana getiren lafızlar, söyleyenin niyetine ihtiyaç duyulup duyulmaması açısından ikiye ayrılır. Birincisi sarih, ikincisi ise kinâye lafızlardır. Sarih lafızlar, söyleyenin niyetine ihtiyaç bırakmayacak şekilde anlamı açık olan ve örfen de kadını boşamak için kullanılan ifadelerdir. Bu lafızların anlamı açık olduğundan talakın gerçekleşmesi için ayrıca niyete ihtiyaç duyulmaz. Mesela طلاق| تطليق| انت طالق| انت الطلاق| طلقك| انت مطلقه lafızları sadece eşler arasındaki nikah bağının sona ermesi anlamında kullanıldığı için bunlardan herhangi birini söyleyen kocanın niyeti sorulmaz, söylediği an talak meydana gelir. Niyete ancak mübhem olan lafızlarının anlamının anlaşılmasında itibar edilir. Bu sebeple bir kişi eşine انت طالق dese sonra bununla nikah bağının sona erdiğini değil de انت طالق من وثاق/bir ipten kurtulduğunu kastettiğini söylese bu açıklama dikkate alınmaz.²⁸⁶

Erkeğin zifafa girdiği eşine انت طالق| انت طالق| قد طلقك| قد طلقك| انت طالق| قد طلقك| انت طالق ifadelerinden herhangi birini söylemesi durumunda iki talak meydana gelir. Erkeğin انت طالق dedikten sonra ikinci kez طالق dememin sebebi birinciyi teyit etmekte şeklinde yapacağı açıklamaya itibar edilmez.²⁸⁷ Bir kişi zifafa girmediği eşine انت طالق dedikten sonra طالق ile birinci talakı الطلاق ile ikinci talakı kastetmişim derse ikinci söylediği yani الطلاق lağv olur ve sadece bir talak meydana gelir. Ancak erkeğin zifafa girdiği eşine انت طالق demesi ve طالق ile birinci talaka الطلاق ile ikinci talaka niyet etmesi durumunda bu niyeti sahih olur ve iki ric'î talak meydana gelir. Zira her iki lafız da ayrı ayrı iki talak meydana getirmeye uygundur.²⁸⁸

İmam Muhammed'e (v. 189) göre bir kişinin eşine انت مطلقه demesi durumunda niyeti dikkate alınır. Çünkü مطلقه kelimesi sadece kadınlar için kullanılan bir lafız değildir.²⁸⁹ Merğînânî'ye (v. 593) göre bu lafızla talakın gerçekleşebilmesi için niyete itibar edilmesinin sebebi, مطلقه kelimesinin örfen talak manasında

²⁸⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 74-76; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 225; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 175; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 101; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 247-248.

²⁸⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 102.

²⁸⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 226; Bâbertî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ekmeleddin Ebû Abdillâh b. Eş-Şeyh Şemseddin İbn Şeyh Cemaleddin er-Rûmî, *el-İnaye Şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Fikr, yy., trz., C. IV, s. 13.

²⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 76; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 247.

kullanılmaması yani sarih lafızlardan olmamasıdır. Kudûrî'ye (v. 428) göre مَطْلَقَةٌ kelimesi sarih lafızlardan olduğu için erkek eşine انت مطلقَةٌ derken iki veya üç talaka niyet etmiş olsa da sadece bir talak meydana gelir.²⁹⁰

Ebû Yusuf (v. 182), Ebû Hanife'nin (v.150) erkeğin eşine üç talaka niyet ederek انت طالق طلاقا demesi durumunda niyetine itibar edilmeyeceği ve bir talak meydana geleceği görüşünde olduğunu aktarmaktadır. Çünkü mastarlar, teyit amacıyla kullanılır ve sayı ifade etmez. Ancak Ebû Hanife'ye göre mastarların umum ifade ettiğinden yola çıkarsak erkeğin üç talak niyetini sahih kabul etmemiz gerekir. Böyle bir durumda erkek eşini ya bir talakla ya da üç talakla boşayabilir. Nitekim iki sayısı, umum anlamı ifade eden طلاق mastarının kapsamına dahil değildir. Erkeğin انت طالق الطلاق ifadesini üç talaka niyet ederek söylemesi durumunda طلاق mastarının başındaki lam-ı tâ'rif, lâm'ul-istiğrak olduğu için üç talak niyeti sahih olur. Nitekim lâm'ul- istiğrak, umum ifade ettiği için erkeğin انت طالق الطلاق ifadesini söylemesi durumunda karı koca arasında üç talak meydana gelir.²⁹¹

Merğînânî'ye (v. 593) göre erkek eşine talaka niyet etmeden انت طالق طلاقا \ انت طالق الطلاق ifadelerinden herhangi birini söylerse bir ric'î talak meydana gelir. Bu lafızlar sarih olduğundan talakın gerçekleşmesi için erkeğin eşini boşamaya niyet etmiş olması gerekmez. Erkeğin bu ifadelerden herhangi birini iki talaka niyet ederek söylemesi durumunda ise yine bir talak meydana gelir. Ancak mastarlar, umum ve kesret anlamına muhtemel olduğu için erkek, الطلاق kelimesi ile üç talaka niyet ettiğini söylerse bu niyeti sahih kabul edilir ve üç talak gerçekleşir. İbn Âbidîn (v.1252) de bu konuda Merğînânî ile aynı görüştedir. Alaeddin es-Semerkandî (v. 539) ise erkeğin üç talak niyetinin sahih kabul edildiği hususunda icmânın olduğunu ifade etmiştir.²⁹²

Karısını bir ric'î talakla boşayan kişi henüz iddet bitmeden فَدَّ جَعَلْتُ تِلْكَ التَّطْلِيقَةَ derse ric'î talakın üç talaka veya bâin talaka dönüşmesinin mümkün olup olmadığı hususunda üç mezhep imamı da farklı görüşe sahiptir. Ebû Hanife'ye göre erkek iddet bitmeden فَدَّ جَعَلْتُ تِلْكَ التَّطْلِيقَةَ التِّي أَوْقَعْتُهَا عَلَيْكَ ثَلَاثًا derse üç talak, فَدَّ جَعَلْتُهَا بَائِنًا derse bâin talak gerçekleşir. Ona göre ilk başta eşini bâin talakla boşama yetkisine sahip olan koca, daha sonra ric'î talakı bâin talaka

²⁹⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 225; Bâbertî, *el-İnaye Şerhi'l-Hidâye*, C. IV, s. 7-8.

²⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 77; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 104.

²⁹² Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 176; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 225; Bâbertî, *el-İnaye Şerhi'l-Hidâye*, C. IV, s. 10-11; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 251-252.

dönüştürme yetkisine de sahiptir. Erkeğin isteğiyle bir talakın sonradan üç talak olması ise bir talakın üç talaka dönüşmesiyle değil, bir ric'î talaka iki talakın ilave edilmesiyle mümkündür.²⁹³

İmam Muhammed'e (v. 189) göre karısını bir ric'î talakla boşayan bir kişi henüz iddet bitmeden *فَدَّ جَعَلْتُهَا بَائِنًا* ya da *تِلْكَ التَّطْلِيقَةُ الَّتِي أَوْقَعْتُهَا عَلَيْكَ ثَلَاثًا* derse bu talak üç talaka veya bâin talaka dönüşmez. Ona göre talak sıfatıyla birlikte vuku bulduktan sonra başka vasıftaki bir talaka dönüşmez. Şöyle ki talak bâin olarak vuku bulduktan sonra ric'î'ye, ric'î olarak vuku bulduktan sonra ise bâin talaka dönüşmez. Nitekim erkek eşini üç talakla boşadıktan sonra üç sayısını bire dönüştüremez. Bir talak vermesi halinde de aynı durum geçerli olacağından buradaki sayı da sonradan üçe çevrilemez.²⁹⁴

Ebû Yusuf'a (v. 182) göre ric'î talak beynûnete muhtemel olduğu için erkeğin eşini bir ric'î talakla boşadıktan sonra iddet bitmeden *فَدَّ جَعَلْتُهَا بَائِنًا* demesi durumunda bâin talak meydana gelir. Nasıl ki ric'î talak, iddet bittikten sonra bâin talaka dönüşüyorsa iddet sonunda gerçekleşecek olan beynûnetin öne alınması da caizdir. Ancak erkek iddet bitmeden *تِلْكَ التَّطْلِيقَةُ الَّتِي أَوْقَعْتُهَا عَلَيْكَ ثَلَاثًا* derse üç talak meydana gelmez. Zira üç talak bir talaka dönüşmeyeceği gibi bir ric'î talakın üç talaka dönüşmesi de mümkün değildir.²⁹⁵

Hanefî kaynaklarda sarîh lafızlar, “anlamı anlaşılır olan ve örfen talak manasında kullanılan ifadelerdir” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu ifadelerin anlamının açık olması sebebiyle boşamanın gerçekleşmesi için ayrıca söyleyen kişinin niyetine ihtiyaç duyulmaz. Erkek eşine sarîh talak lafızlarından herhangi birini üç sayısı veya beynûnet ifade eden bir kelime ile tavsif etmeden söylese söylediği an bir ric'î talak meydana gelir. Dolayısıyla erkek sarîh lafızları, iki veya üç talaka niyet ederek söylese de eşini bir ric'î talakla boşamış olur. Mesela bir kişi eşini iki talakla boşamaya niyet ederek *انت طالق* derse bir ric'î talak meydana gelir. Hanefî fukahânın çoğu bu görüştedir. Ancak Züfer'e (v. 158) göre erkek, sarîh talak lafızlarını kaç talaka niyet ederek söylemişse o sayıda ric'î talak meydana gelir.²⁹⁶

²⁹³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 104-105.

²⁹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 104.

²⁹⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 104-105.

²⁹⁶ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 176.

Sarih lafızlarla ric'i talak meydana gelebilmesi için erkeğin boşadığı eşiyile zifafa girmiş olması gerekir. Nitekim erkeğin zifafa girmediği eşini sarih lafızlarla boşaması halinde ric'i değil, bâin talak meydana gelir. Öyle ki zifafın mevcut olmadığı bir sahih halvetin gerçekleşmesi dahi bu durumu değiştirmez, bu durumdaki birinin sarih lafızlarla yapacağı boşama neticesinde yine bâin talak gerçekleşir.²⁹⁷

Sarih talak lafızlarının beynûnet ifade eden kelimelerle veya üç sayısı ile birlikte kullanılması durumunda ise bâin talak meydana gelir. Mesela erkeğin zifafa girdiği eşine انت طالق ثلاثا veya انت طالق بان demesi halinde bâin talak gerçekleşir. Erkeğin eşine انت طالق derken üç parmağıyla üç sayısını îmâ etmesi veya talak kelimesini arada atıf harfi olmadan انت طالق طالق şeklinde üç defa söylemesi yahut beynûnete delalet eden bir sıfatla birlikte kullanması durumunda yine bâin talak meydana gelir. Şöyle ki erkeğin eşine انت طالق حراما demesi durumunda talak beynûnet ifade eden ant طالق ve البتة kelimeleriyle kullanıldığı için eşler arasında bâin talak gerçekleşir.²⁹⁸

Bir kişinin zifafa girdiği eşine أَنْتِ طَالِقٌ تَطْلِيقُهُ قَوِيَّةٌ شَدِيدَةٌ demesi halinde erkek karısını bâin talakla boşamış olur. أَنْتِ طَالِقٌ تَطْلِيقُهُ طَوِيلَةٌ أَوْ عَرِيضَةٌ lafızları neticesinde de bâin talak meydana gelir. Ebû Hanife (v. 150), İmam Muhammed (v. 189) ve Ebû Yusuf'a (v. 182) göre erkeğin eşine أَنْتِ طَالِقٌ مِنْ هُنَا إِلَى مَوْضِعٍ كَذَا demesi halinde ric'i talak meydana gelir. Züfer'e (v. 158) göre bu lafızla bâin talak meydana gelir. Aynı şekilde erkek انت طالق اشد الطلاق cümlesini talaka niyet etmeden söylemiş olsa da bâin talakın hükmü ric'i talaktan daha kuvvetli olduğu için bâin talak gerçekleşir. Bu ifadeyi bir talaka niyet ederek söylerse bir, üç talaka niyet ederek söylerse üç talak meydana gelir.²⁹⁹ Ebû Yusuf'a göre erkek eşine انت طالق اقبح الطلاق derse ric'i talak meydana gelir. İmam Muhammed'e göre bu durumda bâin talak gerçekleşir.³⁰⁰

Sarih lafızlarla meydana gelen talak çeşitlerinin fikhî kaynaklarda bu kadar detaylı ele alınmasının sebebi, erkeğin boşadığı eşine geri dönmesi için yeni bir nikahın gerekli olup olmaması meselesidir. Nitekim sarih lafızların neticesinde ric'i talak meydana gelmesi durumunda erkek, iddet bitmeden eşini boşadığına pişman olur ve evlilik hayatına geri dönmek isterse yeni bir nikaha gerek kalmadan dönebilir. Ancak bu lafızlarla bâin talak meydana gelmesi neticesinde eşler

²⁹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 109.

²⁹⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 109-110; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 307.

²⁹⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 110; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 233.

³⁰⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 110.

arasındaki evlilik bağı derhal sona erdiği için erkek böyle bir talakla eşini boşadıktan sonra evlilik hayatına geri dönmek isterse yeni bir nikah akdi gerekir. Nitekim karısını bâin talakla boşayan erkeğin iddet süresi içinde yeni bir nikah yapmadan eşine ric'at etme hakkı yoktur. Bâin talakın sarîh veya kinâye lafızların neticesinde meydana gelmesi onun hükmünde herhangi bir değişikliğe sebep olmaz.³⁰¹

Daha sonra detaylı olarak açıklanacağı üzere kinâye lafızlarla boşama neticesinde bâin talak meydana gelir. Ancak bazı kinâye lafızlar vardır ki bunlarla yapılan boşamalar neticesinde bâin değil ric'i talak meydana geldiği söylenmiştir. Hal böyle olunca bu lafızların taksimatta hangi kategoride yer alacağı konusunda farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Mesela Semerkandî (v. 539), Merğînânî (v.593) ve Kâsânî (v. 587) اعتدي استبرئي رحمك \ انت واحدة ifadelerinin kinâye lafızlardan olduğunu söyler. Bununla birlikte onlara göre erkeğin bunlardan herhangi birini talaka niyet ederek söylemesi durumunda ric'î talakın meydana gelir.³⁰² Serahsî'de (v. 483) de hemen hemen aynı yaklaşım söz konusudur. Ona göre bir kişinin eşine kinâye lafızlardan اعتدي veya انت واحدة demesi durumunda bakılır eğer talaka niyet ederek söylemişse bir ric'î talak meydana gelir.³⁰³

İbn Âbidîn (v. 1252), talakla ilgili lafızları diğer Hanefî fakihlerden farklı olarak sarîh, sarîh lafıza ilhak edilenler ve kinâye lafızlar olmak üzere üçe ayırmıştır. Ona göre sarîh lafızlar, sadece nikahı sona erdirmek manasında kullanılan ve neticesinde ric'î veya bâin talak meydana gelen lafızlardır. Sarihe ilhak edilen lafızlar ise niyete ihtiyaç bırakmaması ve neticesinde ric'î talak meydana gelmesi açısından ikiye ayrılır. تحریم lafzı, söyleyen kişinin niyetinin bilinmesine ihtiyaç bırakmadığı için sarihe ilhak edilen lafızlardandır. Talakın meydana gelmesi için niyete ihtiyaç bırakan ancak neticesinde ric'i talak meydana getirmesinden dolayı sarihe ilhak edilen lafızlar ise اعتدي استبرئي رحمك \ انت واحدة ifadeleridir. İbn Âbidîn, Serahsî (v. 483) ve Semerkandî'nin (v. 539) aksine bu lafızları kinâye lafızlardan ayırıp, sarihe ilhak edilen lafızlar şeklinde yeni bir kategoride ele almıştır. Ric'î talak meydana getirmesi bakımından onlarla aynı

³⁰¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 102. Ric'î talakın sonuçlarını çalışmamızın birinci bölümünde detaylı bir şekilde ele aldığımız için bu bölümde ric'î talakla ilgili geniş açıklamalara yer vermeyeceğiz.

³⁰² Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 175; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 111-112; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 235.

³⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 75.

boşamak olabileceği gibi kişinin hattını güzelleştirmek için ilgili ibareyi temrin maksadıyla yazmış olması da muhtemeldir. Diğer yandan eşini muhatap alan bir mektupta “mektubum sana ulaştığında boşsun veya filanca! seni boşadım” gibi ifadeler kullanması halinde boşama gerçekleşir. Zira birini muhatap alan mektup ile hitap arasında fark bulunmaz. Bu durumda kişi ben talak anlamına gelebilecek hiçbir şeyi kastetmedim dese sözü kabul edilmez.³⁰⁸ Ancak nikah bağından değil başka bir bağdan kurtulmasını kastettim derse bu durumda kazaen değil fakat diyaneten sözünün doğruluğundan bahsedilebilir.³⁰⁹

Kâsânî (v. 587), Hanefî fakihlerin kinâye lafızları niyete itibar edilip edilmemesi açısından üç kısma ayırdıklarını belirtmektedir. Bu taksimata göre birinci kısım, *أَمْرُكَ بِبَيْدِكَ الْخُتَارِي اعْتَدِي اسْتَبْرِي رَجْمَكَ أَنْتِ وَاجِدَةٌ* lafızlarıdır ki erkeğin bunları kavga ortamında veya boşama müzakeresi esnasında söylemesi halinde niyetine itibar edilmez, hukuken boşama gerçekleşir. İkinci kısım ise *خَلِيئَةً بَرِيئَةً بِنَّةً أَبَانًا حَرَامًا* lafızlarıdır ki bunlar kavga ortamında söylendiğinde boşamanın gerçekleşmesi, erkeğin niyetine bağlıdır. Ancak bu lafızların boşama müzakeresi sırasında söylenmesi halinde erkeğin niyeti dikkate alınmaz ve hukuken boşama gerçekleşir. Ebû Yusuf (v. 182) bu lafızlara *لَا سَبِيلَ لِي عَلَيْكَ فَارْقُنْكَ خَلِيئَتِ سَبِيلِكَ لَا مَلِكَ لِي عَلَيْكَ بِنْتُ مَنِي* sözcüklerini de ilave eder. Üçüncü kısım ise erkeğin kavga ortamında veya boşama müzakeresi esnasında söylediğinde boşamanın gerçekleşmesinin erkeğin niyetine bağlı olduğu lafızlardır. Bunlar, birinci ve ikinci kısımda zikrettiğimiz lafızlar dışındaki kinâye lafızlardır.³¹⁰

Merğînânî’ye (v. 593) göre kinâye lafızlarla talak meydana gelmesi için niyet veya delâletü’l-hâle bakılır. Eğer bu ikisinden birinde talaka dair bir karine mevcut ise talak gerçekleşir.³¹¹ Kâsânî’den (v. 587) farklı olarak o kinâye lafızları, neticesinde ric’i ve bid’i talak meydana gelmesi açısından ikiye ayırmıştır. Ric’i

³⁰⁸ Talak, kelime anlamıyla herhangi bir bağdan kurtulma anlamına gelir. Dolayısıyla kişinin talak ibaresini kullanmasına rağmen bunun gelebileceği hiçbir manayı niyet etmedim sözü kabul edilmez. Muhakkak talakın ifade edebileceği bir şeyin amaçlanmış olması gerekir. Fakat gerek örfte gerekse şer’de talak kelimesi artık boşamaya kullanıldığından mahkemede bu kelimenin sadece boşama anlamı dikkate alınır. Fakat kelimenin anlam yelpazesinin elvermesi sebebiyle bu ifadeyle nikah dışındaki bir bağdan kurtulmayı kastettiğini söyleyen kişinin sözü diyaneten geçerli sayılır. Bunun ilk etapta pratik bir fayda ifade etmediği düşünülse de şahitlerin tezkiyesinde yalancı olmama şartı ile birlikte düşünüldüğünde oldukça önemli hale gelir. Zira bu kişi diyaneten doğru sözlü kabul edileceğinden mürüet sahibi bir kişi olmaya devam eder.

³⁰⁹ Kâsânî, *Bedâiu’-Sanâî*, C. III, s. 109.

³¹⁰ Kâsânî, *Bedâiu’-Sanâî*, C. III, s. 106-107.

³¹¹ Merğmânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 234.

talak meydana getiren kinâye lafızlar *اعتدي استبرني رحمك \ انت واحدة* şeklinde üç tanedir. Ancak ric'i talak meydana gelmesi için erkeğin bu ifadeleri talak niyetiyle söylemesi gerekir. Bu üç lafız dışındaki kinâye lafızlar ise *انت بان ابنة ابنة اهلك \ احرام \ الحقي بأهلك* *اخلية ابرية اوهبتك لأهلك اسرحتك افارقتك أمرك بيدك المختاري أنت حرة اتقني تخمري استتري الغربي الخرجي الذهبي اقومي البتعي* ifadeleridir. Erkeğin eşine bir talaka niyet ederek bu lafızlardan herhangi birini söylemesi durumunda bir bâin talak, üç talaka niyet ederek söylemesi durumunda ise üç talak meydana gelir. İki talaka niyet ederek söylemesi halinde ise yine bir bâin talak meydana gelir. Talakın müzakere edildiği bir vakitte erkeğin eşine bu lafızlardan birini söylemesi durumunda bâin talak meydana gelir ve kazâen erkeğin niyeti geçerli kabul edilmez, diyaneten ise niyeti geçerli sayılır.³¹²

Kinâye lafızlarla boşamanın gerçekleşmesi için niyete itibar edilip edilmemesini belirleyen üç durum vardır ki bunlar rıza hali, talakın müzakere edildiği vakit ve öfke anıdır. Hanefî fakihlerin büyük çoğunluğu niyete itibar edilip edilmemesi bakımından bu üçlü tasnifi esas alırken bir kısmı ise talakın müzakere edildiği vakit ve öfke hali şeklindeki ikili tasnifi kabul etmektedir. Merğînânî (v. 593), Serahsî (v. 483) ve Kâsânî (v. 587) üçlü tasnifi, İbn Âbidîn (v. 1252) ise ikili tasnifi esas almaktadır.³¹³

Merğînânî'ye göre rıza halinde erkeğin eşine kinâye lafızlarından herhangi birini söylemesi durumunda talakın gerçekleşmesi için erkeğin niyetine itibar edilir. Şayet boşamaya niyet ederek söylemediyse talak meydana gelmez. Erkeğin *اخلية ابرية* *بائن ابنة ابنة اهلك* *اعتدي أمر بيدك المختاري* lafızlarından herhangi birini boşama konusu müzakere edilirken söylemesi durumunda hukuken boşama gerçekleşir ve erkeğin niyeti dikkate alınmaz. Çünkü içinde bulunulan hal, erkeğin eşini boşama niyetinin varlığına delalet etmektedir. Ancak erkeğin *اذهبي اخرجي قومي تقني تخمري* ifadelerinden birini talakın konuşulduğu an söylemesi halinde kazaen erkeğin niyeti geçerli kabul edilir. *اعتدي المختاري أمرك بيدك* ifadelerinin dışındaki bütün kinâye lafızların öfke anında söylenmesi durumunda ise kazâen talakın gerçekleşebilmesi için erkeğin niyetine itibar edilir. Serahsî (v.483) de bu konuda Merğînânî ile aynı görüştedir.³¹⁴

Ebû Yusuf'a (v. 182) göre erkeğin öfke anında eşine *لا ملك لي عليك الا سبيل لي عليك* ifadelerinden birini söylemesi halinde talakın meydana gelmesi için

³¹² Merğînânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 235.

³¹³ Merğînânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 235; Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 80; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 298.

³¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 80.

bu lafızları talak niyetiyle söylemiş olması gerekir.³¹⁵ Erkeğin eşine talaka niyet ederek *لَسْتُ لِي بِامْرَأَةٍ* demesi durumunda Ebû Hanife'ye (v. 150) göre bâin talak meydana gelir. Nitekim erkeğin bu ifadesi, eşini *الْخَلِيَّةُ النَّرِيَّةُ* vasıflarıyla nitelendirmesiyle aynı anlamdadır. İmam Muhammed (v. 189) ve Ebû Yusuf'a göre böyle bir durumda talak meydana gelmez.³¹⁶ Erkeğin talak niyetiyle boşama anlamına muhtemel olmayan sözcükler söylemesi halinde ise talak meydana gelmez. Şöyle ki erkeğin eşine *بَارَكَ اللَّهُ عَلَيْكَ أَطْعَمِينِي اسْقِينِي* gibi lafızları boşama niyetiyle kullanmasının hükme etkisi bulunmaz.³¹⁷

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

- i. Hanefî fukaha, şer'an talakın meydana geldiği lafızları anlamının açık ve kapalı olması bakımından sarıh ve kinaye şeklinde ikiye ayırır. Sarıh ve kinaye lafızlar, talakın gerçekleşmesi için söyleyen kişinin niyetine ihtiyaç duyulup duyulmamasında ve meydana gelecek talakın çeşidini belirlemede önemli bir role sahiptir. Şöyle ki erkeğin sarıh lafızları üç sayısı veya beynûnet ifade eden bir sıfatla tavsif etmeden söylemesi durumunda bir ric'i talak meydana gelir, eşler arasında boşamanın gerçekleşmesi için erkeğin niyetine ihtiyaç duyulmaz. Haliyle erkeğin sarıh lafızları talak niyetiyle söylemediğini belirtmesi durumunda sözüne itibar edilmez ve diyaneten değil fakat hukuken boşama gerçekleşir. Sarıh lafızların üç sayısı veya beynûnet ifade eden bir sıfatla birlikte kullanılması halinde ise bâin talak meydana gelir.
- ii. Hanefîlerin talakla ilgili taksimleri incelendiğinde ric'i talakın sadece sarıh lafızlarla meydana geldiği şeklinde kesin bir yargının doğru olmadığı ortaya çıkar. Aynı şekilde bütün kinaye lafızların neticesinde bâin talakın meydana geldiğini söylemek de doğru değildir. Nitekim Hanefî fakihleri kinaye lafızlardan olmakla birlikte *اعتدي استبرني رحمك انت واحدة* ifadelerinin neticesinde ric'i talakın meydana geleceğini belirtmişlerdir. Kinaye lafızların anlamı kapalı olduğu için bu lafızlarla boşamanın meydana gelmesi için erkeğin niyetine veya hal karinesine bakılacaktır. Bu sebeple

³¹⁵ Merğmânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 235-236.

³¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 81.

³¹⁷ Kâsânî, *Bedâiu 's-Sanâî*, C. III, s. 108.

Hanefî mezhebinde kinaye lafızlar, niyete ve delâletü'l-hale itibar edilmesi bakımından da çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir.

Hanefî mezhebinde sarîh ve kinâye lafızlarla ilgili görüşleri aktardık. Ayrıca hükme etkisi bakımından sarîh ve kinâye lafızlarla meydana gelen talak çeşitlerine de yer verdik. Şimdi ise ehl-i esere mensub Hanbelî mezhebinde sarîh ve kinâye lafızlarla ilgili görüşleri ele alacağız.

2.2.2.2. Hanbelîlerde Sarîh ve Kinâye Lafızların Boşamanın Çeşidi ve Hükümüne Etkisi

Hanbelî mezhebinde boşamada kullanılan lafızlar, boşamaya delaletinin açıklık ve kapalılığına göre sarîh ve kinâye olmak üzere ikiye ayrılır. Sarîh lafızlar, niyete ihtiyaç duyulmadan talakın gerçekleştiği lafızlardır.³¹⁸ Kinâye lafızlar ise boşamanın gerçekleşmesi için söyleyen kişinin niyeti veya boşamaya delalet eden bir hal karinesinin bulunmasını gerektiren lafızlara denir.³¹⁹

İbn Kudâme'ye (v. 620) göre erkeğin eşine طَلَّقْتُكَ أَنْتَ طَالِقٌ مُطَلِّقَةٌ demesi durumunda niyetine itibar edilmez ve o an talak gerçekleşir. Ancak İbn Müflih (v. 885), İbn Kudâme'den farklı olarak طَلَّقْتُكَ lafzını mazide gerçekleşen boşama anlamına da muhtemel olması sebebiyle sarîh lafızlardan kabul etmez.³²⁰ Erkek طَلَّقْتُكَ diyecekken yanlışlıkla طَلَّقْتُكَ dediğini söylerse diyaneten bu niyeti geçerli sayılır ancak kazaen kabul edilmez ve talak gerçekleşir.³²¹ Erkek eşine أَنْتَ طَالِقٌ dedikten sonra boşama amacıyla söylememişim اسْمِي مَاءٌ diyecekken yanlışlıkla söyledim derse bakılır eğer bu ifadeyi öfke anında veya boşama konusunun konuşulduğu bir vakitte söylemişse bu niyeti kazaen kabul edilmez ve talak meydana gelir. Ahmed b. Hanbel'e (v. 241) göre bu iki hal karinesinin bulunmadığı durumlarda da erkeğin niyetine itibar edilmez.³²²

Erkek, eşine أَنْتَ طَالِقٌ أَنْتَ طَالِقٌ dedikten sonra birinciyi talak niyetiyle ikinciyi ise anlaşılması için söyledim derse Ahmed b. Hanbel'e göre bu niyeti geçerli sayılır ve bir talak meydana gelir. Aynı şekilde erkek طَلَّقْتُكَ مِنْ وَثَاقِي dediikten sonra طَلَّقْتُكَ مِنْ وَثَاقِي şeklinde bir açıklama yaparsa Hanbelî mezhebindeki bir görüşe göre talak meydana gelmez.

³¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 397.

³¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 385; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 308.

³²⁰ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 309.

³²¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 386; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 309.

³²² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 386.

Çünkü erkek, bu açıklamayla talak kelimesinin muhtemel anlamlarından hangisini kastettiğini belirtmiş olur. Diğer görüşe göre ise erkeğin bu açıklaması kabul edilmez ve talak gerçekleşir.³²³ Erkeğin karısına birinci kocasından ayrılmasını kastederek أَنْتِ مُطَلَّاقَةٌ demesi durumunda ise talak meydana gelmez.³²⁴ İbn Akîl'e (v. 513) göre erkek eski eşinden boşanmasını kastederek söylese de talak meydana gelir.³²⁵ Erkeğin أَنْتِ مُطَلَّاقَةٌ ifadesini talak amacıyla söylememesi durumunda talak gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda Hanbelî mezhebinde iki farklı görüş vardır. مُطَلَّاقَةٌ kelimesini sarih lafızlardan kabul etmeyenlere göre talak meydana gelmez. Ancak bu ifadeyi sarih lafızlardan kabul eden fakihlere göre talak meydana gelir, niyete itibar edilmez. Ahmed b. Hanbel'e göre مُطَلَّاقَةٌ, sarih lafızdır. İbn Kudâme (v. 620) de mezhepteki en sahih görüşün bu olduğunu belirtir.³²⁶

Ahmed b. Hanbel'e (v. 241) göre erkeğin eşine انت الطلاق demesi durumunda talak meydana gelir. Dahası bu ifadeyi talak niyetiyle söylemese de boşama gerçekleşir.³²⁷ Erkeğin öfke anında eşine أَنْتِ حُرَّةٌ demesi halinde hal karinesi boşama niyetini gösterdiği için talak meydana gelir. Nitekim bu lafız kinâye lafızlardan olduğu için niyet ve delâletü'l hal olmadan talak gerçekleşmez.³²⁸ Erkeğin talaka niyet ederek eşine أَنْتِ خَلِيَّةٌ أَنْتِ بَرِيَّةٌ أَنْتِ بَانٌ خَلِيَّةٌ عَلَى غَارِبِكَ الْحَقِي بِأَهْلِكَ ifadelerinden herhangi birini söylemesi halinde bir bâin talak meydana gelir. Ahmed b. Hanbel'in (v. 241) bu görüşü Hanefî mezhebiyle aynıdır.³²⁹ Ahmed b. Hanbel'e göre erkeğin üç talaka niyet ederek انت خلية ابرية البنة ifadelerinden birini söylemesi halinde üç talak meydana gelir.³³⁰

Hanbelî fakih İbn Kudâme (v. 620), kinâye lafızları zahire, muhtelefun fih ve hafiyeye olmak üzere üçe ayırmaktadır. Bunlardan ilki خَلِيَّةٌ بَرِيَّةٌ بَانٌ بِنْتٌ بِنْتٌ أَمْرٌ بَيْنِكَ şeklindeki sözcüklerden oluşmaktadır. Erkeğin bu lafızlardan herhangi birini eşini boşamak amacıyla söylemesi halinde hukuken boşama gerçekleşir. Ahmed b. Hanbel'e göre erkeğin eşine أَنْتِ طَالِقٌ لَا رَجْعَةَ فِيهَا demesi halinde üç talak gerçekleşir.

³²³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 386-387; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 310.

³²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 387; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 310.

³²⁵ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 465.

³²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 387.

³²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 387.

³²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 388.

³²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 391.

³³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 391.

olmayacağı açıktır.³³⁴ Erkeğin eşine أَنَا مِنْكَ بِأَيِّ بَرِيءٍ demesi durumunda talakın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda ise Ahmed b. Hanbel görüş beyan etmemiştir.³³⁵

İbn Kudâme (v. 620), Hanbelî fukahanın الْفِرَاقِ السَّرَاحِ kelimelerinin sarih lafızlardan mı yoksa kinâye lafızlardan mı olduğu hususunda ihtilaf ettiğini belirtir. Hanbelî fakihi Hırakî'ye (v. 334) göre bu lafızlar sarih lafızlardan olup erkeğin bu iki sözcükten herhangi birini söylemesi halinde talak niyeti olmasa da talak meydana gelir.³³⁶ Buhûtî (v. 1051) ve İbn Müflih (v. 884) gibi bazı Hanbelî fakihlere göre bu sözcükler, kinâyenin bir çeşidi olan hafiyye lafızlardandır. Dolayısıyla mezkur sözcüklerle talak meydana gelebilmesi için erkeğin niyetine başvurulmalıdır.³³⁷

İbn Müflih'e (v. 884) göre erkek bir kağıda أَنْتَ طَالِقٌ yazdıktan sonra bunu yazımı güzelleştirmek amacıyla yazmışım şeklinde bir açıklama yaparsa talak meydana gelmez, erkeğin niyetine itibar edilir. Ayrıca İbn Müflih, mezhepteki sahih görüşün bu olduğunu belirtir.³³⁸ Ona göre kinâye lafızlar iki çeşittir. Birincisi, أَنْتَ الْحَرَجُ أَنْتَ خَلِيَّةُ بَيْتِهِ أَبَانُ بَرِيءٌ بَيْتُهُ أَنْتَ حُرٌّ ifadeleri olup zahire lafızlar şeklinde isimlendirilir. İkinci çeşit ise إِخْرَجِي الْذَهَبِي دُوقِي تَجَرَّ عِي خَلَيْتُكَ أَنْتَ مُخَلَّاةٌ أَنْتَ وَاحِدَةٌ أَسْتِ لِي بِامْرَأَةِ الْعَتْدِي السَّنْبَرِي ifadeleri gibi talak manasına delaletinin zahire lafızlardan daha kapalı olduğu hafiyye lafızlardır.³³⁹

Zahire ve hafiyye olan kinaye lafızlarla boşamanın gerçekleşebilmesi için erkeğin bunları talak niyetiyle söylemesi gerekir. Bu lafızların kavga esnasında veya öfke anında söylenmesinde talakın meydana gelip gelmeyeceği hususunda iki farklı rivayet bulunmaktadır. Hanbelî fakihlerin ekseriyeti, lafızların hükmünün belirlenmesinde delaletü'l-hali niyet gibi değerlendirmiştir. Bunun bir sonucu olarak kavga veya öfke anında erkeğin eşine kinaye lafızlardan herhangi birini söylemesi neticesinde eşler arasında talakın gerçekleşeceği kanaatine ulaşmışlardır. Ne var ki bazı Hanbelîler bu iki durumu talakın gerçekleşmesi için yeterli

³³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 396; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 319.

³³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 396.

³³⁶ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 309.

³³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 397; el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni*, s. 564; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 309.

³³⁸ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 313-314.

³³⁹ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 315; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 472-473.

görmemiş, boşamanın gerçekleşmesi için erkeğin kinaye lafızları talak niyetiyle söylemesini şart koşturmuşur.³⁴⁰

Kinaye lafızların boşama konusu müzakere edilirken söylenmesi halinde talak meydana gelir ve erkeğin niyetine ihtiyaç duyulmaz. Ancak İbn Müflih, الحُرْجِي الْأَهْبِي gibi insanların çoğunlukla talak manası dışında kullandığı kinaye lafızlarla talakın meydana gelebilmesi için hal karinesinin yeterli olmayacağını belirtmektedir. Şöyle ki erkeğe bu lafızları hangi niyetle söylediği sorulur, şayet niyeti eşini boşamak değilse talak meydana gelmez.³⁴¹

İbn Müflih (v. 884), İbn Kudâme (v. 620) gibi kinaye lafızların neticesinde ric'i talak meydana geleceğine vurgu yapar ve hemen akabinde zahire lafızlarla kaç talakın meydana geleceği hususundaki iki farklı görüşü aktarır. Bir görüşe göre erkeğin zahire lafızlardan birini talak niyetiyle söylemesi halinde üç talak meydana gelir. Erkeğin bu lafızları bir talak niyetiyle söylemesi durumunda da üç talak gerçekleşir. İkinci görüşe göre erkek zahire lafızları kaç talaka niyet ederek söylediye o sayıda talak meydana gelir.³⁴² Erkeğin eşine hafiyeye lafızlardan birini söylemesi halinde de niyete itibar edildiğinden kaç talaka niyet ettiyse o sayıda talak meydana gelir. Bu lafızları söylerken erkeğin talak için bir sayı belirlememesi söz konusuysa bir talak gerçekleşir.³⁴³

Merdâvî (v. 885), sarîh lafızların sadece طلق ve طلق kökünden gelen kelimeler olduğunu ve Hırakî (v. 334) hariç bütün Hanbelî fukahânın bu görüşte olduğunu belirtir.³⁴⁴ Buna göre erkeğin eşine أَنْتِ طَالِقٌ لَا شَيْءَ لَيْسَ بِشَيْءٍ لَا يَلْزَمُكَ شَيْءٌ demesi durumunda talak meydana gelir.³⁴⁵ Merdâvî, kinaye lafızları İbn Müflih gibi zahire ve hafiyeye olmak üzere ikiye ayırır. Onun zahire ve hafiyeye lafızlar olarak zikrettiği kelimeler, İbn Müflih ile aynı olduğu için burada tekrar yer vermeyeceğiz. İbn Akîl (v. 513) ise farklı olarak zahire lafızlara أَنْتِ طَالِقٌ لَا رَجْعَةَ لِي عَلَيْكَ ifadesini de ilave etmiştir.³⁴⁶ İbn Kayyım'a (v. 751) göre ise hafiyeye lafızlarla talakın meydana gelmesi için erkeğin

³⁴⁰ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 317.

³⁴¹ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 317.

³⁴² İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 318.

³⁴³ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 319.

³⁴⁴ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 462.

³⁴⁵ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 471.

³⁴⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 476-477.

bunları talak niyetiyle söylemesi gerekir. Ayrıca İbn Kayyım, hafiyye lafızlarla boşamanın gerçekleşmesi için hal karinesini yeterli görmemektedir.³⁴⁷

Merdâvî'ye göre zahire lafızlarla talakın meydana gelmesi için erkeğin niyetine bakılır, eğer boşama amacıyla söylemişse talak meydana gelir. Erkeğin zahire lafızlardan birini kavga veya öfke anında söylemesi halinde talak derhal gerçekleşir. Hal karinesi bulunduğu için talakın gerçekleşmesinde erkeğin niyetine ihtiyaç duyulmaz.³⁴⁸ Erkeğin zahire lafızları talak niyetiyle söylemesi üç talakın vuku bulması için yeterlidir.³⁴⁹ Merdâvî'ye göre erkek hafiyye lafızları kaç talaka niyet ederek söylemişse o sayıda talak gerçekleşir. Ayrıca Zerkeşî (v. 772), bu konuda Hanbelî mezhebinde ihtilaf olmadığını ifade eder.³⁵⁰ İbn Teymiyye (v. 652) el-Muharrer adlı eserde erkeğin eşine *أنتِ طالقٌ واجدةٌ بآئنه* *واجدةٌ بآئنه* demesi durumunda ric'i talakın meydana geleceğini söyledikten sonra Hanbelî mezhebindeki sahih görüşün bu olduğunu belirtmektedir.³⁵¹

Son dönem Hanbelî fakihlerden Buhûtî (v. 1051) de kinaye lafızları zahire ve hafiyye olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre zahire lafızlar, *أنتِ خليةٌ بريةٌ حبلك*, *على غاربك تزوجي من سنتك* *حللت للأزواج* *لا سبيل لي* *لا سلطان لي عليك* *أعتقتك* *عطي شعرك* *تقنعي* *بانن* *بتة* *بتة* *أنت حرة* *أنت* *أخرجي* *أذهبي* *نوقي* *تجرعي* *اعتدي* *استبرئي* *اعتزلي* *لست لي* *بامرأة* *الحقي* *بأهلك* *لا حاجة لي* *فيك* *ما* *الخرج* *الخرج* *الخرج* ifadeleri ise hafiyye lafızlardandır. Zahire lafızlarla talakın meydana gelmesi için erkeğin niyetine veya hal karinesine itibar edilir. Şayet erkek bu lafızlardan birini kavga veya öfke anında yahut talak konusu müzakere edilirken söylerse o an talak gerçekleşir. Erkek zahire lafızlardan herhangi birini bir talak niyetiyle söylese de üç talak meydana gelir. Erkek eşine bir talak niyetiyle hafiyye lafızlardan birini söylerse bir talak, üç talak niyetiyle söylerse üç talak gerçekleşir.³⁵²

Bu kısımda ulaştığımız sonuçlar şunlardır:

- i. Hanbelî fakihleri, boşamaya delaleti bakımından lafızları Hanefî mezhebindeki gibi sarih ve kinaye şeklinde ikiye ayırır. Onlara göre sarih lafızlarla talakın meydana gelmesinde erkeğin niyetine ihtiyaç duyulmaz.

³⁴⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 477-478.

³⁴⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 481.

³⁴⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 483.

³⁵⁰ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 484.

³⁵¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 484.

³⁵² el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni*, s. 564-565; el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-kînâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 250-251.

Erkeğin sarîh lafızları boşama maksadıyla kullanmadığını belirtmesi halinde bu sözüne itibar edilmez ve talak gerçekleşir. Bununla birlikte Hanbelî mezhebinde kinaye lafızlar, anlamdaki kapalılığın derecesine göre taksim edilmiştir. İbn Kudâme (v. 620), kinaye lafızları zahire, muhtelefün fîh ve hafîyye olarak üçe ayırır. İbn Müflih (v. 884), Merdâvî (v. 885) ve Buhûtî (v. 1051) ise kinaye lafızları zahire ve hafîyye olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

- ii. Hanbelî fukahânın çoğu, erkeğin eşini boşama amacıyla zahire lafızlardan birini söylemesi durumunda üç talakın meydana geleceği görüşündedir. Erkek bunu söylerken bir talaka niyet etmiş olsa da eşler üç talakla boşanmış olur. Hafîyye lafızlarda ise erkek kaç talaka niyet ederek söylediye o sayıda talak meydana gelir. Şayet erkek hafîyye lafızları söylerken sayı belirlemediyse bir talak vaki olur.
- iii. Ne var ki geride zikrettiğimiz üzere Hanefî fakihler kinaye lafızları, anlamdaki kapalılık derecesine göre tasnif etmemiştir. Onlar kinaye lafızları sadece neticesinde meydana gelen talak çeşidi açısından ele almıştır. Dolayısıyla iki ekolün kinaye lafızları taksim ederken farklı yöntemler kullandıklarını söyleyebiliriz. Bu farklılığın zorunlu bir sonucu olarak her iki ekol kinaye lafızlar kullanılarak yapılan boşamanın çeşidinde de farklı görüştedir. Şöyle ki Hanbelî mezhebi, Hanefî mezhebinden farklı olarak sarîh veya kinaye lafızlar üç sayısı ile birlikte kullanılmadığı sürece ric’i talak meydana geleceğini savunur. Hatta İbn Teymiyye (v. 652) أَنْتِ طَالِقٌ وَاحِدَةٌ بَأْتِيَةٌ وَاحِدَةٌ بَأْتِيَةٌ ifadesindeki gibi “talak”ın beynûnet ifade eden bir kelime ile kullanılması durumunda bile ric’i talakın gerçekleşeceğini belirtir.

Diyanet İşleri Başkanlığı yayınladığı fetvalarda erkeğin karısına tehdit amacıyla sarîh talak lafızlardan birini söylemesi durumunda talakın gerçekleşeceğini belirtir.³⁵³ Hanefî ve Hanbelî mezhebinin sarîh talak lafızlarının kullanılması durumunda erkeğin niyeti dikkate alınmaksızın talakın gerçekleşeceği hususunda ittifak ettiklerini zikretmiştik. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığının bu konuda vermiş olduğu fetvalar da bu yöndedir.

³⁵³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2018, s. 445.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HANEFÎ-HANBELÎ LİTERATÜRÜNDE TALAKA MÜTEALLİK MESELELER

3.1. TALAKLA İLGİLİ MESELELER

Çalışmamızın birinci bölümünde talak/boşama ile ilgisi bağlamında zihâr, liân, îlâ, muhâle'a, tefrik ve tefvîzü't-talak kavramlarını genel hatlarıyla açıkladık. Bu bölümde ise Hanefî ve Hanbelî ekollerinin bu kavramlarla ilgili görüşlerine yer vereceğiz.

3.1.1. Zihâr

Kocanın kendisine haram kılmak maksadıyla karısını veya karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifade eden bir uzvunu evlenmesi dinen yasak olan bir kadına benzetmesi anlamına gelen zihârın gerçekleşebilmesi için bazı rükün ve şartları ilk olarak Hanefî mezhebinin daha sonra da Hanbelî mezhebine göre ele alacağız.

3.1.1.1 Hanefî Mezhebinde Zihâr

3.1.1.1.1. Zihârın Rükünü ve Şartları

Hanefî fakihlere göre zihârın rükünü, zihâra delalet eden lafızlardır. Buna göre erkeğin eşine *أنت عليّ كظهر أمي* فخذ أمي كظن أمي فزوج أمي demesi durumunda zihâr meydana gelir.³⁵⁴ Ne var ki bu lafızların neticesinde zihârın gerçekleşebilmesi için eşler arasındaki evliliğin hakikaten veya hükmen devam etmesi gerekir. Boşama ile bağlantılı olarak nikahın hükmen devam etmesi ise ancak ric'i talakın iddeti süresince söz konusudur. Buna göre erkek ve kadın arasında nikah bağı yoksa ya da fâsid veya bâtil ise zihâr yapılmaz.³⁵⁵

Zihârın şartlarından bir kısmı muzâhir yani zihâr yapan kişi ile bir kısmı ise zihâr yapan kimsenin eşi (muzâharun minh) ve kendisine benzetilen kadın (muzâharun bih) ile ilgilidir. Öte yandan zihâr yapan erkeğin akıllı ve buluğa ermiş olması gerekir. Aklî melekelerini yitirmiş bir kimsenin ve henüz buluğa ermemiş küçük çocuğun zihârı geçerli değildir. Göğüsteki iltihabın şiddeti sebebiyle kendinde olmayan ve bundan kaynaklı olarak bilinçsiz sözler sarfeden kişi şeklinde

³⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. , VI, s. 226; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 229.

³⁵⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 232.

tanımlanan mübersem ile baygın haldeki bir kimsenin zihârı da geçerli değildir.³⁵⁶ Burada sayılanların zihârının geçerli kabul edilmemesinin edâ ehliyeti ile ilgili olduğu açıktır. Zira mezkûr şahısların ortak özelliği edâ ehliyetlerinin ortadan kalkmış veya daralmış olmasıdır.

Aşırı korku sebebiyle söylediğinin bilincinde olmayan medhûşun, aklî melekeleri yerinde olmayan bunakların, uyuyan kimselerin zihârı da edâ ehliyetinin ortadan kalkması veya daralması sebebiyle geçersizdir. Hanefî mezhebinde dinen haram olan birşeyle sarhoş olan kimsenin talakı geçerli olduğu gibi zihârı da geçerlidir. Gayr-i ihtiyarî veya helal olan şeylerle meydana gelen sarhoşluk durumunda ise zihârın geçerli olmayacağı hususunda Hanefî fakihleri ittifak etmiştir.³⁵⁷

Hanefî fakihler zihâr için erkeğin Müslüman olmasını şart koşmuşlardır. Onlara göre zimmîlerin zihârı geçerli değildir.³⁵⁸ Mükrehin ve alay amacıyla gayr-i ciddi bir şekilde zihâr lafızlarını söyleyen erkeğin zihârı da geçerlidir. Erkeğin zihâr amacı olmadığı halde hataen zihâra delalet eden kelimeler söylemesi durumunda da eşler arasında zihâr meydana gelir.³⁵⁹ Diğer yandan Hanefî mezhebinde zihâr yapan kişinin erkek olmasının zihârın şartlarından olup olmadığı meselesinde iki farklı görüş bulunmaktadır. İmam Muhammed'e (v. 189) göre zihâr yapan kişinin erkek olması şarttır. Ebû Yusuf'a (v. 182) göre zihâr yapan kişinin erkek olması gerekmez, kadının kocasına *أنت عليّ كظهر أُمي* demesi durumunda da zihâr meydana gelir.³⁶⁰

Benzetilen şeyin kadının bedeni veya bedeninin bütününe çağrıştıran bir uzva izafe edilmesi, muzâharun minh yani zihâr yapan kişinin eşi ile ilgili şartlardan biridir. Hanefî fakihlere göre benzetilen şey, mesela el, ayak, parmak gibi bedeninin bütününe kastetmek üzere kullanılmayan bölümler veya saç, gözyaşı, tükürük gibi hükmen parça sayılanlardan olursa zihâr gerçekleşmez.³⁶¹ Hanefî kaynaklarda

³⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 233; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 230; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 466.

³⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 233; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 230; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 466.

³⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 231; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 230-231; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 466.

³⁵⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 230-231.

³⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 227; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 231.

³⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 226-227; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 233; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 466-468.

Ebû Hanife'ye (v. 150) göre zihârla ilgili kinaye lafızların amaçsız bir şekilde söylenmesi, hiçbir hukukî sonuç doğurmaz. Kâsânî (587), Ebû Yusuf'un (v. 182) böyle bir durumu yemin olarak değerlendirdiğini aktarmaktadır. Ancak Serahsî (v. 483), Kâsânî'den farklı olarak Ebû Yusuf'un bu konuya dair iki farklı görüşünü zikreder. Bir rivayete göre Ebû Yusuf, erkeğin zihârla ilgili kinaye lafızları herhangi birşeye niyet etmeden söylemesi halinde zihâr hükmünün uygulanacağı görüşündedir. Diğer rivayete göre ise böyle bir durumda îlâ hükümleri uygulanır.³⁶⁶ İmam Muhammed'e göre (v. 189) zihâra delalet eden lafızlar, sarîh veya kinaye olsun farketmez, her ikisinde de erkeğin niyetine itibar edilmez ve bu lafızların neticesinde zihâr meydana gelir. Diğer bir ifadeyle erkek bu lafızları amaçsız bir şekilde söylemiş bile olsa zihâr hükümleri uygulanır.³⁶⁷

Ebû Hanife'ye göre erkeğin eşine zihâra niyet etmeden veya talak amacıyla *أنت عليّ حرام كظهر أمي* demesi durumunda zihâr meydana gelir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre erkek bu sözcükleri karısını boşama niyetiyle söylemişse talak, zihâr amacıyla söylemişse zihâr vâki olur. Eğer herhangi birşeye niyet etmeden söylerse zihâr hükümleri uygulanır. Ebû Yusuf'un görüşü olarak aktarılan bir rivayete göre böyle bir durumda hem talak hem de zihâr gerçekleşir. Ancak Serahsî (v. 483), farklı rivayetleri aktardıktan sonra bu görüşün zayıf olduğunu ve tek lafzın iki farklı anlama muhtemel olamayacağını belirtir.³⁶⁸

3.1.1.1.3. Zihârın Hükümü

Zihârın hükümü ise kefâret ödemededen eşler arasındaki cinsel ilişkiyi haram hale getirmesidir.³⁶⁹ Hanefî fakihler Mücadele Süresi 3.ayetteki "...onlarla temas etmeden önce..." ifadesini genel anlamda cinsel yakınlaşmanın bütün aşamaları olarak yorumlamış ve bu yasağı dokunma, öpme ve kucaklama gibi cinsel içerikli bütün eylemlere teşmil etmişlerdir.³⁷⁰ Zihârın en önemli sonucu, kefârettir. Zihâr kefâreti, bir kölenin hürriyetine kavuşturulması buna imkan bulunamadığında peş

³⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 228.

³⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 228; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 231.

³⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 229; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 232; Merğmânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 266.

³⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 224-225.

³⁷⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 234; Merğmânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 265; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 468.

peşe iki ay oruç tutulması, buna da güç yetirilemiyorsa altmış fakirin doyurulması şeklinde sıra gözetilerek yerine getirilir.³⁷¹

Hanefî fakihlere göre birden fazla yapılan zihârda her bir zihâr için ayrı kefâret gerekir. Ancak erkeğin bu tekrarı tekit amacıyla yapması halinde bir kefâret yeterlidir. Aynı şekilde erkeğin dört eşine zihâr yapması durumunda o erkek dört kefâretle yükümlü hale gelir.³⁷² Mezheplerin ihtilaf ettiği meselelerden biri de talakın zihâr kefâretini düşürüp düşürmeyeceğidir. Bu konuda Hanefî mezhebi, zihâr hangi sayıda ve hangi çeşitten olursa olsun talakın kefâreti düşürmeyeceği görüşünü benimsemiştir. Buna göre zihâr sonrasında kadının bir başkasıyla evlenmesi ve bu evlilikten sonra yeniden zihâr yapan kocasıyla evlenmesi söz konusu olduğunda zihâr yapan kocanın kefâreti yerine getirip getirmediğine bakılır. Eğer zihâr kefâretini yerine getirmemişse zifaftan önce kefâret ödemesi kendisinden istenir.³⁷³

3.1.1.1.4. Zihâr Çeşitleri

Hanefî mezhebi, belli bir süreyle kayıtlı olup olmaması bakımından zihârı mutlak ve muvakkat olmak üzere ikiye ayırır. Mutlak zihâr, herhangi bir süreyle sınırlandırılmayan zihârdır. Bu şekilde meydana gelen zihârda kadının kocasına helal olması için kefâret gereklidir. Muvakkat zihâr ise erkeğin eşine أَنْتِ عَلَيَّ كَظْهَرِ أُمِّي diyerek bir süreyle sınırlandırmasıdır. Hanefî mezhebine göre zikredilen bu süre geçerlidir ve bu süre zarfında cinsel birleşme haramdır. Ancak zihârda belirtilen sürenin dolmasıyla erkeğin eşiyle ilişkiye girmesi helal hale gelir, ayrıca kefârete gerek yoktur. Şayet erkek henüz süre dolmadan karısıyla ilişkiye girmek isterse kefâret gerekir.³⁷⁴ İbn Ebû Leyla'ya (v. 148) göre muvakkat zihârda da ilişkinin helal olması için kefâret gereklidir.³⁷⁵

³⁷¹ Merğınâni, *el-Hidâye*, C. II, s. 265; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VIII, s. 21-36; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 472.

³⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 226; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 235-237; Merğınâni, *el-Hidâye*, C. II, s. 266; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 471.

³⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 232; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 235-237.

³⁷⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 235; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 469-470.

³⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 232; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 235.

3.1.1.2. Hanbelî Mezhebinde Zihâr

3.1.1.2.1. Zihârın Rüknu ve Şartları

Hanbelî literatüründe, zihâr önce ayet ve hadislerle delillendirilmiş hemen akabinde ise zihâr yapan kişinin taşıması gereken şartlar zikredilmiştir. Buna göre öncelikle muzâhir yani zihâr yapan kişi akıl-baliğ olmalıdır. Hanbelî fakihlerin çoğuna göre zihâr kefâret gerektiren bir yemin olduğu için küçük çocuğun zihârı geçerli değildir.³⁷⁶ Ancak Merdâvî (v. 885) muzâhirle ilgili ehliyet şartlarının talaktaki şartlarla aynı olduğundan yola çıkarak henüz buluğa ermemiş olan küçük çocuğun zihârını da geçerli sayar.³⁷⁷

Hanbelî mezhebinde zihâr yapan kişinin Müslüman ve hür olması şart koşulmaz. Dolayısıyla onlara göre zimmîlerin ve kölelerin zihârı geçerlidir. Hanefî mezhebine göre gayr-i Müslimlerin zihârının geçerli sayılması durumunda kefâret gereklidir. Ancak zihâr kefâretinden olan altmış gün oruç tutmanın sahih olabilmesi için diğer ibadetlerdeki gibi niyet şarttır. Gayr-i Müslimler için oruç tutma durumu söz konusu olamayacağı için zimmîlerin zihârı geçerli değildir.³⁷⁸

Gayr-i Müslimlerin zihârını geçerli saymayan Hanefiler bu konuyu kıyas ile bağlantılı bir şekilde ele alırlar. Zihârlarının geçerli sayılması halinde kıyasın geçerlilik şartlarının ihlal edilmesi durumu meydana gelmektedir. Çünkü bilindiği üzere kıyas ile ilgili şartlardan biri de kıyas işlemi neticesinde aslın hükmünün fer’de değişikliğe uğramamasıdır. Gayr-i Müslimlerin Müslümanlara kıyasla zihâr yapabilecekleri şeklindeki bir kıyas neticesinde aslın hükmünde yer alan oruç kefâreti seçeneği ortadan kalkar. Bu ise aslın hükmünün aynıyla fer’e taşınamaması anlamına geldiğinden yapılan kıyasın sahih olmadığını haliyle zimmîlerin zihârının geçersizliğini ortaya koyar.³⁷⁹

Hanbelî fakihlere göre zihâr kefâretlerinden biri olan orucun gayr-i müslimler için sahih olmaması, onların zihârını geçersiz hale getirmez. Zira oruç nihayetinde zihâr için şer’de varit olan tek kefâret seçeneğini teşkil etmez. Muzâhirin karşısında köle azadı veya altmış fakiri doyurma şeklinde iki seçenek daha bulunduğu ve bu seçeneklerden birinin yerine getirilmesi ile de kefâretin

³⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 4.

³⁷⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 197.

³⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 4; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 198-199.

³⁷⁹ Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, C. II, s. 162.

gerçekleşmesi mümkün olduğundan gayr-i müslimlerin yaptıkları zihârın da geçerli sayılması gerekir.³⁸⁰

Aklî melekelerini yitirmiş, uyuyan veya baygın haldeki kişilerin zihârı geçerli değildir. Mezkûr ehliyet arızalarının meydana gelmesi halinde zihârın geçersiz olması konusunda Hanbelî mezhebi ile Hanefî mezhebi arasında ittifak vardır. Bununla birlikte mükrehin zihârını geçersiz saymakla Hanbelîler Hanefîlerden ayrılır. Diğer yandan erkeğin zihâr yaptığı eşinin dini ve fiziksel durumunun zihâra bir etkisi yoktur. Buna göre kadının sağîra, zimmî veya Müslüman olması hallerinde de zihâr geçerlidir. Dahası Hanbelî fakihleri, zihâr ayetinin umum ifade ettiğinden yola çıkarak ilişkinin mümkün olmadığı kadınlarda da zihârı bağlayıcı saymıştır.³⁸¹

3.1.1.2.2. Zihârın Gerçekleşmesinde Lafızların Etkisi

Hanbelî mezhebi erkeğin karısını dinen evlenmesi yasak olan kadına benzetirken kullandığı ifadeleri üçe ayırmıştır. Birincisi erkeğin eşine *أنتِ عليّ كظهر أُمِّي* diyerek eşini annesinin sırtına benzetmesidir ki bu durumda zihârın gerçekleşeceğine dair icmâ vardır. İkincisi ise erkeğin eşini teyzesi, anneannesi, halası gibi kan bağından dolayı mahremi olan bir kadına benzetmesidir. Hanbelî fakihlerin büyük çoğunluğu bu durumda da zihârın meydana geleceği görüşündedir. Üçüncüsü ise bunların dışında kalan sütannesi, sütkardeşi gibi süt hısımlığı veya musahara sebebiyle mahremi olan kadınlara benzetmesidir. Babasının veya oğlunun eşi, karısının annesi ve karısının başka kocadan olan kızları, musahara sebebiyle mahrem olan kadınlardır.³⁸²

Erkeğin eşini kendisine geçici evlenme engeli olan birisine yani baldızına veya eşinin halası yahut teyzesine benzetmesi durumunda zihârın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair Ahmed b. Hanbel'den (v. 241) rivayet edilen iki farklı görüş vardır. Birinci rivayete göre Ahmed b. Hanbel bu durumda zihâr meydana geleceği görüşündedir. Hanbelî fakihlerden Hırakî (v. 334) de bu doğrultuda fikir

³⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 4.

³⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 5.

³⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 5-6; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 193; el-Buhutî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni*, s. 592.

beyan etmiştir.³⁸³ Diğer rivayete göre ise erkeğin eşini kendisine geçici evlenme engeli olan birine benzetmesi durumunda zihâr meydana gelmez.³⁸⁴

Kelvezânî'ye (v. 510) göre erkeğin boşama amacıyla eşine *أنت عليّ كالميتة والدّم* demesi durumunda talak meydana gelir. Şayet erkek bunu zihâr amacıyla söylerse zihâr, yemin amacıyla söylerse yemin hükümleri uygulanır. Eğer erkek hiçbirşeye niyet etmeden söylemişse zihâr mı yoksa yemin mi olacağı hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre zihâr, diğerine göre yemin hükmündedir. Buhûtî (v. 1051) bu konuda ilk görüşü esas alır.³⁸⁵ İbn Kudâme (v. 620) ise bu görüşleri zikrettikten sonra *أنت عليّ كالميتة والدّم* ifadesi ile zihâr veya yemin hükümlerinin gerçekleşmeyeceğini belirtmektedir.³⁸⁶

İbn Kudâme, erkeğin eşine *أنت عُنْدِي مِثْلِي مَعِي كَطَهْرِ أُمِّي* ya da *أنت كَطَهْرِ أُمِّي* demesi halinde eşler arasında zihârın meydana geleceği kanaatindedir.³⁸⁷ Merdâvî (v. 885)'nin ifade ettiği üzere mezhepte sahih olan görüş, bu lafızların sarih olduğu yönündedir. Dolayısıyla bu lafızlarla zihârın meydana gelmesinde erkeğin niyetine itibar edilmez, hangi amaçla söylemiş olursa olsun zihâr meydana gelir. Ancak Merdâvî ve Buhûtî bu hususta diğer fakihlerden ayrılmış ve bu lafızlarla zihârın meydana gelmesi için erkeğin bunları zihâr niyetiyle söylemesini şart koşturmuştur.³⁸⁸

Hanbelî fakihlere göre erkek zihâr amacıyla eşine *أنت عليّ كأمي مثل أمي* derse zihâr meydana gelir. Eğer bu sözcükleri, eşini annesinin bir özelliğine benzetmek ya da övmek amacıyla söylerse zihâr gerçekleşmez. Ancak erkek bu ifadeleri kavga anında söylemişse erkeğin niyeti sorulmaksızın zihâr meydana gelir. Buradan anlaşılıyor ki Hanbelî mezhebi farklı anlama muhtemel ifadelerin kullanılmasında zihâr hükmünün uygulanıp uygulanmayacağı hususunda erkeğin niyetine veya hal karinesine itibar etmektedir.³⁸⁹ *أنت عليّ كَطَهْرِ أُمِّي حَرَامٌ* ifadesinde ise zihârla ilgili sarih lafızlar kullanıldığı için erkek bu sözcükleri talak niyetiyle söylese de zihâr hükmü uygulanır.³⁹⁰

³⁸³ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 195-196.

³⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 6; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 193.

³⁸⁵ el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni*, s. 592.

³⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 7.

³⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 7.

³⁸⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 193; el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni*, s. 593.

³⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 7-8; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 194; el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni*, s. 593.

³⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 9.

Erkek talaka niyet ederek eşine أَنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ derse zihâr meydana gelir. Hanbelî fakihlerden Hırakî (v. 334) ve Merdâvî bu görüştedir. Hanbelî mezhebinde bu hususta yemin veya bâin talak hükümleri uygulanacağına dair farklı görüşler bulunmaktadır.³⁹¹ Ancak erkeğin hem talaka hem zihâra niyet ederek eşine أَنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ demesi durumunda yine zihâr gerçekleşir. Nitekim Hanbelî fakihlere göre tek lafızla hem talak hem da zihâr meydana gelemez, dolayısıyla bu ifade ile zihârın meydana gelmesi daha evlâ olduğu için mezkur ifade zihâr manasına hamledilir.³⁹²

Erkeğin eşini annesinin saç, tırnakları veya dişleri gibi aslî olmayan uzuvlarına benzetmesi³⁹³ durumunda ne talak ne de zihâr meydana gelir.³⁹⁴ Aynı şekilde ter, tükürük, gözyaşı gibi şeylere benzetmesi veya erkeğin karısına أَنْتِ عَلَيَّ أَنَا مُظَاهِرٌ عَلَيَّ الطَّهَارِ عَلَيَّ الْحَرَامِ demesi halinde yine zihâr meydana gelmez. Erkeğin أَنَا مُظَاهِرٌ عَلَيَّ الطَّهَارِ عَلَيَّ الْحَرَامِ demesi durumunda niyete veya erkeğin bu lafızla zihâr istediğine dair bir karinenin mevcut olup olmadığına bakılır. Şayet erkeğin niyeti zihâr ise veya bu niyete dair bir karine bulunuyorsa zihâr meydana gelir. Nitekim bu ifadeler zihârla ilgili sarih lafızlardan olmadığı için talaktaki gibi niyet ve delaletü'l-hâl dikkate alınır.³⁹⁵

3.1.1.2.3. Zihârın Hükümü

Hanbelî mezhebinde Ahmed b. Hanbel'den (v. 241) gelen bir rivayete göre muzâhir, zihâr kefareti olarak köle azat etmedikçe veya altmış gün oruç tutmadığı sürece yani orucu altmış güne tamamlamadıkça karısı kendisine helal olmaz. Ancak zihâr yapan erkek köle azat etmeye veya altmış gün oruç tutmaya güç yetiremiyorsa, kefareti olarak altmış fakiri doyurur. Yalnız muzahirin doyurduğu kişi sayısı altmışa tamamlanmamış olsa da eşiyile ilişkiye girmesi mubah görülmüştür.³⁹⁶

Hanbelî mezhebine göre zihârdan sonra eşler arasında cimâ olmadan muzâhir ya da muzâharun minhin ölmesi durumunda zihâr kefareti sâkit olur. Zihâr yaptıktan sonra henüz karısına geri dönmeden yani cinsel ilişkiye girmeden onu

³⁹¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 196-197.

³⁹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 10.

³⁹³ Aslî olmayan uzuvlarla saç, diş ve tırnak gibi vücuttan kesilip atılan veya kendiliğinden düşebilecek uzuvları kastediyoruz.

³⁹⁴ el-Buhutî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni*, s. 593.

³⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 11.

³⁹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 12; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 203,208; el-Buhutî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni*, s. 596-597.

boşayan kişi için de zihâr kefâreti gerekmez. Hanbelîlerde zihâr kefâretinin vacip olması için öncelikle zihârın gerçekleşmesi ardından da muzahirin karısına geri dönmek istemesi gerekir.³⁹⁷ Zihâr yapan erkek zihârdan sonra karısını boşar sonra tekrar o eşiyile evlenirse ilişkinin helal olabilmesi için kefâret gerekir. Bu arada boşamanın üç veya daha az talakla olması erkeğin kefâret yükümlülüğünü düşürmez.³⁹⁸

Zihâr yaptığı karısı başka erkekle evlenip boşandıktan sonra zihâr yapan eşine dönerse yine kefâret gereklidir. Ahmed b. Hanbel (v. 241)'in bu görüşü geride bahsettiğimiz üzere Hanefî mezhebi ile aynıdır. İki mezhebin ittifak ettiği bu mesele, aslında Hanefî ve Hanbelî mezhebinin eşler arasında zihârdan sonra gerçekleşen talakın zihâr kefâretinin hükmünü geçersiz hale getirmeyeceğine dair görüşlerinin zorunlu bir neticesidir.³⁹⁹

Erkeğin *أنتن علي كظهر أمي* diyerek dört eşine bir lafızla zihâr yapması durumunda Hanbelî mezhebindeki sahih görüşe göre muzâhire sadece bir kefâret gerekir. İbn Hâmid'e (v. 403) göre erkek böyle bir durumda dört kefâretle yükümlüdür. Ancak erkek dört eşine ayrı lafızlarla zihâr yaparsa her zihâr için ayrı kefâret ödemek durumundadır.⁴⁰⁰ Kadının kocasına *أنت علي كظهر أبي* demesi halinde ise zihâr meydana gelmeyeceğinden kadın kefâretle yükümlü tutulamaz.⁴⁰¹

3.1.1.2.4. Zihâr Çeşitleri

Hanbelî fakihleri Seleme b. Sahr ile ilgili hadisi delil göstererek muvakkat zihârı geçerli kabul etmiş ve kefâret gerektiren bir yemin hükmünde değerlendirmiştir. Şöyle ki Seleme b. Sahr'ın bir ay süre ile sınırlandırarak zihâr yaptığı haberi Resulullah'a ulaştığında Hz. Peygamber, Seleme'nin bir ay geçmeden karısı ile ilişkiye girmesi durumunda kefâret vermesi gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Resulullah'ın bu şekilde bir açıklama yapması onun muvakkat zihârı geçerli saydığını göstermektedir. Bu konuda Hanefî mezhebi ile aynı görüşte olan Hanbelî mezhebi muvakkat zihârda belirtilen sürenin bitmesi

³⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VIII, s. 15-16; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 205; el-Buhutî, *er-Ravdu 'l-Mürbi şerhu Zâdü 'l-Müstakni*, s. 594.

³⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VIII, s. 15-16.

³⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VIII, s. 15-16; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 204; el-Buhutî, *er-Ravdu 'l-Mürbi şerhu Zâdü 'l-Müstakni*, s. 594.

⁴⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VIII, s. 20; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 207-208.

⁴⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VIII, s. 41-42; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 200.

halinde kadının eşine helal olacağı ayrıca kefârete gerek olmadığı hususunda da aynı kanaattedir.⁴⁰²

3.1.1.3. Değerlendirme

- i. Her iki ekol de zihâr yapan kişinin erkek ve akıllı olmasını şart koşturmuştur. Dolayısıyla aklî melekelerini yitirmiş, baygın haldeki veya uykudaki kimselerin zihârı geçerli değildir. Hanefî mezhebi ve Hanbelî fukahanın çoğu ehliyet şartları arasında zihâr yapan kişinin bâliğ olmasını da saymıştır.
- ii. Gerek Hanefîler gerekse Hanbelîlerde görülen ortak noktalardan biri de mutlak ve muvakkat zihârı geçerli saymasıdır. Buna göre muvakkat zihârın süresinin dolması ile kadın kocaya helal olacaktır.
- iii. Erkeğin zihârla ilgili sarih lafızları söylemesi halinde o an zihârın gerçekleşeceği, ancak kinaye lafızlarda erkeğin niyetine veya hal karinesine itibar edileceği hususunda her iki mezhebin de aynı görüşte olduğunu söyleyebiliriz.
- iv. Hanefî ve Hanbelî mezhebi, zihârdan sonra erkeğin eşini boşayıp zihâr yaptığı eşiyile tekrar evlenmek istemesi durumunda kefâreti yerine getirmeden kadının eski eşine helal olmayacağı hususunda ittifak etmiştir.
- v. Hanefî mezhebi sarhoşun ve mükrehin talakını geçerli gördüğü gibi zihârını da geçerli saymıştır. Ancak Hanbelî mezhebi bu konuda Hanefîlerden ayrılır ve sarhoşun, mükrehin zihârını geçersiz kabul eder. Hanefî fakihler zihârın geçerli olabilmesi için zihâr yapan kişinin Müslüman olmasını şart koştukları halde Hanbelî fakihler gayr-i Müslimlerin zihârını da geçerli saymaktadır.
- vi. Her iki mezhep de zihârın geçerli olabilmesi için erkeğin eşini veya eşinin bir uzvunu kendisine ebediyyen haram olan bir kadına benzetmesi gerektiği hususunda hemfikirdir. Aynı şekilde kendisine benzetilen kişinin de anne, kızkardeş, kız yeğen gibi kadın olmasını şart koşarlar.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınlamış olduğu fetvalara göre erkeğin talak niyetiyle eşine “sen benim anam bacımsın” demesi halinde bir bâin talak meydana

⁴⁰² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 13-14.

gelir. Ancak koca bu ifadeleri zihâr amacıyla söylese zihâr kefâreti ödemesi gerekir. Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki Din İşleri Yüksek Kurulu, “sen benim anam bacımsın” ifadesini kinaye lafız hükmünde gördüğü için talakın veya zihârın meydana gelmesi için erkeğin bunlardan birine niyet etmesini şart koşmuştur. Erkeğin bu ifadeyi eşini övmek amacıyla söylemesi her ne kadar mekruh olsa da kefâret gerekmez. Aynı şekilde kocanın herhangi bir kastı olmaksızın ağız alışkanlığından dolayı söylemesi halinde de kefârete gerek yoktur.⁴⁰³

3.1.2. Liân

Liânın hem sözlük hem terim anlamını birinci bölümde ele aldık. Bu bölümde ise liânın geçerli olma şartlarını, hükmünü ve sonuçlarını Hanefî ve Hanbelî mezhebi özelinde ele alacağız.

3.1.2.1. Hanefî Mezhebinde Liân

Hanefî mezhebine göre erkeğin hakim huzuruna gelerek karısının zina ettiğini söylemesi ancak bu iddiasını dört şahitle ispatlayamaması durumunda hakim erkeğe dört defa *أَشْهَدُ بِاللَّهِ إِنِّي لَمِنَ الصَّادِقِينَ فِيمَا رَمَيْتَهَا بِهِ مِنَ الزَّوْنَا* demesini emreder. Erkek dört defa bunu söyledikten sonra beşincide *لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ فِيمَا رَمَيْتَهَا بِهِ مِنَ الزَّوْنَا* der. Eğer erkek hakim talebini yerine getirmese karısına iftira attığını söylemesi ya da liânı yapmayı kabul etmesi istenir. Buna karşı gelmesi halinde ise iki seçenekten birini kabul edene kadar hapsedilir.⁴⁰⁴ Hakim, eşinin zina isnadını kabul etmeyen kadına dört defa *أَشْهَدُ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ فِيمَا رَمَانِي بِهِ مِنَ الزَّوْنَا* cümlesini söylemesini emreder. Bunu söyledikten sonra kadın beşincide *غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ فِيمَا رَمَانِي بِهِ مِنَ الزَّوْنَا* diyerek kendisine isnad edilen suçu reddeder.⁴⁰⁵

Kerhî'ye (v. 340) göre eğer liân zina sonucu olan çocuğun nesebini reddetmek amacıyla yapılmaktaysa koca her defasında *فِيمَا رَمَيْتُكَ بِهِ مِنْ نَفْيِي وَلَدِكَ* ifadesini tekrar eder, kadın da *فِيمَا رَمَيْتَنِي بِهِ مِنْ نَفْيِي وَلَدِي* diyerek bunu reddeder. Tahâvî (v. 321), böyle bir durumda erkeğin *فِيمَا رَمَيْتَهَا بِهِ مِنَ الزَّوْنَا فِي نَفْيِي وَلَدَهَا* demesi, kadının ise *فِيمَا رَمَانِي بِهِ مِنَ الزَّوْنَا فِي نَفْيِي* diyerek cevap vermesi gerektiğini ifade eder.⁴⁰⁶ Erkeğin karısına birkaç defa zina

⁴⁰³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 446.

⁴⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 39; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 270; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 485.

⁴⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 42; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 237; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 488.

⁴⁰⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 237.

isnad etmesi durumunda bir liân yapılması gerekir. Nitekim aynı kişi için yapılan kazifin tekrar edilmesi, had cezasının tekrar tekrar uygulanmasını gerektirmez.⁴⁰⁷

Hanefî fakihlere göre liânda erkek iddia sahibi, kadın da davalı konumundadır. Bu sebeple mülâaneyeye erkekten başlanır. Dolayısıyla liâna kadından başlayan hakimin bu hatasını liânı yeniden ve önce erkekten başlatarak düzeltmesi gerekir. Bununla birlikte hakim hatasını düzeltmeyip tefrike karar verirse bu kararı geçerli sayılır. Zira liânın şahitlik olarak görülmesinin yanında yemin olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Hakimin tefrik hükmüne varması halinde liânın yemin olduğuna dair içtihad ettiği düşünülür. İçtihadın nakzı söz konusu olmayacağından tefrik hükmü geçerlidir.⁴⁰⁸

3.1.2.1.1.Liânın Vücub Şartları

Hanefî mezhebine göre liânın erkeğin karısını zina ile suçlamak ve bu suça ilaveten doğan ya da doğacak olan çocuğun nesebini reddetmek şeklinde iki tane vücub sebebi vardır. Erkeğin karısına *رَأَيْتُكَ تَزْنِينَ* یا *رَأَيْتُكَ تَزْنِينَ* ifadelerinden birini söyleyip de dört şahit getirememesi üzerine ya kazf cezası uygulanır ya da hakimin emriyle liâna başlanır. Ancak Ebû Hanife'ye (v. 150) göre erkek karısına *جُمِعَتْ جَمَاعًا حَرَامًا وَطُنْتُ* derse ne kazf cezası ne de liân uygulanır. İmam Muhammed (v. 189) ve Ebû Yusuf'a (v. 182) göre ise bu lafızları söyleyen erkek için liân uygulanır.⁴⁰⁹

Erkeğin hamile karısına *لَيْسَ هَذَا الْخَمْلُ مِنِّي* demesi halinde Ebû Hanife'ye göre liân uygulanmaz. Hanefî alimlerin çoğu da Ebû Hanife gibi erkeğin hamile eşine doğum yapmadan zina isnad etmesi durumunda liân da had cezası da uygulanmayacağı görüşündedir. Ne var ki Ebû Yusuf (v. 182) ve İmam Muhammed'e (v. 189) göre eğer kadın altı aydan daha kısa bir süre içinde doğum yaparsa liân uygulanır, ancak altı aydan daha uzun bir süre geçtikten sonra doğum yaparsa uygulanmaz.⁴¹⁰

Liânın vücub şartlarının bir kısmı eşine zina suçu isnad eden erkekle ilgiliyken diğer kısmı da bu suçla itham edilen kadınla, liâna konu olan mesele ve kazif cezası ile ilgilidir. Kâzif yani eşine zina isnad eden erkeğin liâna başvurabilmesi için karısının zina ettiğine dair dört şahit getirememiş olması

⁴⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 49.

⁴⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 48; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 237-238; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 270; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 485.

⁴⁰⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 239.

⁴¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 44; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 240; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 272.

gerekir. Nitekim dört şahitle ispat imkanının bulunması halinde böyle bir işlem yapılmaz, isnat edilen suç şahitlerin tanıklığıyla sabit olur ve kadına had cezası uygulanır. Hanefî mezhebine göre eğer karısına zina isnad eden koca, kazif suçundan daha önce mahkum olmamışsa üç kişi ile birlikte kendisi de dördüncü şahit olarak şahitlik yapabilir. Hanefîlerin bu görüşü liânı bir tür şahitlik olarak kabul etmelerinin zorunlu bir sonucudur diyebiliriz.⁴¹¹

Hanefî fakihlere göre liân, kazif fiilinin yerine ikame edilebilen bir işlem ve bir tür şahitliktir. Bu sebeple hangi kişilere karşı kazif suçu işlenebiliyorsa ancak o kimselere karşı liân söz konusu olabilir ve şahitlikte aranan şartlar aranır. Daha önce zina yaptığı sabit olan yani muhsan olmayan kadın için kocası tarafından itham edilen zina suçu, liânı başlatmaz. Muhsan olan kadının kocasının zina isnadını ikrar etmesi durumunda yine liân gerçekleşmez. Böyle bir durumda kadına had cezası uygulanır.⁴¹²

Eşlerin akıllı, baliğ, Müslüman, hür ve daha önce kazif suçundan dolayı cezalandırılmamış olmaları, liânın vücut şartlarındandır. Ayrıca liân işleminin yapılabilmesi için zina isnadı anında kadınla erkek arasında geçerli bir evliliğin mevcut olması gerekmektedir. Şöyle ki zina isnadı anında evlilikleri geçersiz hale gelmişse veya sona ermişse liân yapılmaz ve böyle bir durumda zina isnadında bulunan erkeğe kazif cezası uygulanır. Aynı şekilde konuşarak şahitlik yapmaya güç yetiremeyen kimseler için de liân uygulanamaz. Dilsiz bir kimse ancak işaret ile kazif yapabilir. İşaretle yapılan kazif, yazı ile yapılan kazifle aynı hükümdedir. Dolayısıyla yazı ve işaretle yapılan kazifte liân da had cezası da uygulanmaz.⁴¹³

Liânın vücut şartları kadar liânı ortadan kaldıran sebepler de İslam hukukunda büyük öneme sahiptir. Nitekim bazı durumlar vardır ki liânın vücut şartlarının tamamı mevcut olduğu halde meydana gelen bir hadise bu şartlardan birini veya birkaçını ortadan kaldırarak liânı uygulanamaz hale getirebilir. Şöyle ki eşlerden birinin ya da her ikisinin aklını yitirmesi, irtidât etmesi veya konuşamaz hale gelmesi (ahres) durumunda liân uygulanmaz. Karı kocadan herhangi birinin

⁴¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 41,54; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 240; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 483.

⁴¹² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 39-41; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 241-242; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 270; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 482;486.

⁴¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 41-42;49; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 241-242; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 270-272; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 483-484.

başka birine zina iftirasında bulunması ve bu suçtan dolayı kazif cezasıyla cezalandırılması ya da kadının kocasının zina isnadından sonra gayr-i meşru bir ilişkisinin olması veya erkeğin kaziften sonra eşini bâin talakla boşaması durumunda liân sâkıt olur.⁴¹⁴

3.1.2.1.2. Liânın Hükümü

Ebû Hanife (v. 150), İmam Muhammed (v. 189) ve Ebû Yusuf'a (v. 182) göre liân işleminin tamamlanmasının ardından hakim tefrik kararı vermediği sürece eşler arasındaki nikah bağı devam eder. Liânın kendisi doğrudan evliliği sonlandırmadığı için hakim tefrik kararını verinceye kadar erkek karısını boşayabilir, zihâr yapabilir ve eşler arasındaki miras hükümleri devam eder. Ancak Züfer bu konuda üç mezhep imamından farklı olarak liânın evliliği sona erdireceği görüşünü benimsemiştir.⁴¹⁵

Liânın sonucunda meydana gelen ayrılığın bâin talak mı yoksa fesih mi olduğu meselesi, mezhepler tarafından tartışılmış ve bu konuda farklı görüşler ortaya konmuştur. Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre liân neticesinde eşler bâin talakla boşanmış olur. Ebû Yusuf ve Züfer'e göre lianla meydana gelen ayrılık, talaktan farklı olup süt hısımlığı ve musahara gibi ebedî haramlık meydana getirir. Onlar bu konuda Hz. Peygamber'in "Liân yapan karı koca ebediyen bir araya gelemez." hadisini delil getirmiştir. Dolayısıyla Ebû Hanife (v. 150), liânı eşler arasında ebedî haramlık meydana getiren bir işlem olarak görmezken Ebû Yusuf bunun ebedî haramlığa sebep olacağı görüşündedir.⁴¹⁶

3.1.2.2. Hanbelî Mezhebinde Liân

3.1.2.2.1. Liânın Vücub Şartları

Hanbelî mezhebine göre erkeğin Müslüman, hür ve baliğ olan eşine زنيته يا رأيتك تزنيته diyerek zina isnad edip bunu ispatlamak amacıyla dört şahit getirememesi halinde ya had cezası uygulanır ya da erkek ve kadın arasında mülâane yapılır. Ahmed b. Hanbel'den (v. 241) aktarılan bir rivayete göre liânın yapılması için karısına zina isnad eden erkeğin ve bu zina suçunu reddeden eşinin

⁴¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 243; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 489-490.

⁴¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 43; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 244; Merğınânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 271; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 488.

⁴¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 44; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 245; Merğınânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 271.

Müslüman olması ve daha önce kazf cezası almamış olması şart değildir. Buna göre eşlerden birinin veya her ikisinin kafir, fasık veya daha önce kazif cezası almış kimseler olması durumunda da liân uygulanabilir. Ancak Ahmed b. Hanbel'e isnad edilen başka bir rivayette liânın uygulanabilmesi için hem erkeğin hem kadının akılbaliğ, Müslüman, hür ve daha önce kazif cezası almamış olması gerektiği belirtilmektedir.⁴¹⁷

Eşlerden biri henüz buluğa ermemişse yani mükellef değilse liân işlemi uygulanamaz. Hanbelî mezhebine göre liân kaziften bağımsız bir işlemdir. Dolayısıyla Hanefî mezhebindeki gibi şahitlik değil yemin olarak görülmektedir. Bu sebeple yeminde aranan şartlardan biri olan mükellef olma şartı liânda da söz konusudur.⁴¹⁸

Ahmed b. Hanbel'den aktarılan bir rivayete göre dilsizin liânı geçersizdir. Buna dilsizin şahitliği gerekçe gösterilmiştir. Zira liân şahitlik gibi değerlendirilir. Öte yandan şahadetini gerektiği gibi ifa edemeyeceği göz önünde bulundurularak dilsizin şahitliği geçersiz sayılmıştır. Ayrıca liân neticesinde had cezasının terettüp etmesi ve bu tür cezaların şüphe unsuruyla sakıt olması da söz konusudur. Şahitliği geçerli sayılmayan kişilerin şahitlik kapsamında görülen liânlarının geçerli sayılması halinde şüphe unsuru mevcut olmasına rağmen had cezası uygulanacağından böyle bir yaklaşım doğru olmayacaktır. İbn Kudâme (v. 620), mezhepteki sahih görüşün bu olduğunu belirtir. Ne var ki Ebu Ya'lâ (v. 458) ve Kelvezânî (v. 510) bu konuda diğer Hanbelî fakihlerden farklı olarak dilsizin liânını geçerli saymıştır.⁴¹⁹

Hanbelî mezhebinde her ne kadar liân yemin gibi değerlendirilse de liân işleminin yapılabilmesi için zina isnadı anında kadınla erkek arasında geçerli bir evliliğin mevcut olması gerekli görülmektedir. Şöyle ki erkek nikahlı olmadığı bir kadına zina isnadında bulunur ve dört şahit getiremezse mülâane yapılmayıp erkeğe had cezası uygulanır.⁴²⁰ Ancak Hanbelî fakihlere göre liân, zina sonucu olan çocuğun nesebinin reddi maksadıyla yapılmaktaysa bu durumda fâsid evlilikte de

⁴¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 48-49; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VII, s. 42;49; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 242-243.

⁴¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 50; el-Buhutî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni'*, s. 599.

⁴¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 52; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VII, s. 44; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 238-239.

⁴²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 53; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 244.

liâna başvurulur. Nitekim burada liâna başvurulmasındaki asıl amaç, nesebin reddidir.⁴²¹

Erkek bâin talakla boşadığı eşinin zina yaptığını iddia ederse ve dört şahit getiremezse had cezası uygulanır, liân yapılamaz. Ancak çocuğun nesebini reddetmek maksadıyla böyle bir iddiada bulunmuşsa liân işlemi uygulanır.⁴²² Erkeğin eşine zina isnad ettikten sonra bâin talakla boşaması durumunda ise bu kadından çocuğu olup olmamasına bakılmaksızın mülâane yapılabilir.⁴²³

Ahmed b. Hanbel'e göre erkek bir eşi için değil de eşlerinin tamamı için kazifte bulunursa her bir karısı için ayrı ayrı liân yapması gerekir.⁴²⁴ Ayrıca Hanbelîler'e göre muhsan eşini zina ile itham ettikten sonra liân yapmaktan kaçınan erkeğe had cezası uygulanır ve bu kişinin artık fâsiklardan olması sebebiyle şahitliği kabul edilmez.⁴²⁵ Erkek yemin etmesine rağmen kadın liândan kaçınırsa zina suçunu ikrar edinceye veya yemin edinceye kadar hapsedilir. Hirakî'ye göre ise kadın suçunu dört defa ikrar edinceye kadar hapsedilir.⁴²⁶ Hanbelî mezhebine göre liân işleminin başlatılabilmesi için zina iftirasına uğradığını ve onurunun zedelendiğini iddia eden kadının mahkemeden liân prosedürünün uygulanmasını talep etmesi gerekir. Zira mahkemenin re'sen böyle bir işlemi başlatması mümkün değildir.⁴²⁷

Karısının zina ettiğini ve çocuğun kendisinden olmadığını iddia eden erkeğin liândan önce veya liân tamamlanmadan ölmesi durumunda bu işlem sakıt olur. Bununla birlikte kadın kocasına mirasçı olur ve çocuğun babasından dolayı sahip olduğu haklar devam eder. Aynı şekilde zina iftirasına maruz kalan kişinin bunu söyleyemeden ve had cezasını talep edemeden ölmesi durumunda yine liân sakıt olur.⁴²⁸

⁴²¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 55; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VII, s. 50; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 244.

⁴²² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 55; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VII, s. 51.

⁴²³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 56-57.

⁴²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 58; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 241.

⁴²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 58-59.

⁴²⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 249-250.

⁴²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 59.

⁴²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 60-61.

3.1.2.2.2. Liânın Hükümü

Hanbelî fakihlere göre liânda sadece erkeğin yemin etmesi neticesinde tefrik meydana gelmez. Eşler arasındaki nikahın sona ermesi için mülâane işleminin tamamlanması yani hem erkeğin hem kadının yemin etmesi ve hakim tefrik kararını açıklaması gerekir.⁴²⁹

Hakimin tefrik kararından sonra eşler ebedi olarak birbirlerine haram olur. Hanbelîler, hakim hükmüyle meydana gelen bu ayrılığı talak olarak değil, fesih olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü liân, sarih olarak erkeğin eşini boşama talebi değildir. Şayet talak olsaydı eşler arasındaki ayrılığın sadece erkeğin yemini ile meydana gelmesi gerekirdi. Dolayısıyla liân, süt hısımlığı sebebiyle meydana gelen fesih gibi nikahı fesheden bir işlemdir.⁴³⁰ Bu somut bilgilerden hareketle “ayrılığın hakim kararıyla meydana geleceğini söyleyenlere göre liân işlemi bâin talaktır” şeklindeki genellemelerin⁴³¹ doğru olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Hanefî ve Hanbelî mezhebi ayrılığın hakim hükmüyle meydana geleceği hususunda hemfikir olmasına rağmen bu ayrılığın bâin talak mı yoksa fesih mi olduğu hususunda farklı görüştedir. Hanbelî fakihleri, ayrılığın hakim hükmü olmadan meydana gelmeyeceği görüşünde olmasına rağmen böyle bir ayrılığın talak olmayacağını da açıkça belirtmektedir.

Erkeğin hamile karısından doğacak çocuğun nesebini reddetmek amacıyla liân yapmasının mümkün olup olmadığı meselesi mezhepler tarafından tartışılmış ve bu konuda farklı görüşler ortaya konmuştur. Hanefî mezhebi böyle bir durumda mülâanenin yapılabilmesi için kadının doğum yapmasını şart koşturmuştur. Hanbelî kaynaklarda ise bu konu ile ilgili iki farklı rivayet bulunur. Bir rivayete göre erkek karısı doğum yapmadan liân işlemini başlatamaz ki Hanbelî fakihlerin çoğu da bu görüştedir. Diğer rivayete göre ise doğum olmadan önce erkek liân yapmaya başlayabilir. Çünkü bilindiği üzere kadının hamile olduğuna dair karinelerin mevcut olması halinde kisasın tehiri, had cezasının uygulanmaması gibi hamile

⁴²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 63-65; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VII, s. 57-58; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 251.

⁴³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 65; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 252; el-Buhutî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni'*, s. 600.

⁴³¹ “Ayrılığın kendiliğinden olacağını söyleyenlere göre bu bir fesih, hâkim hükmüyle olacağını söyleyenlere göre ise bâin talaktır.” şeklindeki genellemeler için bkz. Aydın, M.A., “Liân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 27, s. 172). Ayrıca bkz. Çolak, A., *İslam Aile Hukuku*, s.276.

kişiyile ilgili hükümler uygulanabilmektedir. Benzer durumun mevcudiyeti sebebiyle liân da başlatılabilir.⁴³²

3.1.2.3. Değerlendirme

- i. Hanefî mezhebine göre liân, kazif fiilinin yerine ikame edilebilen bir işlem ve bir tür şahitliktir. Bu sebeple hangi kişilere karşı kazif suçu işlenebiliyorsa ancak o kimselere karşı liân söz konusu olabilir. Liânda şahitlikte aranan şartlar aranır. Dolayısıyla mülâane yapılabilmesi için hem erkeğin hem kadının akıl-baliğ, Müslüman, hür ve daha önce kazif cezası almamış olması gerekir. Aynı zamanda makzûf yani kocasının zâni şeklinde ithamda bulunduğu kadın da muhsan olmalıdır. Dilsiz kimseler için de liân uygulanamaz.
- ii. Hanbelî mezhebinde ise liânın yapılabilmesi için kâzif ve makzûfta bulunması gereken şartlar hususunda iki farklı rivayet aktarılır. Bu rivayetlerin birincisinde eşlerin her ikisinin de akıl-baliğ, Müslüman, hür ve kazif cezası almamış olması gerektiği belirtilmekte ikincisinde ise kadın veya erkekte İslam ve hürriyet şartı aranmayacağı bildirilmektedir.
- iii. Hanbelî mezhebine göre liân, kaziften bağımsız bir işlem olup yemin hükmündedir. Bu sebeple yeminde aranan şartlardan biri olan mükellef olma şartı, liânda hem erkek hem de kadın için geçerlidir.
- iv. Erkeğin eşine zina isnad edip eşinin bunu reddetmesi durumunda hakim erkekten dört şahit getirmesini ister. Eğer erkek dört şahit getiremezse ya had cezası uygulanır ya da liân yapılır. Liân işleminin yapılabilmesi için zina isnadı anında kadınla erkek arasında geçerli bir evliliğin mevcut olması gerekmektedir. Bu konuda her iki mezhep de aynı görüştedir. Bununla birlikte Hanbelî mezhebi liânın vücut sebepleri olan erkeğin eşine zina isnad etmesi ve doğan/doğacak çocuğun nesebini reddetmeyi birbirinden farklı şeyler olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla onlar liânın fasid nikahta çocuğun nesebini reddetmek amacıyla yapılabileceği görüşünü benimsemiştir.
- v. Her iki mezhebe göre liân işlemine erkekten başlanır. Erkek ve kadının yemin etmekten geri durması durumunda bu kişilere suçunu ikrar edinceye veya liân yapıncaya kadar hapis cezası uygulanır.

⁴³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 75; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 255.

vi. Hanefî ve Hanbelî fakihlere göre eşler arasındaki ayrılık liân işleminin tamamlanmasıyla değil, hakimin ayrılık hükmünü vermesiyle meydana gelir. Bu konuda hemfikir olmalarına rağmen Hanefî ve Hanbelî mezhebi meydana gelen bu ayrılığın bâin talak mı yoksa fesih mi olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Hanefîlere göre bu ayrılık bâin talak, Hanbelîlere göre ise fesihtir.

3.1.3. Îlâ

İslam Hukukunda kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle karısıyla cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklaması anlamına gelen îlâdan birinci bölümde genel hatlarıyla bahsetmiştik. Bu bölümde ise Hanefî ve Hanbelî literatüründe yer alan îlâ ilgili görüşlere yer vereceğiz.

3.1.3.1. Hanefî Mezhebinde Îlâ

3.1.3.1.1. Îlânın Rüknu ve Şartları

Hanefî mezhebine göre îlânın rüknu, kocanın eşiyle bir süre ilişkiye girmeyeceğine yemin etmesidir. Böyle bir yemin, sarîh yemin lafızları ile olabileceği gibi kinayeli ifadelerle veya yazı ya da işaret dili ile de olabilir.⁴³³ Ayrıca îlânın geçerli olabilmesi için erkekte bulunması gereken bazı şartlar vardır. Şöyle ki erkeğin akıl-baliğ ve ilişkiye girmeyeceğine dair yemin ettiği kadınla evli olması gerekir. Dolayısıyla küçük çocuğun, uyuyan kimsenin ve akıl hastasının îlâsı geçerli değildir.⁴³⁴ Erkeğin cariyesiyle bir süre ilişkiye girmeyeceğine dair yemin etmesi îlâ olarak değerlendirilemez. Nitekim Bakara Suresi 226. ayetinde⁴³⁵ îlânın hükümleri sadece nikahlı olduğu eşlerine tahsis edilmiştir.⁴³⁶ Eğer erkek ric'i talakla boşadığı eşiyle ilişkiye girmeyeceğine dair yemin ederse îlâsı geçerli sayılır. Çünkü hala erkeğin eşine dönme hakkı bulunmakta bu yönüyle nikahtaki mülkiyeti devam etmektedir.⁴³⁷

⁴³³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 171; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 424.

⁴³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 29; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 171; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 423.

⁴³⁵ Bakara S. 2/226: "Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer bu süre içinde dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

⁴³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 31; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 171.

⁴³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 31; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 171; Merğınâni, *el-Hidâye*, C. II, s. 260; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 423.

Îlânın iki hususiyeti vardır ki bunlar erkeğin yemininde zikrettiği süre ve bu süre içerisinde karısıyla ilişkiye girmemesidir. Hanefî mezhebine göre erkeğin eşinden ayrı kalma süresi ya mutlak olmalı ya da en az dört ay olmalıdır. Dört aydan kısa süreli bir îlâ ise hiçbir sonuç doğurmaz. Bu durumda koca süre dolmadan eşine dönerse yemini bozmuş olduğu için sadece yemin kefâreti gerekir. Îlânın dört aydan daha fazla bir zamanı kapsamaması halinde ise erkek dört ay dolmadan eşine dönebilir.⁴³⁸

Hanefî fakihlere göre erkeğin eşine geri dönmesi cimâ ile gerçekleşir. Ancak bazı sebeplerden dolayı cimâ mümkün değilse erkeğin sözlü olarak döndüğünü belirtmesi gerekir. Cimânın gerçekleşmemesi eşlerden birinin hasta olması, hapiste veya îlâ süresince ulaşamayacak mesafede olması ya da kocanın iktidarsızlığı gibi hakikî sebeplerden olabileceği gibi kocanın ihramlı, eşinin hayızlı olması gibi hükmî sebeplerden de olabilir. Bununla birlikte Hanefî mezhebinde hakikî sebeplerden dolayı erkeğin sözlü olarak eşine dönmesi geçerli sayılmıştır, hükmî sebeplerden dolayı sözlü olarak geri dönüşü ise geçerli görülmemiştir. Yalnız Züfer (v. 158) bu konuda diğer Hanefî fakihlerinden farklı düşünerek hükmî sebepleri erkeğin eşine sözlü olarak dönmesinde geçerli kabul etmiştir. Îlâ süresi içinde cinsel ilişkiyi engelleyen sebebin ortadan kalkması durumu sözkonusu olduğunda ise artık sözlü dönüş geçerliliğini yitirmiş olur.⁴³⁹

Hanefî mezhebi îlanın geçerli olması için rıza şartını aramamış, ikrah altındaki bir kimsenin talakı gibi îlasını da geçerli görmüştür. Nikahta ve köle azad edilmesinde olduğu gibi îlânın sonucunu kastetmemiş de olsa hâzilin yemini geçerlidir. Hanefî fukahaya göre îlâ ile ilgili sözcüklerin hataen söylenmesi durumunda da îlası kazâen geçerli olmakla birlikte diyaneten ise geçersiz sayılmaktadır.⁴⁴⁰

3.1.3.1.2. Îlânın Hükümü

Hanefîlere göre îlâda dört aylık sürenin dolmasıyla hakimin boşama kararı vermesine gerek kalmadan bâin talak meydana gelir.⁴⁴¹ Erkeğin tekrar amacıyla üç

⁴³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 22; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 171-172.

⁴³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 29; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 173-174; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 260; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 431-432.

⁴⁴⁰ Bâbertî, *el-Înaye Şerhi'l-Hidâye*, C. V, s. 64-65.

⁴⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 20-21; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 176-177; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 259.

defa karısına “Allah’a yemin ederim ki seninle ilişkiye girmeyeceğim” demesi halinde bir îlâ meydana gelir. Dört ay süre içinde erkek eşine geri dönmezse eşler arasında bir bâin talak vaki olur. Bu süre içinde eşine dönmesi halinde ise bir yemin kefâreti gerekir.⁴⁴²

Hanefî fukahaya göre îlâ yeminle birlikte adak ve şarta bağlı olarak da gerçekleşebilir. Kişinin bir davranışını kendisine ağır gelecek bir şarta bağlaması, örfen yemin sayıldığı için Hanefîler de bu şartları yemin kapsamında değerlendirmiştir.⁴⁴³ Henüz dört ay bitmeden karısına dönen kocanın yemin kefâreti ödemesi gerekir ki bu durumda kefâret, on yoksulu bir gün doyurmak veya giydirmek yahut bir köle azat etmek ya da üç gün oruç tutmak şeklinde gerçekleşir.⁴⁴⁴

3.1.3.2. Hanbelî Mezhebinde Îlâ

3.1.3.2.1. Îlânın Rüknu ve Şartları

Hanbelî mezhebine göre îlânın geçerli olabilmesi için erkeğin eşiyle ilişkiye girmeyeceği süreyi dört ay veya dört aydan daha fazla zamanla belirlemiş olması gerekir.⁴⁴⁵ Erkeğin eşiyle ilişkiye girmesini, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şarta bağlaması durumunda da îlâsı geçerlidir. Nitekim îlâdan maksat, erkeğin karısıyla ilişkiyi terk etmesidir. Mesela erkek menopoza giren eşine “sen hamile kalıncaya kadar sana yaklaşmayacağım” derse Hanbelî fukahanın çoğuna göre îlâ gerçekleşir ve îlâ süresi dört ay olarak takdir edilir. Ebû Ya’lâ (v. 458) ve Kelvezânî (v. 510) ise çoğunluğun görüşünden farklı olarak gerçekleşmesi imkansız olan bir şarta bağlanan îlâyı geçersiz sayarlar.⁴⁴⁶

Hanbelî fakihlere göre erkek ile ilişkiye girmeyeceğine dair yemin ettiği kadın arasında geçerli bir evliliğin mevcut olması gerekir. Erkeğin ric’î talakla boşadığı eşine îlâ yapması halinde bu işlemi geçerli sayılır. Nitekim ric’î talakta erkeğin eşine geri dönme ihtimali bulunmakta ve nikahtaki mülkiyeti devam

⁴⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 32; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, C. III, s. 177; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, C. III, s. 424; 439.

⁴⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 23; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, C. III, s. 166.

⁴⁴⁴ Aynî, *el-Binâye Şerhu’l-Hidâye*, C. VI, s. 134-136.

⁴⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 538; İbn Müflih, *el-Mübdî’ fi şerhi’Mukni*, C. VII, s. 44; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 174-175.

⁴⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 539; İbn Müflih, *el-Mübdî’ fi şerhi’Mukni*, C. VI, s. 437-438.

etmektedir. Hanbelî fakihlerden İbn Hâmid (v. 403) ise böyle bir îlânın geçersiz olduğu görüşündedir.⁴⁴⁷

Îlânın gerçekleşmesi için kadının Müslüman, zimmî, hür veya köle olması şart koşulmaz. Hepsinde îlâ hükmü uygulanır. Aklî melekelerini yitirmiş veya henüz baliğ olmamış erkeğin îlâsı geçerli değildir. Hanbelî mezhebine göre mükellef olan her erkek îlâ yapabilir. Ancak bu şart tek başına yeterli değildir. Ayrıca erkeğin karısıyla cîmâ yapmaya muktedir olması gerekir. İktidarsızlık vs. gibi sebeplerden dolayı erkeğin karısıyla ilişkiye girmesi mümkün değilse îlâsı da geçersiz olur.⁴⁴⁸

3.1.3.2.2. Îlânın Hükümü

Îlâda dört aylık sürenin geçmesine rağmen erkek eşine dönmezse kadın bu durumu hâkime bildirir. Hakim, erkeğe karısını boşamasını emreder. Ancak erkek karısını boşamazsa kadının talebi ile hakim eşleri boşar. Dolayısıyla bu boşanma Hanbelî mezhebine göre îlâ süresinin tamamlanmasıyla değil, hakimin tefrik kararıyla gerçekleşir.⁴⁴⁹

Hanbelî mezhebine göre îlâda dört ay geçmesine rağmen erkeğin eşine geri dönmemesi nedeniyle meydana gelen talakın ric'î mi yoksa bâin talak mı olduğu hususunda iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete göre böyle bir durumda meydana gelen talak, ric'îdir. Diğer rivayette ise hakimin tefrikiyle meydana gelen boşamalar bâin talak olduğu için îlânın neticesindeki talak da bâin sayılmıştır. Nitekim îlânın neticesinde boşanmanın meydana gelebilmesi, hakimin hükmüne bağlıdır.⁴⁵⁰

Îlâ yapan erkeğin hapiste olması ya da ihramlı olması veya bir hastalık sebebiyle karısıyla ilişkiye engel bir durumunun bulunması şeklindeki mazeretleri îlâ için konulan dört aylık sürenin işletilmesine mani değildir. Dolayısıyla dört ayın dolması halinde erkek eşine nafaka vermeye başlar. Ancak ilişkiye engel mezkur durumlar îlâ yaptıktan sonraki bir süreçte meydana gelir veya erkek îlâ yaptıktan

⁴⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 547-548; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 445.

⁴⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 548-549; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 445; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 169;181-182.

⁴⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 563.

⁴⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 563; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 190; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 446-447.

sonra aklını yitirirse bu durumların ortaya çıktığı an itibariyle îlâ için işletilen süre dondurulur.⁴⁵¹

Hanbelî mezhebine göre erkeğin eşine fiilî olarak yani cimâ ile geri dönmesi gerekir. Hastalık, erkeğin ihramlı olması ya da hapiste olması sebebiyle cimânın imkansız olduğu durumlarda ise erkeğin eşine sözlü olarak evlilik hayatına geri döndüğünü belirtmesi yeterlidir.⁴⁵²

3.1.3.3. Değerlendirme

- i. Her iki mezhep de îlânın geçerli olabilmesi için kocanın akıl-baliğ olmasını şart koşturmuştur. Ayrıca erkek ile kadın arasında geçerli bir evliliğin mevcut olması da gerekir.
- ii. Hanefî ve Hanbelî mezhebi kocanın eşine fiilî olarak yani cimâ ile geri dönmesi gerektiği hususunda hemfikirdir. Ancak bu iki mezhep, fiilî dönüşün mümkün olmadığı durumlarda kocanın sözlü olarak karısına dönmemesinin geçerli olup olmayacağını farklı zaviyelerden değerlendirmiştir. Şöyle ki Hanefî mezhebi cinsel ilişkinin mümkün olmadığı durumları hakikî ve hükmî sebepler olmak üzere iki çeşit olarak ele almış ve sadece hastalık, kocanın hapiste olması gibi hakikî sebeplerden kaynaklanan durumlarda erkeğin karısına sözlü olarak geri dönmelerini geçerli kabul etmiştir. Hanbelî mezhebi ise böyle bir ayrıma gitmemiş, erkeğin ihramlı olması gibi hükmî sebepleri de karısına sözlü olarak geri dönmesinde geçerli saymıştır.
- iii. Hanefî mezhebine göre îlâdaki dört aylık süre içinde kocanın eşine dönmemesi halinde hakimin hükmüne gerek kalmadan eşler arasında bâin talak meydana gelir. Hanbelî mezhebine göre erkek dört ay geçmesine rağmen karısına geri dönmezse kadın bu durumu hakime bildirmelidir. Böyle bir durumda hakim erkekten eşini boşamasını ister. Şayet erkek karısını boşamazsa hakim, eşleri boşadığına dair hükmünü açıklayana kadar nikah devam eder. Bu şekilde gerçekleşen talakın bâin ve ric'î olduğuna dair iki farklı rivayet bulunmaktadır.

⁴⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 555; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 183-184; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 447.

⁴⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 560; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. IX, s. 186; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 449.

3.1.4. Muhâle'a

Kadının belli bir miktar karşılığında kocasını boşamaya razı etmesi ve bunun neticesinde eşler arasındaki evlilik bağının ortadan kalkmasını ifade eden hul'un ne tür bir akit olduğu, muhâle'ada verilecek alt miktar ve böyle bir akdi caiz hale getiren sebeplerin neler olduğu mezhepler tarafından tartışılmıştır. Bu bölümde saydığımız bu meseleleri Hanefî ve Hanbelî mezhebi açısından ele alacağız.

3.1.4.1. Hanefî Mezhebinde Muhâle'a

3.1.4.1.1. Muhâle'anın Rûknü ve Şartları

Hanefî fakihleri tarafından açık bir şekilde akid olarak ifade edilen hul'un meydana gelmesi ve geçerli sayılması için bazı şartların bulunması gerekir. Hanefî mezhebine göre muhâle'anın rûknü, icap ve kabuldür. Taraflar ve hul' bedeli ise sıhhat şartlarındandır. Hul' işleminin erkeğin ve eşinin iradelerini birbirine uygun bir şekilde açıklamalarıyla yani îcâb ve kabulle meydana geleceği hususunda icmâ vardır. Ebû Hanîfe'ye (v. 150) göre hul'da icap koca tarafından yapılmışsa muhâle'a neticesinde vaki olan talak, kadının kabulüne bağlı (ta'lîk) talak hükmündedir. Ta'lîk de yemin anlamına geldiğinden muhâle'ada erkeğe yemin hükümleri uygulanır. Bu sebeple erkeğin hul' yaptığı meclisten ayrılması, muhâle'a akdinin hükmünü geçersiz hale getirmez. Kadının kocasının îcâbını duymasına rağmen kabul etmeden o meclisten ayrılması halinde ise hul' geçersiz olur.⁴⁵³

Îcâbın erkek tarafından gelmesi halinde sonuç doğurması için kadının bunu o mecliste kabul ettiğini bildirmesi gerekir. Erkekten gelen hul' teklifi sırasında kadın mecliste bulunmuyorsa bu durumda kendisine teklif ulaştığında kabul ettiğini söylemelidir.⁴⁵⁴ Kadın açısından hul' nikah bağından kurtulmak amacıyla kocasına belli bir bedel ödemeyi taahhüt ve iltizam etmesi demektir. Bu sebeple muhâle'a kadın yönünden satım akdi hükmündedir.⁴⁵⁵

Kadın, kocasına *طَلَّقَنِي بِأَلْفِ دِرْهَمٍ* ifadelerinden birini söyleyip henüz kocası kabul ettiğini beyan etmeden o meclisi terk ederse muhâle'a geçersiz hale gelir. Zira bu, alım-satım akitlerindeki meclis muhayyerliği manasını taşımaktadır. Nitekim erkeğin bu teklife cevap vermeden meclisi terk etmesi halinde de aynı

⁴⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 173; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 442.

⁴⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 173; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 442.

⁴⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 173; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 442.

durum söz konusudur. Kocanın olmadığı bir yerde kadının bedel zikrederek boşama talebinde bulunması durumu da satım akdindeki meclis birliği ile ilgili bir meseledir. Satım akdinde satıcının îcâbının daha sonra müşteriye ulaşması, akdi münakit kılmadığı gibi kadının teklifinin kocaya ulaşması sonucunda da boşamanın gerçekleşmesinden bahsedilemez.⁴⁵⁶

Hul' işleminde taraflar, aralarında sahih nikah akdi bulunan karı ve kocadır. Nikah akdi sona erdiği için kocasından bâin talakla boşanmış kadın, muhâle'ada taraf olamaz. Ric'î talakla boşanmış kadının ise hul'da taraf olması mümkündür.⁴⁵⁷ Muhâle'ada erkeğin talak ehliyetine sahip olması yani akıl-baliğ olması şarttır. Hanefî fakihler sarhoşun ve mükrehin muhâle'asını da talak gibi geçerli sayarlar.⁴⁵⁸

Muhâle'a bedelinin geçerli olması için kadının akıl-baliğ olmasının yanında muhâle'anın anlamına vâkıf olması gerekir. Ayrıca kadının mallarında ivazlı veya teberru mahiyetindeki tasarruflarda bulunma yetkisine sahip olması da şarttır. Sefeh sebebiyle mahcur olan veya henüz hul'un anlamını bilmeyen bir kimsenin muhâle'ası geçerli değildir.⁴⁵⁹

3.1.4.1.2. Muhâle'anın Gerçekleşmesinde Lafızların Etkisi

Hanefî fakihlere göre طلق kelimesi kinaye lafızlardandır. Bu sebeple erkeğin bu ifadeyi kullanırken kaç talaka niyet ettiği önemlidir. Nitekim kinaye lafızlarla meydana gelen talakta olduğu gibi muhâle'ada da talak sayısını erkeğin niyeti belirlemektedir. Dolayısıyla erkeğin üç talak niyetiyle hul' yapması durumunda üç talak meydana gelir. Erkeğin muhâle'ayı iki talak amacıyla yapması durumunda ise bir bâin talak gerçekleşir.⁴⁶⁰ Öte yandan Hanefî mezhebinde bey', şirâ', mübârae ve müfâraka gibi lafızlar da hul' anlamında kullanılabilir.⁴⁶¹

Kadının eşine طَلَّقْتَنِي ثَلَاثًا بِأَلْفِ دِرْهَمٍ demesine rağmen kocası onu bir talakla boşarsa kadının bin dirhem üçte birini vermesi gerekir. Ancak kadın eşine طَلَّقْتَنِي ثَلَاثًا عَلَى أَلْفٍ dediği halde kocası onu bir talakla boşarsa Ebu Hanife'ye (v. 150) göre bir ric'î talak meydana gelir ve kadının kocasına bu boşamaya mukabil

⁴⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 173.

⁴⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 175-176; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 439.

⁴⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 176.

⁴⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 178-179; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 443.

⁴⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 172.

⁴⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 172; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 151; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 443.

herhangi bir bedel ödemesi gerekmez. Ebû Yusuf (v. 182) ve İmam Muhammed'e (v. 189) göre hul' bir muavaza akdi olduğu için kadının vereceği hul' bedelini ب veya على harf-i cerri ile birlikte kullanması, muhâle'a sonucunda meydana gelecek talak çeşidini ve hükmünü etkilemez. Dolayısıyla onlara göre böyle bir durumda da bir bâin talak gerçekleşir. Ayrıca bu durumda kadının, belirttiği hul' bedelinin üçte birini vermesi gerekir.⁴⁶²

Kadının أَنْتَ طَالِقٌ ثَلَاثًا طَلَّقْتَنِي وَاحِدَةً بِالْأَلْفِ şeklindeki icâbını kocası Ebû Hanife'ye göre üç talak meydana gelir. Bunun mukabilinde kadının kocasına herhangi bir bedel vermesine gerek yoktur. İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'a göre ise eşler arasında üç talak vaki olduğu gibi ayrıca kadının her bir talak için bin dirhem vermesi gerekir.⁴⁶³ Ebû Hanife böyle bir durumda erkeğin karısını hul'da geçen şekliyle boşamamasından dolayı eşler arasında meydana gelen üç talakı ivazsız yeni bir talak olarak değerlendirmektedir.⁴⁶⁴

Talak kelimesi bir bedelle birlikte kullanıldığında hul' anlamına gelir. Ancak "talak alâ mal" ifadesi ile hul' kelimesi arasında hukukî sonuçlar bakımından bazı farklar vardır. Şöyle ki hul' kelimesi, kinaye lafızlardan olduğu için muhâle'ada bedelin mütekavvim olmayan mallardan olması durumunda da bâin talak meydana gelir. Buna mukabil hul' kavramı değil de sarîh talak lafzının bir bedelle birlikte kullanılması durumunda ric'i talak hükümleri uygulanır. Ebû Hanife'ye göre hul' yapıldığında iddet nafakası dışındaki bütün mali haklar sâkit olduğu halde bedel karşılığı talakta böyle bir durum söz konusu değildir.⁴⁶⁵

Hanefî fakihlere göre muhâle'a, karı kocanın karşılıklı rızası ile gerçekleşen bir akit olduğu için alım-satım, nikah işlemleri gibi onun da hakim huzurunda yapılması şart değildir.⁴⁶⁶

3.1.4.1.3. Muhâle'ada Bedel

Kadının evliliği sona erdirmek amacıyla kocasına verdiği muayyen maddi değer anlamına gelen bedel, Hanefî literatüründe mal, ivaz ve cu'l gibi kelimelerle

⁴⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 174; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 152-153; Merğmânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 262.

⁴⁶³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 153.

⁴⁶⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 153.

⁴⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 152; Merğmânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 264; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, C. III, s. 443-444.

⁴⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 173.

de ifade edilmiştir. İvazsız yapılan hul'un muhâle'a mı yoksa talak mı olduğu hususunda farklı görüşler bulunmakla birlikte Hanefî fakihlerden Kâsânî (v. 587) hul'un ivazlı ve ivazsız olmak üzere ikiye ayrıldığını, hul' kelimesinin mutlak olarak kullanılması durumunda ivazlı hul'un kastedildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla ona göre ivazsız hul' da yapılabilir.⁴⁶⁷

Hul'u meşru kılan sebeplerden biri olan nüşûzun yani geçimsizliğin erkekten kaynaklanması durumunda kocanın karısını muhâle'aya mecbur bırakıp ondan bedel alması haramdır. Hatta fakihler geçimsizliğin kadından kaynaklanması durumunda bile kocanın talak yetkisini kullanarak eşini boşamasının hul'dan daha iyi olduğunu belirtmiştir. Nüşûzun kendisinden kaynaklanması durumunda muhâle'a isteyen kadın ya aldığı mehri ya da kocasının mağduriyetini giderecek bir miktarı geri verir.⁴⁶⁸

Fıkıh mezhepleri hul' bedelinin mehir miktarından fazla olup olamayacağı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefî fakihlere göre hul' bedeli mehir miktarından fazla olamaz ancak kocanın mehirden fazla bir miktar isteyip kadının bunu kabul etmesi durumunda bu bedel dünyevi açıdan geçerli sayılır.⁴⁶⁹ Erkek karısını evde hapsederek, döverek veya nafakadan mahrum bırakarak onu muhâle'a yapmaya zorlarsa ve kadın da bu durumdan kurtulmak için belli bir miktar vererek hul' yapmayı kabul ederse bu hul' işlemi hukukî açıdan geçerlidir, ancak erkek bu yaptığından dolayı günah işlemiş olur.⁴⁷⁰

Alım satımı meşru olan ve ekonomik değeri olan menkul ve gayr-i menkulle bazı menfaatler muhâle'ada bedel olabilir. Ancak kadının şarap, domuz gibi gayr-i mütekavvim bir malı bedel olarak zikretmesi halinde bâin talak meydana gelir. Bununla birlikte kadının herhangi bir bedel vermesi gerekmez. Dolayısıyla hul'da bu şekilde gayr-i mütekavvim malların bedel olarak zikredilmesine itibar edilmez. Hul'da bedel zikredilmemiş hükmü uygulanır ve bedelsiz talak meydana gelir.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 144.

⁴⁶⁸ Cessas, Ahmed b. Ali Ebubekir er-Razi, *Şerh-u Muhtasaru't-Tahavî*, (thk: İsmetullah İnâyetullah Muhammed, Said Bektaş, Muhammed Ubeydullah Han, Zeynep Muhammed Hasan Fellate), *Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye*, yy., 2010, C. IV, s. 453; Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 183; Merğîmânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 261; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 445.

⁴⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 188.

⁴⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 327.

⁴⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 191; Merğîmânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 261-262; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 447.

Hanefî mezhebi kocanın veya kadının ölüm hastalığı “maraz-ı mevt” anında yapacağı muhâle’ayı geçerli kabul eder. Ağır bir hastalığa yakalanan erkeğin mehirden daha az veya daha fazla bir miktar karşılığında hul’ yapması durumunda bu geçerlidir, ancak erkeğin muhâle’adan sonra ölmesi halinde kadın kocasına mirasçı olamaz.⁴⁷²

Maraz-ı mevte yakalanmış bir kadının, kocasının kendisine verdiği mehir karşılığında hul’ yapması ve henüz iddet bitmeden ölmesi halinde kocasına bıraktığı miras ve kocasından aldığı mehir miktarına bakılır. Mehir miktarı kadının malının üçte birine denk veya bu miktardan az ise erkeğe bıraktığı miras ile mehir kıyaslanır, az olan verilir. Kadından sadece mehri karşılayabilecek bir miktar kalması halinde ise bu miktarın üçte biri ile erkeğe kalan miras arasında bir kıyaslama yapılarak hangisi az ise o verilir. İddet bittikten sonra ölmesi halinde ise kalan malın üçte birinden mehri erkeğe verilir. Erkeğe ödenecek mehir konusunda Züfer malın üçte biri değil tamamının esas alınması gerektiği görüşündedir. Buna göre sadece mehre denk gelen bir miktarın kadından miras kalması halinde bunun tamamı erkeğe verilecektir.⁴⁷³

Kocanın muhâle’ayı ileride gerçekleşecek bir şarta bağlaması veya gelecek zamana izafe etmesi geçerli olduğu halde kadın açısından bunlar geçerli değildir. Buna karşılık erkeğin muhayyerlik şartı koyması sahih olmadığı halde kadının böyle bir şart ileri sürmesi sahih kabul edilir. Dolayısıyla kadın üç gün veya daha fazla bir süre muhayyer olmak üzere muhâle’a yapabilir.⁴⁷⁴

3.1.4.1.4. Muhâle’anın Hükümü

Hanefî mezhebi Hz.Ömer, Hz. Ali ve İbn Mes’ud’dan aktarılan “Hul’, bâin talaktır.” şeklindeki merfû hadise istinaden muhâle’ayı fesih değil, talak olarak değerlendirmiştir. Şöyle ki erkek iki talakla boşadığı karısıyla muhâle’a yaparsa kadın başka erkekle evlenip boşanmadığı sürece ilk kocasına helal olmaz. Nitekim hul’, bâin talak hükmünde olduğu için muhâle’a işleminin neticesinde erkeğin üç talak hakkı sona ermektedir.⁴⁷⁵

⁴⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 193.

⁴⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 192; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, C. III, s. 460.

⁴⁷⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 263; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, C. III, s. 442.

⁴⁷⁵ Cessas, *Şerh-u Muhtasarı’t-Tahavî*, C. IV, s. 457; Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 171-172; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 261.

3.1.4.2. Hanbelî Mezhebinde Muhâle'a

Hanbelî mezhebine göre kadının güzellik-çirkinlik, yaş, dinî yaşayış ve huy bakımından kendisine denk görmediği durumlarda bir bedel karşılığında kocasından kendisini boşamasını talep etmesi caizdir.⁴⁷⁶ Eşlerin evliliği sona erdirmek için geçerli bir sebepleri olmamasına rağmen hul'a başvurmaları halinde muhâle'a hukuken geçerli olur ancak Şari'nin vermiş olduğu bir hak amacı dışında kullanıldığı için eşler bu yaptıklarından dolayı günaha girmiş olur.⁴⁷⁷

3.1.4.2.1. Muhâle'anın Rüknu ve Şartları

Ahmed b. Hanbel'den aktarılan bir rivayete göre muhâle'a muavaza akdi hükmünde olup tarafların rızası ile gerçekleştiği için böyle bir işlemin hakim in huzurunda yapılması şart değildir. Dolayısıyla hakim in hükmüne gerek kalmadan muhâle'a neticesinde bâin talak gerçekleşir.⁴⁷⁸

Muhâle'a yapabilmenin ön şartı erkeğin karısını boşama ehliyetine sahip olmasıdır. Buna göre Müslümanlar gibi zimmîlerin de yapacağı muhâle'a geçerlidir.⁴⁷⁹ Mümeyyiz çocuğun muhâle'asının geçerli olup olmadığı hususunda ise iki farklı görüş bulunmaktadır. Bazı Hanbelî fakihlere göre mümeyyiz muhâle'ası geçerlidir. Mezhepte kabul edilen görüş de budur. Ancak Mecdüddin İbn Teymiyye (v. 652) gibi bazı fakihlere göre mümeyyiz çocuğun muhâle'ası geçerli değildir.⁴⁸⁰

Muhâle'a yapan erkeğin eşinin verdiği bedeli aldıktan sonra karısına ric'at etme hakkı yoktur. Erkeğin ric'at etme şartı ile hul' yaptığını belirtmesi halinde ise İbn Hâmid'e (v. 403) göre şart bâtil, hul' ise geçerlidir.⁴⁸¹ Hanbelî fakihlere göre koca, küçük çocukların masraflarının belli bir yaşa kadar karısı tarafından karşılanması şartıyla muhâle'a yapabilir. Yine çocukların belli bir yaşa kadar karısı tarafından bakılması da hul' bedeli olabilir.⁴⁸² Erkek eğer karısı hamile ise iddet

⁴⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 323; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 267; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 383.

⁴⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 326; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 268; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 382-383.

⁴⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 324; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 268-269.

⁴⁷⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 385; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 270.

⁴⁸⁰ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 386.

⁴⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 331; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 275; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 396.

⁴⁸² İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 335-336; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 401.

nafakasını da hul' bedeli olarak belirleyebilir. Ancak Ahmed b. Hanbel'e göre eğer karısı hamile değilse iddet nafakası, hul' bedeli olamaz.⁴⁸³

3.1.4.2.2. Muhâle'anın Gerçekleşmesinde Lafızların Etkisi

Muhâle'ada kullanılan lafızlar sarîh ve kinaye olmak üzere ikiye ayrılır. *المفاداة \ خالعتك \ فسخت نكاحك* kelimeleri hul' amacıyla kullanılan lafızlardır. Erkeğin bu ifadelerden birini söylemesi halinde niyetine itibar edilmez, muhâle'a gerçekleşir. Zira mezkur ifadeler örfen hul' anlamında kullanıldıklarından artık sarîh lafız hükmündedir. *بارأتك \ أبرأتك \ أبنتك* ifadeleri ise kinaye lafızlardan olup muhâle'anın geçerli olabilmesi erkeğin bunları hul' niyetiyle söylemesine bağlıdır.⁴⁸⁴

3.1.4.2.3. Muhâle'ada Bedel

Hanbelî fakihler sahabe uygulamasını delil göstererek erkeğe hul' bedeli olarak mehir miktarından fazla veya az verilmesini kerâhetle birlikte caiz görürler. Nitekim "Ben eşimle saçımındaki tokadan daha düşük bir bedel karşılığında muhâle'a yaptım" diyerek Hz. Osman'ın yanına gelen Rubeyyi' binti Mu'avviz'in bu uygulaması, Hz. Osman tarafından onaylanmıştır. Ayrıca bu durum sahabe tarafından da bilinmesine karşın herhangi bir itiraz da varit değildir. Bununla birlikte Atâ b. Ebî Rabâh gibi mehir miktarından daha fazla bir bedel üzerinden hul' yapılmasını caiz görmeyenler de bulunmaktadır.⁴⁸⁵

Erkeğin karısından hul' bedeli olarak mehirden fazlasını talep etmesi her ne kadar mekruh olarak görülse de hul' işlemini geçersiz hale getirmez.⁴⁸⁶ Erkek karısını evde hapsederek, döverek veya nafakadan mahrum bırakarak onu muhâle'a yapmaya zorlarsa ve kadın da bu durumdan kurtulmak için belli bir miktar vererek hul' yapmayı kabul ederse bu hul' işlemi geçersizdir, kadının da herhangi bir bedel vermesi gerekmez.⁴⁸⁷

İvazsız hul'un geçerli olup olmayacağı hususunda Ahmed b. Hanbel'den iki farklı rivayet aktarılmaktadır. Bir rivayete göre erkeğin herhangi bir bedel

⁴⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 356; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 385.

⁴⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 329; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 273; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 393-394.

⁴⁸⁵ Hırakî, *Muhtasaru'l-Hırakî*, s.109; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 325; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 276-277; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 398.

⁴⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 326.

⁴⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 327; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 269; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 383-384.

zikretmeksizin hul' yapması durumunda hul' geçerlidir, kadının böyle bir durumda hiçbir bedel vermesi gerekmez. İkinci rivayete göre ivazsız hul' geçerli değildir. Ancak erkek, hul' kelimesini eşini boşamak amacıyla söylemişse bir ric'i talak meydana gelir.⁴⁸⁸

Kadının eşine طَلَّقَنِي ثَلَاثًا بِأَلْفِ دِرْهَمٍ demesine rağmen kocası onu bir talakla boşarsa kadının herhangi bir bedel vermesi gerekmez, eşler arasında talak vaki olur.⁴⁸⁹ Kadının eşine طَلَّقَنِي وَاحِدَةً بِأَلْفِ demesine rağmen kocası onu üç talakla boşarsa talak gerçekleşir ve kadının sadece bin dirhem vermesi gerekir.⁴⁹⁰

Erkeğin veya kadının ölümcül bir hastalığa yakalanmış olmaları muhâle'a işlemini geçersiz hale getirmez. Maraz-ı mevte yakalanan kadın kocası ile hul' yaptıktan sonra ölürse ve kadının mirası hul' bedelinden az ise mirasın tamamı kocaya verilir. Hul' bedelinden eksik olan kısmı ise varisleri öder. Ancak Merdâvî (v. 885) ve İbn Müflih (v. 884) bu konuda mehir veya mirastan hangisi daha az ise onun hul' bedeli olarak verileceği kanaatindedir.⁴⁹¹

3.1.4.2.4. Muhâle'anın Hükümü

Hanbelî mezhebinde bir rivayete göre muhâle'a fesih, başka bir rivayete göre ise bâin talaktır.⁴⁹²

3.1.4.3. Değerlendirme

- i. Hanefî mezhebine göre muhâle'anın rüknü icap ve kabuldür. İcabın erkek tarafından yapılması durumunda muhâle'a kadının kabulüne bağlı (ta'lik) talak hükmünde olduğu için böyle bir durumda erkeğe yemin hükümleri uygulanır. Dolayısıyla erkek, eşinin kabulünden önce de sonra da bu teklifinden dönemediği gibi karısını da kabulden menedemez. İcap kadından gelirse muhâle'a kadın açısından satım akdi hükmündedir. Hanbelî mezhebine göre muhâle'a hem erkek hem kadın açısından muavaza akdi hükmündedir. Dolayısıyla hul', ivazlı akitlerin hükümlerine tâbi olarak gerçekleşir.

⁴⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 337-338; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 275-276; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 396.

⁴⁸⁹ Hırakî, *Muhtasaru'l-Hırakî*, s. 109; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 344.

⁴⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 346.

⁴⁹¹ Hırakî, *Muhtasaru'l-Hırakî*, s. 110; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 355; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 287; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 419.

⁴⁹² Hırakî, *Muhtasaru'l-Hırakî*, s. 109; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 328.

- ii. Her iki mezhep de muhâle'anın geçerli olabilmesi için erkeğin akıllı olmasını şart koşmuştur. Ancak Hanefî mezhebi bu şartı yeterli görmemekte ve hul'un geçerli olması için erkeğin buluğa ermiş olma şartını da ilave etmektedir. Hanbelî mezhebinde mümeyyiz çocuğun muhâle'asının geçerli olup olmayacağı yönünde iki farklı rivayet bulunur. Bir rivayete göre mümeyyizin muhâle'ası geçerli kabul edildiği halde diğer rivayette geçersiz sayılmaktadır.
- iii. Hanefî ve Hanbelî fakihlere göre muhâla'nın geçerli olması için bu işlemin hakim huzurunda yapılması şart değildir. Hanbelî mezhebinde muhâle'anın neticesinde fesih meydana geleceği şeklinde bir görüş bulunmakla birlikte bâin talak meydana geleceği şeklinde bir görüş de mevcuttur. Hanefî mezhebine göre ise hul' işleminin neticesinde eşler bâin talakla boşanmış olur.
- iv. Muhâle'ada hem sünnet hem de sahabe uygulamasında yer aldığı üzere erkeğe mehir miktarından fazla hul' bedeli verilmesi mekruh olarak değerlendirilmiştir. Ancak kadının mehirden fazla vermeyi kabul etmesi, her ne kadar kerih görülse de hul'u geçersiz hale getirmez. Hanefî mezhebine göre alım satıma konu olabilen herşey hul' bedeli olabilir. Hul' bedelinin gayr-i mütekavvim mallardan olması durumunda talak meydana gelir ancak kadının kocasına herhangi bir bedel vermesi gerekmez. Hanbelî mezhebine göre mehir olarak verilebilen herşey hul' olarak verilebilir. Her iki mezhep de erkeğin veya kadının maraz-ı mevttte yaptıkları muhâle'ayı geçerli saymıştır.
- v. Türk Medenî Kanunu'nun evlilik birliği en az bir yıl sürmüş olan eşlerin boşanma hususunda anlaşmış olmalarını, evlilik bağının temelden sarsıldığına ilişkin bir faraziye olarak kabul etmesi, hem erkeğin hem kadının boşanma konusunda hemfikir olmaları açısından muhâle'aya benzemektedir. Ancak Medenî hukukta eşlerin boşanma hususunda anlaşmaları muhâle'adaki gibi herhangi bir bedel karşılığında yapılmak zorunda değildir. Medenî hukukta boşanma yetkisinin erkek ve kadında olmayıp hakiminkin takdirine bağlı olduğunu daha önce belirtmiştik. Nitekim eşlerden birinin boşanma talebiyle mahkemeye başvurması, hakiminkin boşanma kararı verebilmesi için sadece bir sebeptir.

- vi. Eşlerin boşanma hususunda anlaşmış olmaları, Medenî Hukukta boşanmanın doğrudan gerçekleşmesi için yeterli değildir. Dolayısıyla eşlerin boşanma hususunda anlaşmaları, sadece boşanma kararının verilmesi için bir sebep olarak kabul edilir. Boşanmanın gerçekleşebilmesi için hakim, boşama hususunda anlaşan eşleri dinleyerek kendi iradeleri ile bu karara vardıklarına kanaat getirmeli ve boşanmanın neticesinde çocukların durumu hususunda tarafların düzenlemelerini onaylaması gerekir.⁴⁹³
- vii. İslam hukukunda kadının bir bedel vermesi karşılığında kocasının onu boşaması anlamına gelen muhâle'a, gerekli şartların bulunması halinde hakimin kararına gerek kalmadan evlilik birliğini sonlandırmaktadır. Türk Medenî Kanununda ise eşlerin boşanma hususunda anlaşmaları doğrudan evliliği sonlandırmaz. Böyle bir durumda boşanma, hakimin onayı ile meydana gelir.

3.1.5. Tefrik

Medenî Hukukta boşanma, çeşitli gerekçelere istinaden ve sadece hakim kararıyla gerçekleşir. Tefrikin mahkemenin eşlerin arasını ayırması anlamına geldiği dikkate alındığında tefrik ile medenî hukuktaki boşama arasındaki benzerlik ilişkisi ortaya çıkar. Bu sebeple Hanefî ve Hanbelî mezhebinin tefrik ile ilgili yaklaşımlarının akabinde her iki mezhebin görüşlerini mukayese ederek Türk Medenî Kanununda yer alan boşanma sebeplerine de ilgili kısımlarda yer verilecektir.

3.1.5.1. Hanefî Mezhebinde Tefrik

3.1.5.1.1. Fiziksel Hastalık ve Kusurlar

Hanefî mezhebine göre boşama yetkisine sahip olması sebebiyle erkek karısının abras, cüzzam gibi hastalığından dolayı hakimden boşanma talebinde bulunamaz. Çünkü bilindiği üzere erkek evliliği sona erdirmek istediğinde talak hakkını kullanarak karısını boşayabilir. Bu sebeple Hanefî mezhebine göre tefrik

⁴⁹³ Dural, M., Ögüz, T., Gümüş, M.A., *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, s. 122-124.

talebiyle mahkemeye müracat etme hakkı bir takım şartlara bağlı olarak doğrudan boşama hakkına sahip olmayan tarafa yani kadına aittir.⁴⁹⁴

Ebû Hanife (v. 150) ve Ebû Yusuf'a (v. 182) göre kadın kocasında cüzzam, baras ve akıl hastalıklarından birinin bulunması sebebiyle tefrik talebinde bulunamaz. İmam Muhammed'e göre kadın ilişkiye mani olan hastalıklarda tefrik talebinde bulunabileceği gibi cüzzam, baras ve akıl hastalıklarından herhangi birinin kocada bulunması durumunda da hakimden boşanma talep edebilir.⁴⁹⁵

3.1.5.1.2. Cinsel Kusurlar

Hanefî mezhebi cinsel ilişkiye engel olan hastalıkları, tefrik sebepleri arasında saymaktadır. Erkeğin iktidarsızlığı halinde bu durumun düzelebileceği düşüncesiyle kocaya bir yıl süre verilir. Bu süre içerisinde herhangi bir değişiklik olmazsa erkekten karısını boşaması talep edilir. Ancak erkek bundan kaçınırsa hakim eşleri ayırır. Hakimin kararıyla meydana gelen bu ayrılık, bâin talak hükmündedir. Rahatsızlığın bir sene içinde düzelmesi halinde ise kadının tefrik talebini konu alan dava düşer.⁴⁹⁶

Karı-koca arasında iktidarsızlık konusunda ihtilaf meydana gelir ve kadının da bakire olmadığı anlaşılırsa erkek yemin eder ve bu durumda kocanın sözlerine itibar edilir. Erkeğin yemin etmesiyle kadının boşanma talep hakkı da sâkıt olur. Şayet erkek yeminden kaçınırsa bu durumda bir yıl mühlet verilir. Koca bu bir yılın geçmesine rağmen yemin etmezse kadın evliliğe devam etme kararı alabileceği gibi hakimden tefrik de talep edebilir.⁴⁹⁷ Hanefî fakihlerden Kâsânî kocanın bir defa dahi olsa karısı ile ilişkide bulunması halinde kadının kocasının iktidarsızlığını sebep göstererek tefrik talebinde bulunamayacağını belirtmektedir.⁴⁹⁸

Hanefî fakihlere göre erkeklik uzvunun kesik olması ilişkiye dolayısıyla evliliğin gayelerinden biri olan neslin çoğalmasına mani olan bir durumdur. Tedavisi de mümkün olmadığı için mezkur durumu gerekçe göstererek boşanma

⁴⁹⁴ Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan, *Kitabu'l-Hucce alâ Ehl-i Medine*, (thk: Mehdi Hasan el-Keylânî), Âlimu'l-kütüb, Beyrut, 1938, C. III, s. 322.

⁴⁹⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. II, s. 327; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 274; İbnü'l-Hümmam, *Fethü'l-kadir*, C. III, s. 251; Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Hanefî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2000, C. V, s. 590.

⁴⁹⁶ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 583-584; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. II, s. 322-323; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 273.

⁴⁹⁷ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 586; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. II, s. 323; Merğînânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 273.

⁴⁹⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. II, s. 323.

talebinde bulunan kadının davasına hemen cevap verilir ve hakim eşleri ayırır.⁴⁹⁹ Kadın eşinin hadım (hasîy) olması sebebiyle hakime başvurursa hakim kocaya bir sene süre verir. Eğer bir sene sonunda ilişki meydana gelmemişse hakim eşlerin boşandığına hükmeder. Hakimin hükmüyle meydana gelen bu ayrılık bâin talak hükmündedir.⁵⁰⁰

3.1.5.1.3. Kocanın Kaybolması (Mefkûd) Veya Evi Terk Etmesi (Gaib)

İkamet ettiği yer ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kimselere mefkûd denir. Kocasını mefkûd olan kadının boşanma talebiyle mahkemeye başvurması halinde hakimin mefkûdun ölümüne hükmedebileceği zaman hakkında Hanefî fakihleri farklı görüşler ileri sürmüştür. Ebû Hanife'ye göre bu süre yüzyirmi yıl, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'a göre ise yüz yıldır. İbnü'l-Hümmam ise Hz. Peygamberin "Ümmetimin ömrü altmış ile yetmiş yıl arasındadır." hadisine binaen mefkûdun ölümüne karar verilebilmesi için doğduğu andan itibaren yetmiş yılın geçmesi gerektiğini belirtir. Takdir edilen bu sürenin dolmasıyla hakim mefkûdun öldüğüne hükmeder ve kadın ölüm iddeti beklemeye başlar. Bunların dışında herhangi bir süre belirtmeksizin mefkûdun ölümüne hükmedilebilmesi için emsallerinin ölümüne itibar edilmesi gerektiğini belirten fakihler de bulunmaktadır. Mezhep içerisinde tercih edilen görüş de budur.⁵⁰¹

Hayatta olduğu bilinen ancak evini terk eden ve ailesine geri dönmeyen kişiye gaib denir. Hanefî mezhebine göre kocasının evi terk etmesinden dolayı zarar gören ve iffetini koruma endişesi taşıyan kadın, hakime başvurarak tefrik talebinde bulunamaz. Gaib ile ilgili bu yaklaşımları, yaşadığı bilinen bir kimsenin şahsiyeti devam ettiği için kocanın gaib olmasını hakimin eşleri ayırması için geçerli bir sebep olarak görmemelerinin bir sonucudur.⁵⁰²

3.1.5.1.4. Nafaka Temini

Hanefî mezhebine göre erkeğin ekonomik gücünün yetersiz olması sebebiyle karısının nafakasını temin edememesi tefrik sebeplerinden değildir. Bu konuda onlar " Varlıklı olan kimse bu imkanına göre nafaka versin. Rızıkı dar olan

⁴⁹⁹ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 586.

⁵⁰⁰ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 586.

⁵⁰¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. VI, s. 197; Merğmânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 424; İbn Âbidîn, *Reddî'l-Muhtâr*, C. IV, s. 296.

⁵⁰² İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahru'r-Râik şerhu Kenzü'd-dekâik, Dâru'l-Kütübi'l-İslamî*, yy., trz., C. V, s. 177.

da Allah'ın ona verdiği maddî imkanı nisbetinde versin. Allah bir kimseyi ancak kendisine verdiği ile yükümlü kılar. Allah bir zorluktan sonra bir kolaylık yaratacaktır.” ayetini esas alır ve kişinin ancak gücü nisbetinde yükümlü tutulabileceğini belirtirler. Dolayısıyla kadının maddi imkanı dar olan kocasının nafaka temin edememesi sebebiyle hakime başvurarak tefrik talebinde bulunmasını meşrû' görmezler.⁵⁰³ Ayrıca sahabe arasında zenginler bulunduğu gibi fakir kimselerin olduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber zamanında Resulullah'ın fakirlik sebebiyle eşlerin arasını ayırdığına ya da kocalarının fakirliği sebebiyle ayrılık talebinde bulunan kadınlara rastlanmamaktadır.⁵⁰⁴

Hanefî mezhebinde kadın, ancak nafaka talep etmek amacıyla mahkemeye başvurabilir. Böyle bir durumda hakim, tarafların malî ve sosyal durumlarını dikkate alarak nafaka miktarı takdir eder. Hatta mahkeme, kadına nafakasını karşılayabilmesi için kocasının mülkiyetindeki mallardan harcama izni de verebilir.⁵⁰⁵ Ancak nafaka kocanın malından karşılanamıyorsa mahkeme kadına kocası adına üçüncü şahıslardan borç alma yetkisi verir ve kadın bu şekilde nafakasını temin edebilir.⁵⁰⁶

3.1.5.1.5. Şiddetli Geçimsizlik

İslam alimleri kocanın aile reisliğini kötüye kullanarak kadına sert davranmasını ve fena muamelede bulunmasını, kadını Allah'ın yasakladığı bir fiili yapmaya zorlamasını nüşûz diye isimlendirmiştir.⁵⁰⁷ Eşler arasında nüşûz baş gösterince eşlerin nasıl davranacağı Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde açıklanmıştır: “Allahın (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Saliha kadınlar Allah'a itaatkardır, Allah'ın korumasına uygun olarak kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. Evlilik hukukuna başkaldırmasından korktuğunuz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse onların aleyhinde başka bir yol aramayın, çünkü Allah yücedir, büyüktür. Eğer karı kocanın arasının açılmasından korkarsanız

⁵⁰³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. IV, s. 23; Merğınânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 287; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 662.

⁵⁰⁴ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 349-350.

⁵⁰⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. IV, s. 28.

⁵⁰⁶ Merğınânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 287.

⁵⁰⁷ Günay, H.M., “Nüşûz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, (C. 33, s. 303).

erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur. Şüphesiz Allah herşeyi bilen, herşeyden haberdar olandır.”⁵⁰⁸

Kadın ve erkek arasında geçimsizliğin ortaya çıkması halinde her ikisinin ailesinden hakemler tayin edilir. Hakim bu iki hakemden eşlerin arasını düzeltmesini talep eder. Ancak hakemlerin hertürlü çabasına rağmen eşler arasındaki geçimsizlik devam ederse Hanefî mezhebine göre hakemler vekil konumunda oldukları için müvekkileri izin vermediği sürece re’sen boşayamazlar. Boşama yetkisi erkeğe ait olduğu için erkek boşama yetkisini hakeme devrederse eşler arasında talak gerçekleşebilir.⁵⁰⁹

3.1.5.2. Hanbelî Mezhebinde Tefrik

3.1.5.2.1. Fiziksel Hastalık ve Kusurlar

Hanbeli fakihlere göre eşlerden herhangi birinde cüzzam, baras veya akıl hastalığı gibi hastalıkların bulunması halinde her biri için muhayyerlik hakkı vardır. Erkek dilerse evliliği devam ettirir, dilerse karısını boşar. Kadının bu hastalıklardan dolayı tefrik talebinde bulunabilmesi için nikah akdi esnasında bu hastalıkların mevcudiyetini bilmemesi ve öğrendikten sonra da buna razı olmaması gerekir. Aksi takdirde tefrik talep hakkı düşer.⁵¹⁰

3.1.5.2.2. Cinsel Kusurlar

Hanbelî mezhebine göre kadın, kocasında cinsel ilişkiye engel bir hastalığın bulunması sebebiyle hakimden tefrik talebinde bulunabilir. Hakimden tefrik talebinde bulunabilmesi için kadının bu hastalığı nikah akdinden sonra öğrenmiş olması gerekir. Eğer nikah akdi esnasında bunu bildiği halde evlenmeye razı olmuşsa bu gerekçeyle tefrik talebinde bulunamaz.⁵¹¹ Erkeklik uzvunun kesik olması, iktidarsızlık ve husyelerin çıkarılmış olması ilişkiye mani olan hastalıklardandır. Kadının kocasının iktidarsızlığı sebebiyle hakime başvurması üzerine hakim kocaya bir sene süre verir. Bu sürenin geçmesine rağmen aynı durum devam ediyorsa hakim hükümü ile nikah feshedilmiş olur. Hanbeliler hakim hükümü ile meydana gelen bu ayrılığı, fesh olarak değerlendirmiştir. Erkeğin ilişkiye

⁵⁰⁸ Nisâ 4/34-35.

⁵⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 320.

⁵¹⁰ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 205.

⁵¹¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 205.

engel olan hastalıkları inkar etmesi durumunda bakılır. Eğer kadın bakire ise kadının sözüne itibar edilir. Ancak kadın dul ise erkeğin yemini ile kadının bu davası sakıt olur ve kocanın sözüne itibar edilir.⁵¹²

3.1.5.2.3. Kocanın Kaybolması (Mefkûd) Veya Evi Terk Etmesi (Gaib)

Hanbelî mezhebine göre kadın, eşinin mefkûd olması sebebiyle mahkemeye başvurursa hakim kocanın kaybolduğu süre içindeki şartları dikkate alır. Şöyle ki eğer koca ticaret veya ilim tahsili ya da seyahat gibi sağ kalma ihtimalinin yüksek olduğu şartlarda kaybolmuşsa ölüm haberi gelmedikçe veya akranlarının ortalama yaşama süresi geçmedikçe ölümüne hükmedilemez. Bu konuda takdir yetkisi hakime aittir. Savaş veya geminin batması gibi sağ kalma ihtimalinin düşük olduğu şartlarda kaybolmuşsa dört yıl beklenir. Dört yıl geçtikten sonra hakim kocanın öldüğüne hükmeder ve kadın boşanma talebinde bulunabilir.⁵¹³

Erkeğin ilim tahsili, ticaret, çalışma gibi meşru mazeretler sebebiyle evinden ayrılması halinde kadın ayrılık talebinde bulunamaz. Ancak kocanın herhangi meşru bir sebep bulunmadığı halde evi terk etmesi, kadın için tefrik sebebi sayılır.⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel'e göre erkeğin evi terk etmesinden dolayı kadının sabredebileceği en uzun müddet altı aydır. Dolayısıyla Hanbeli mezhebine göre erkeğin evi terk etmesinin üzerinden altı ay veya daha fazla bir süre geçmişse hakim eşlerin arasını ayırır ve bu ayrılıkla fesih meydana gelir.⁵¹⁵

Kocanın hapiste olması, Hanbeli mezhebinde tefrik sebepleri arasında zikredilmektedir. Nitekim Hanbelî fakihlerden İbn Teymiyye'ye göre üç yıl veya daha fazla bir süre hapse mahkum olan erkeğin karısı, bir yıl geçtikten sonra tefrik talebinde bulunabilir. İbn Teymiyye bu konuda kadının zarar görmemesini ön planda tuttuğu için hapiste olan erkekle mefkûdu aynı değerlendirmiştir. Zira her halukarda erkeğin uzakta olması kadına zarar vermektedir. Bu nedenle kocanın hapse girmesinin üzerinden bir yıl geçtikten sonra hakim, kocaya haber vermeden ve herhangi bir süre tayin etmeden eşleri ayırır. Hakimin ayırması ile bâin talak meydana gelir.⁵¹⁶

⁵¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 200-201;205.

⁵¹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VI, s. 389-390.

⁵¹⁴ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, s. 366-367.

⁵¹⁵ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, s. 367.

⁵¹⁶ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, s. 368.

3.1.5.2.4. Nafaka Temini

Hanbelî mezhebinde kadın, kocanın nafakayı temin etmemesi halinde kendisinin ve çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda kocasının mallarında tasarruf etme yetkisine sahiptir. Hanbelî fakihleri böyle bir durumda kadının kocasının malında tasarrufta bulunabileceği miktar hususunda herhangi bir sınırlama getirmezler. Nitekim onlar bu hususta Hz. Peygamber'in Hind'e "Örfen sana ve çocuklarına yetecek nafakayı kocanın malından al." şeklindeki cevabını esas almakta ve bunu kadına verilmiş bir ruhsat olarak değerlendirmektedirler.⁵¹⁷

Erkeğin nafaka temin edememesi, kadının da kocasının herhangi bir mal varlığı olmaması sebebiyle ailesinin ihtiyaçlarını karşılayamaması halinde kadın muhayyerdir. Dilerse bu duruma sabreder, dilerse hakime başvurarak kocasından boşanmak isteyebilir. Hakimin kocanın nafaka temin edememesi sebebiyle evliliği sonlandırması ise Hanbelî fakihlere göre fesihtir.⁵¹⁸

3.1.5.2.5. Şiddetli Geçimsizlik

Eşlerin aralarındaki geçimsizlik sebebiyle hakime başvurmaları halinde hakim, kadın ve erkeğin akrabalarından iki hakem tayin eder. Bu iki hakem kadın ve kocanın arasını düzeltmeye çalışır. Buna rağmen eşler arasındaki geçimsizlik devam ederse hakemlerin tefrik yetkisi olup olmadığı hususunda Ahmed b. Hanbel'den iki farklı rivayet aktarılmaktadır. Bir rivayete göre hakemler vekil durumunda oldukları için sadece müvekkillerinin selahiyet verdikleri hususlarda tasarrufta bulunabilirler. Dolayısıyla erkeğin boşama yetkisini vekiline devretmemesi halinde hakemler eşleri re'sen boşayamazlar. İkinci rivayete göre hakemler hâkim durumundadır; karı kocanın vekalet vermesine gerek yoktur. İslah veya bedel karşılığında yahut bedelsiz tefrik şıklarından birini tercih etmek hakemlere aittir. Sahabe uygulaması da buna delalet etmektedir.⁵¹⁹

3.1.5.3. Değerlendirme

- i. Her iki mezhep de erkekte ilişkiye mani olan bir hastalığın bulunması durumunda kadının hakimden tefrik talep edebileceğinde hemfikirdir.

⁵¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 201.

⁵¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 204.

⁵¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 320-321.

Hukuk-1 Aile Kararnamesinin 119-123. maddelerinde eşinde bu tür hastalıklar bulunan kadına boşanma talebi hakkı tanınmıştır.⁵²⁰ Günümüz hukuk uygulamalarında da cinsel iktidarsızlık, şiddetli geçimsizlik sebeplerinden biri kabul edilmekte ve boşanma sebebi sayılmaktadır.⁵²¹

- ii. Hanbelî mezhebine göre erkekte abras, cüzzam ve akıl hastalığı gibi hastalıkların bulunması halinde kadın mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. Hanefî mezhebi ise ilişkiye mani olan hastalıklar dışındaki diğer hastalıkları tefrik için geçerli/yeterli bir sebep olarak görmez.
- iii. Aile Kararnamesi, kazâi boşanma sebebi olan hastalıklarda Hanbelî mezhebini esas almış dolayısıyla sınırları oldukça geniş tutmuştur.⁵²² Kocasında akıl hastalığı bulunması durumunda kadının tefrik talebinde bulunabileceği hususunda Hukuk-1 Aile Kararnamesi de Hanbelî mezhebinin görüşünü esas almıştır.⁵²³
- iv. Zevcî ilişkiye mani olan hastalıklar veya diğerleri sebebiyle meydana gelen boşanmadan sonra eski karı koca yeniden birbirleri ile evlenirlerse Hukuk-1 Aile Kararnamesinin 125. Maddesinde yer aldığı gibi artık kadın aynı sebeplerden boşanma talebinde bulunamaz.⁵²⁴
- v. Türk Medenî Kanunu'na göre eşlerden biri akıl hastası olur ve bu hastalığın geçmesinin mümkün olmadığı resmî sağlık raporu ile ispatlanırsa boşanma davası açılabilir.⁵²⁵ Akıl hastalığının hem İslam hukuku hem de Medenî hukukta tefrik sebebi olduğunu söyleyebiliriz.

⁵²⁰ Bkz. Çeker, O.(hızr.), *Osmanlı Hukuk-1 Aile Kararnamesi*, s. 54.

⁵²¹ Tekinay, S.S., *Türk Aile Hukuku*, Filiz Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 174.

⁵²² A.H.K md.122: Cüzzam ve bars ve illet-i zühreviyye gibi bilâ zarar birlikte ikamet mümkün olmayan illetlerden birinin zevcede vücuduna ba'den-nikah muttali olur veya muahharan böyle bir illet tahaddüs ederse zevce hakime bi'l-müracaa tefrikini taleb edebilir. İlet-i vakıanın zevali ümid olunursa hakim tefriki bir sene te'cil eder. Bu müddet zarfında zâil olmadığı ve zevç talâka razı olmayıp zevce dahi talebinde musırr olduğu takdirde hakim tefrika hükmeyleyler. Âmma kör veya topal olmak gibi uyübdan birinin zevcede bulunması tefriki mücib olmaz. Bkz. Çeker, O.(hızr.), *Osmanlı Hukuk-1 Aile Kararnamesi*, s. 54.

⁵²³ A.H.K md. 123: Akd-i nikahtan sonra zevc tecennün edip de zevce hakime bi'l-müracaa tefrikini talep etse hakim tefriki bir sene müddetle te'cil eyleyler. Bu müddet zarfında cinnet zâil olmadığı ve zevce musırr bulunduğu halde tefrika hükmeyleyler. Bkz. Çeker, O.(hızr.), *Osmanlı Hukuk-1 Aile Kararnamesi*, s. 54.

⁵²⁴ A.H.K md 125: Mevadd-1 sabıkaya tevfiakan tefrikten sonra tarafeyn tecdid-i akd ederlerse ikinci tezevvüde zevcenin hakk-1 hıyarı yoktur. Bkz. Çeker, O.(hızr.), *Osmanlı Hukuk-1 Aile Kararnamesi*, s. 54.

⁵²⁵ Dural, M., Ögüz, T., Gümüş, M.A., *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, s. 116-117.

- vi.** Her iki mezhep de kadının eşinin mefkûd olması durumunda hakimlerin tayin ettiği sürenin dolması ile kocanın öldüğüne hükmedileceği hususunda hemfikirdir. Ancak böyle bir hükmün verilebilmesi için ne kadar süre bekleneceği konusunda Hanefî ve Hanbelî mezhebinde farklı görüşler bulunmaktadır.
- vii.** Hanefî mezhebinde mefkûdla ilgili olarak yüz ve yüz yirmi yıl ya da akranlarının yaşayacağı ortalama sürenin geçmesi şeklinde farklı görüşler mevcuttur. Hanbelî mezhebi ise süreyi belirlerken kocanın kaybolduğu şartları dikkate alır. Sağ kalma ihtimalinin düşük olduğu şartlarda kaybolduysa dört yıl, sağ kalma ihtimalinin yüksek olduğu şartlarda ise ölüm haberi gelince veya akranlarının ortalama yaşama süresi geçince hakim mefkûdun öldüğüne hükmedebilir. Bu hükümden sonra kadın kocasından boşanma talebinde bulunabilir.
- viii.** Hukuk-ı Aile Kararnamesine göre kocasının mefkûd olması sebebiyle kadın mahkemeye başvurursa, başvuru tarihinden itibaren dört yıl beklenir. Bu sürenin tamamlanmasından sonra mefkûdun öldüğüne hükmedilir ve kadın ayrılık talebinde bulunabilir.⁵²⁶
- ix.** Türk Medenî Kanun 164'e göre eşlerden biri, evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri yerine getirmemek maksadıyla diğerini terk ettiği ya da haklı bir sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde ayrılık en az altı ay sürmüş ve devam ediyorsa, eşin isteği üzerine hakim veya noter tarafından yapılan ihtar sonuçsuz kalmışsa terk edilen eş, boşanma davası açabilir.⁵²⁷ Medenî hukuktaki bu maddenin İslam hukukunda yer alan kocanın mefkûd veya gaib olması meselesi ile bağlantısı olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki Medenî hukukta mefkûd veya gaib hakkında takdir edilen süre İslam hukukundan farklı olup altı aydır.
- x.** Eşler arasındaki geçimsizlik, Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre doğrudan kadın için tefrik sebebi değildir. Ancak geçimsizlik sebebiyle kadının hakime başvurması üzerine iki hakem tayin edilir. Hanefî mezhebi bu hakemleri vekil konumunda değerlendirir. Bu sebeple boşama ancak erkeğin boşama yetkisini hakemlere devretmesi halinde gerçekleşebilir. Hanbelî mezhebine göre hakemler hakim konumundadır, dolayısıyla

⁵²⁶ A.H.K md. 126, 127 ve 128. Bkz. Çeker, O.(hız.), *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, s. 54-55.

⁵²⁷ Dural, M., Ögüz, T., Gümüş, M.A., *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, s. 112-116.

hakemlerin boşama yetkisi de bulunmaktadır. Hukuk-ı Aile Kararnamesi de hakemlerin vereceği kararın kat'î ve geçerli olduğunu belirterek Hanbelî mezhebinin yaklaşımını esas almıştır.⁵²⁸

- xi.** Türk Medenî Kanunu eşlerden birinin hayata kast, pek kötü muamele ya da onur kırıcı davranış gibi şiddetli geçimsizlik kapsamında değerlendirilebilecek bir harekette bulunmasını boşanmanın özel sebepleri arasında saymaktadır. Aynı şekilde dolandırıcılık, hırsızlık, ırza geçme gibi küçük düşürücü suçlardan dolayı boşanma davası açılabilir.⁵²⁹
- xii.** Hanefî mezhebine göre kocanın maddî imkansızlıklar sebebiyle nafaka temin edememesi durumunda kadın, tefrik talebinde bulunamaz. Böyle bir durumda kadın ancak nafaka talep etmek amacıyla mahkemeye başvurabilir. Mahkeme de kadına kocası adına üçüncü şahıslardan borç alma yetkisi verir ve kadın bu şekilde nafakasını temin edebilir.
- xiii.** Hanbelî mezhebinde kocanın nafaka temin edememesi, kadın için geçerli bir tefrik sebebidir. Hakimin nafaka temininden dolayı evliliği sonlandırması ise Hanbelî fakihlere göre fesihtir.
- xiv.** Hanbelî mezhebi kocanın üç yıl ve daha fazla hapse mahkum edilmesini tefrik sebepleri arasında saymasına rağmen Hanefî mezhebi bunu tefrik için geçerli bir sebep olarak görmez.

3.1.6. Tefvîzü't-talak

Erkeğin boşama yetkisini karısına veya üçüncü bir şahsa devretmesi anlamına gelen tefvîzü't-talak konusu oldukça derin ve bir o kadar da geniş olduğundan müstakil bir çalışma konusu olmayı hak etmektedir. Yaptığımız alan taramasında da bu isimle bir çalışmanın⁵³⁰ varlığı mezkûr görüşümüzü destekler. Dikkatle incelendiğinde çalışmanın tefvîzü't-talakın İslam hukuku tarafından kadına verilmiş boşama hakkı⁵³¹ olduğu üzerinde yoğunlaştığı görülür. Dahası İslam hukukunda boşamanın tek taraflı yani erkeğin iradesi ile gerçekleştiği yönündeki anlayışın yanlış olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Tefvîzü't-talaktan

⁵²⁸ A. H. K. Md 130-131. Bkz. Çeker, O.(hızr.), *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, s. 55-56.

⁵²⁹ Dural, M., Ögüz, T., Gümüş, M.A., *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, s. 109-112.

⁵³⁰ Karapıçak, R., *Tefvîz-i Talak*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 9-87.

⁵³¹ Karapıçak, R., *Tefvîz-i Talak*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 4-5.

hareket edilerek İslam hukukunda boşamanın tek taraflı olmadığı temellendirilmeye çalışılmış, tefvîzin kadın ile erkeği talak/boşamada eşit hale getirdiği ifade edilmiş, kadınların bu yönde bilinçlendirilmesi gereğine değinilmiştir.⁵³²

İslam hukukunda yapılacak araştırmalar neticesinde tefvîzin mevcut ve makbul olduğu sonucu tartışmaya mahal verilmeyecek şekilde ortaya çıkacaktır. Bunun neticesinde kadının artık resen boşamayı gerçekleştirebileceği bilinmektedir. Ancak buradan hareketle tefvîz’-t-talak ile kadın ve erkeğin boşama hususunda eşit olduğu hatta kadına da İslam hukukunun boşama hakkını verdiğini söylemek kanaatimizce olan ile olması temenni edilenin bir birine karıştırılmasıdır. Zira bir defa herhangi bir yetkide olduğu gibi boşama yetkisinde de tarafların eşit olabilmeleri için bu yetkilerini doğrudan ve aynı kaynaktan almaları gerekir. Fakat bilindiği üzere talak sadece erkek tarafından doğrudan kullanılabilir. Öte yandan kadının boşama yetkisi ile yetkilendirilmesi konusundaki mercii erkektir. Erkeğin böyle bir yetki devrinde bulunmaması durumunda ise kadının boşamasından bahsedilemeyeceği izahtan varestedir. Haliyle erkek ve kadının boşamada eşit hale geldiği temenni edilse bile tefvîzden hareketle böyle bir şeyin mevcudiyetini söylemek hayli güçtür.

Klasik İslam hukuk literatüründen hareket etmemiz halinde kadının erkekten bağımsız, onunla eşit bir boşama hakkının olmadığını açık yüreklilikle söylememiz gerekir. Erkekle kadını boşamada eşkonuma getirdiği söylenen bir diğer mesele ise hul’dür. Yalnız muhâle’a konusuna dikkatle yaklaşıldığında böyle bir sonuca varılması mümkün gözükmez. Dahası muhâle’anın erkek tarafından onaylanması ve ayrıca kadına mali yükümlülükler getirmesi göz önünde bulundurulduğunda tefvîze kıyasla kadının daha büyük zarar görme ihtimali de mevcuttur. Dolayısıyla kadının erkekle eşit boşanma veya boşama hakkına sahip olması gerektiği şeklinde bir düşünce nin doğruluğu ayrıca kritik edilebilir. Fakat klasik İslam hukuk literatüründeki tefvîz veya hul’ konuları meselelerinden hareketle böyle bir eşitliğin haddi zatında mevcudiyetinden bahsetmek pek isabetli gözükmemektedir.

⁵³² Karapıçak, R., *Tefvîz-i Talak*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 2-6.

Yapılan çalışmalarla ilgili değerlendirmelerimizi kısaca açıkladık. Şimdi ise konumuzla ilgili bakımından tefvîzü't-talakı Hanefî ve Hanbelî mezhebi özelinde ele alacağız.

3.1.6.1. Hanefî Mezhebinde Tefvîzü't-talak

3.1.6.1.1. Tefvîzü't-talakın Hukukî Statüsü

Hanefî mezhebine göre طَلَّقِي نَفْسَكَ أَنْتَ طَالِقٌ إِنْ شِئْتَ الْخُتَارِي نَفْسَكَ أَمْرٌ كَبِيرٌ ifadeleri tefvîz beyanı için kullanılır. Erkeğin karısına أَمْرٌ كَبِيرٌ dediği andan itibaren tefviz, erkek açısından bağlayıcı olduğundan boşama yetkisi kadına devredilmiş olur. Dolayısıyla kocanın bu söylediğinden vazgeçmesi veya karısını bu boşama yetkisini kullanmaktan men etmesi mümkün değildir. Zira Hanefî hukukunda bir kimsenin boşama yetkisini karısına devretmesi temlik olarak değerlendirilir. Çünkü onlara göre kadın, kocasının vekili olamaz. Dahası erkek sarahaten “kendini boşama hususunda seni vekil kıldım.” dese bile vekaletten bahsedilemez.⁵³³

Erkek karısına “işin elindedir istersen kendini boşa” lafızlarıyla talakı tefvîz ettiğinde boşama yetkisini karısının isteğine bırakmıştır. Bu sebeple erkeğin artık devrettiği bu yetki üzerindeki velayeti yani tasarruf hakkı bitmiş demektir. Diğer yandan kocanın boşama yetkisini devretmesi kadının isteğine bağlıdır. Bu, tefvîzü't-talakın ta'lik anlamına geldiğini gösterir. Ta'lik ise Hanefî fıkhında yemin hükmünde olup erkek açısından bağlayıcıdır. Haliyle erkeğin bu tefvîzden dönmesi artık imkan dahilinde görülmez.⁵³⁴

Tefvîzü't-talakın gerçekleşebilmesi için kadının kocasıyla aynı mecliste bulunması halinde kocasının boşama yetkisini kendisine verdiğini duyması, eğer kocasıyla aynı ortamda değilse bu bilginin kendisine ulaşması gerekir.⁵³⁵ Hanefî mezhebine göre tefvîz, herhangi bir vakitle sınırlandırılmadan mutlak olarak yapıldığında boşama yetkisinin devredildiği meclisle sınırlıdır. Çünkü onlara göre tefvîz bu açıdan da temlike benzemektedir. Bu meclis bir saat de sürebilir saatlerce de devam edebilir. Meclisteki kişilerin veya durumun değişmesi tefvîzi etkilemez.

⁵³³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 197-198;221; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 113; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 325.

⁵³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 197-198;221; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 113; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 325; Bâbertî, *el-İnaye Şerhi'l-Hidâye*, C. IV, s. 76-77.

⁵³⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 113.

Ancak kadının bu meclisi terk etmesi, erkeğin verdiği boşama hakkını kabul etmediği anlamına gelir ki böyle bir durumda tefvîz batıl olur.⁵³⁶

3.1.6.1.2. Tefvîzü't-talakta Kullanılan Lafızlar

Erkeğin “sen muhayyersin, seçimini yap” vb. sözleri kadın için bağlayıcı olmayıp böyle bir durumda kadın evliliği devam ettirme veya boşanmayı tercih etme konusunda seçim yapma hakkına sahiptir. *أَمْرُكَ بِنَيْكَ* ve *الْخُتَارِي نَفْسِكَ* lafızları talakla ilgili kinaye lafızlardan olduğundan erkeğin boşama yetkisini kadına devredilebilmesi için bu ifadeleri talak amacıyla söylemiş olması gerekir. Erkeğin kavga anında veya boşama müzakeresi esnasında karısına *أَمْرُكَ بِنَيْكَ* demesi halinde hal karinesinin mevcut olması sebebiyle tefvîz gerçekleşir. Nitekim erkeğin kavga ortamında veya boşama müzakere edilirken böyle bir ifade kullanması, karısını boşamak istediğine delalettir.⁵³⁷

Erkeğin karısına *أَمْرُكَ بِنَيْكَ إِذَا مَا شَيْئًا \ إِذَا مَا شَيْئًا \ مَتَى مَا شَيْئًا \ حَيْثُمَا شَيْئًا* diyerek tahyir hakkını kadının istediği bir vakte bırakması durumunda kadının karar hakkı o meclisle sınırlı olmaktan çıkar. Kadının meclisten ayrılması, başka bir işle meşgul olması veya başka bir konu hakkında konuşması tefvîzi etkilemez, kadın istediği zaman boşama yetkisine sahiptir. Erkeğin tefvîzi bir ay, bir sene gibi bir süre ile sınırlandırarak yapması durumunda kadın zikredilen süre içerisinde olmak şartıyla istediği bir vakitte tercihte bulunabilir, isterse kocasından boşanır, isterse evliliğe devam eder.⁵³⁸

Bir kimse karısına “sen bugün kendini boşama konusunda muhayyersin” dese kadın o gün güneş batıncaya kadar muhayyerdur. Dilerse kendini boşar, dilerse kocasını tercih edip boşanmayı reddeder. Ancak kadının gün bitimine kadar bu tefvîzden haberi olmazsa gün bittiğinde muhayyerlik hakkı batıl olur. Çünkü erkek boşama yetkisini karısına söylediği günle sınırlandırmıştır.⁵³⁹

Erkeğin bir veya iki talaka niyet ederek *أَمْرُكَ بِنَيْكَ \ الْخُتَارِي نَفْسِكَ* demesi ve karısının *طَلَّقْتُ نَفْسِي* şeklinde cevap vermesi durumunda Hanefilere göre bir bain talak meydana

⁵³⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 113-114; Bâbertî, *el-Înaye Şerhi'l-Hidâye*, C. IV, s. 76-77.

⁵³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 210; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 113; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 324-325.

⁵³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 200; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 115; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 332.

⁵³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 217; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 115; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 326.

gelir. Kocanın bu ifadeleri üç talak niyetiyle söylemesi halinde ise üç talak gerçekleşir.⁵⁴⁰ Ancak erkeğin اِخْتَارِي şeklindeki tefvîzine kadının اِخْتَارُ الطَّلَاق şeklinde cevap vermesi halinde bir ric'i talak meydana gelir. Nitekim kadın اِخْتَارِي kelimesini sarih talak lafzıyla birlikte kullandığı için bاین değil, ric'i talak vaki olur.⁵⁴¹ Bir kimsenin karısına اِخْتَارِي نَفْسِكَ dedikten sonra onu bاین talakla boşaması durumunda kadının muhayyerlik hakkı sakıt olur, ancak ric'i talakla boşarsa muhayyerlik devam eder.⁵⁴²

اِطْلَقِي اِنْ شِئْتِ ifadesi tefvîz-i talakın sarih lafızlarındanndır. Dolayısıyla bu sözlerle boşamanın meydana gelmesi erkeğin niyetine ve hal karinesine bağlı değildir. Buna göre bir kişinin karısına “istersen kendini boşa” demesi durumunda kadın, kocanın niyetine ihtiyaç duyulmaksızın kendini boşayabilir. Yalnız kadının muhayyerlik hakkı erkeğin bu ifadeyi söylediği meclisle sınırlıdır. Kadının meclisten ayrılması veya boşanmayı istemediğini gösteren bir durumun ortaya çıkması mesela kadının başka bir konu hakkında konuşmaya başlaması halinde ise muhayyerlik sona erer.⁵⁴³

Erkek boşama yetkisini karısına verebileceği gibi bu yetkiyi üçüncü bir şahsa da devredebilir. Böyle bir uygulamanın geçerliliği hususunda mezhepler arasında herhangi bir ihtilaf varit değildir.⁵⁴⁴ Erkeğin boşamasının geçerli olması için hangi özelliklere sahip olması gerekiyorsa, boşama yetkisini devredebilmesi için de aynı özelliklere sahip olması gerekir. Erkeğin akıllı olması boşamada ehliyet şartı olduğu gibi karısına boşama yetkisini devretmesi için de şarttır. Bununla birlikte erkeğin tefvîzden sonra aklını yitirmesi kadının boşama hakkını etkilemez.⁵⁴⁵

Hanefî fakihlere göre erkeğin nikah akdinden önce “şayet evlenirsek dilediğin zaman kendini boşayabilirsin.” şeklinde kadına boşama yetkisini vereceğini söylemesi ve bu söylediğinin kabul edilmesi halinde kadın boşama yetkisine sahip olur. Hanefilerin bu görüşü talakın evliliğe ta'likini caiz

⁵⁴⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 117-119.

⁵⁴¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 120.

⁵⁴² İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 329.

⁵⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 196-197; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 121.

⁵⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 405-406.

⁵⁴⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, C. III, s. 333.

görmelerinin bir sonucudur. Nitekim onlara göre tefvîz nikahtan önce, nikah esnasında veya nikahtan sonra da gerçekleşebilir.⁵⁴⁶

Erkeğin nikahtan önce evleneceği kişiye “seninle evlenirsem istediğin zaman kendini boşayabilirsin” demesi durumunda herhangi bir zamanla sınırlı olmaksızın tefvîz geçerli olur. Nikah esnasında erkeğin evliliğin gerçekleşmesi şartına bağlı olarak boşama yetkisini devredeceğini belirtmesi halinde bakılır, nikah akdi tamamlanırsa tefvîz meydana gelir. Böyle bir durumda tefvîz nikah şartına, boşama da kadının isteğine bağlı olduğu için talak iki şarta bağlanmış olur. Hanefi mezhebine göre bu şekilde talakın iki şarta bağlanması caiz ve geçerlidir.

“Boşama yetkisini sana vermem şartıyla benimle evlen” demesi kadının da “bu şarta binaen seninle evlendim” şeklinde cevap vermesi hukuken hiçbir sonuç doğurmayacağından böyle bir durumda tefvîz meydana gelmez. Çünkü erkek ve kadın arasında henüz nikah bulunmamaktadır. Dolayısıyla erkek boşama yetkisine sahip değildir. Boşama yetkisine sahip olmayan birinin sahip olmadığı bir şeyi devretmesi de mümkün olamaz.⁵⁴⁷ Bir önceki örnekte ise tefvîz evlilik akdinin meydana gelmesine mebni olduğu ve böyle bir akdin meydana gelmesi halinde erkeğin boşama yetkisini elde edebileceği için tefvîzin geçerliliği söz konusudur.

Hanefî mezhebine göre kadın tefvîz ile boşama yetkisine sahip olduktan sonra boşamayı sarîh talak lafızlarıyla yaparsa ric’î talak, kinaye lafızlarla yaparsa bâin talak meydana gelir.⁵⁴⁸

3.1.6.2. Hanbelî Mezhebinde Tefvîzü’t-talak

3.1.6.2.1. Tefvîzü’t-talakın Hukukî Statüsü

Hanbeli mezhebine göre erkeğin karısına أمرک بیدک diyerek boşama yetkisini devretmesinden sonra koca, tefvîzi feshettiğini söyleyene kadar veya karısı ile ilişkiye girene kadar kadın muhayyerdir, boşama yetkisinin kendisine devredildiği meclisi terk etmesi tefvîzi sona erdirmez. Hanbeli fakihler tefvîzi, tevkil olarak değerlendirdikleri için kadının evliliğe devam etme veya boşanma arasında tercihte bulunmasını tefvîzin konuşulduğu meclisle sınırlı tutmamıştır. Aynı şekilde henüz kadın icapta bulunmadan erkek de boşama yetkisini devretmekten vazgeçebilir.

⁵⁴⁶ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, s. 326.

⁵⁴⁷ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, s. 326-327.

⁵⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 197.

Alım satım işleri için birini vekil tayin eden kimse, daha sonra bu vekaleti sonlandırabileceği gibi erkek de karısına boşama yetkisini devretme kararından dönebilir. Nitekim vekil, vekalet aldığı konuda herhangi bir tasarrufta bulunmadan müvekkil tarafından azledilebilir. Çünkü tevkil bağlayıcı olmayan (gayr-i lazım) bir akittir.⁵⁴⁹

3.1.6.2.2. Tefvîzü't-talakta Kullanılan Lafızlar

Kadının tefvîzden sonra boşanmayı tercih etmesi halinde ric'î talak meydana gelir. Eğer kadın boşamayı kinaye lafızlarla yaparsa niyete itibar edilir. Şöyle ki kadın kinaye lafızları bir talak niyetiyle söylemişse bir talak, üç talak niyetiyle söylemişse üç talak meydana gelir.⁵⁵⁰ Hanbeli mezhebine göre أمرک بیدک اختاري نفسك ifadeleri kinaye lafızlardır. Bu sebeple mezkur lafızlarla boşanmanın gerçekleşebilmesi için niyet ve delâletü'l-hale itibar edilir. Şöyle ki erkek bu lafızları üç talak niyetiyle söylediye üç talak meydana gelir. Dolayısıyla Hanbeli fakihlere göre tefvîzü't-talakta kullanılan kinaye lafızlar, talakta kullanılan kinaye lafızlarla aynı hükümdedir. Ancak Hanbeli fakihler اختاري نفسك ifadesini tefvîzle ilgili diğer lafızlardan ayırmış, erkeğin bu ifadeyi söylemesi halinde boşama yetkisinin meclisle sınırlı olacağını belirtmişlerdir.⁵⁵¹

Hanbeli mezhebine göre koca, sahip olduğu boşama yetkisini karısına devredebileceği gibi üçüncü bir şahsa da verebilir. Ancak Hanbeliler tefvîzi, tevkil hükmünde gördükleri için kocanın boşama yetkisini devredeceği kişide bazı özelliklerin bulunmasını şart koşmuşlardır. Tefvîzin verileceği kişinin akıl-baliğ olması gerekir. Aklını yitiren ve henüz bulüğe ermemiş kimselerin tefvîzi geçersizdir. Ancak erkeğin karısını boşama yetkisini bir köle veya ehl-i küfürden bir kişiye devretmesi halinde tefvîz geçerlidir. Ahmed b. Hanbel'e göre erkeğin boşama yetkisini henüz bulüğe ermemiş olan karısına vermesi halinde tefvîz geçersizdir. Aynı durum erkeğin aklını yitirmiş karısı için de söz konusudur. Hanbeli fakihler tefvîzi erkeğin yetkisini devrettiği meclisle sınırlı tutmadıkları için

⁵⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 403; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 323-324; el-Buhutî, *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 254.

⁵⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 404; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 325; el-Buhutî, *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 250-256.

⁵⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 404-405;408-409; el-Buhutî, *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 255-256; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 324-325.

onlara göre kadın buluğa erdiğinde veya akıl sağlığına kavuştuğunda boşama yetkisine sahip olur.⁵⁵²

Erkek tefvîzi mutlak ve mukayyed olarak yapabileceği gibi bir şarta bağlayarak da yapabilir. Boşama yetkisini süre belirtmeksizin devredebileceği gibi bu yetkiyi bir gün, bir sene gibi süre ile de takyid edebilir. Erkeğin belirttiği sürenin dolmasıyla kadının muhayyerlik hakkı sakıt olur ve tefvîz batıl hale gelir.⁵⁵³ Erkeğin karısına طلقى نفسك demesi halinde kaç talakın meydana geleceği hususunda kocanın niyetine itibar edilir. Eğer erkek bu ifadeyi mutlak olarak yani bir veya iki talak şeklinde sayı düşünmeksizin söylediğini belirtirse طلقى نفسك ifadesi talakın en azı olan bir talaka hamledilir.⁵⁵⁴ Hanbelî mezhebine göre erkeğin bir bedel karşılığında boşama yetkisini karısına vermesi, ivazsız tefvîz ile aynı hükümlere tabidir. Dolayısıyla ivazlı tefvîzde de erkek bu kararından vazgeçip tefvîzi feshetme hakkına sahiptir.⁵⁵⁵

3.1.6.3. Değerlendirme

- i. Hanefî mezhebine göre tefvîz, temlik hükmünde olduğu için mutlak olarak yapılan tefvîz, boşama yetkisinin devredildiği meclisle sınırlıdır. Erkek boşama yetkisini karısına devrettikten sonra bu karardan vazgeçemez ve kadını bu yetkiyi kullanmaktan alıkoyamaz.
- ii. Hanbelî mezhebine göre tefvîz, tevkil hükmünde olduğu için herhangi bir vakitle takyit edilmeyen tefvîz boşama yetkisinin devredildiği meclisle sınırlı değildir. Vekil bu yetkisini vekaletin yapıldığı mecliste kullanabildiği gibi başka bir zamanda veya başka bir yerde de kullanabilir. Ayrıca koca, kadın henüz icapta bulunmadan boşama yetkisini devretmekten vazgeçebilir.
- iii. Hanefî fakihlere göre kendisine talak tefvîz edilen kimsenin akıllı ve baliğ olması şart değildir. Hanbelîlere göre kendisine talak tefvîz edilen kimse vekil konumunda olduğu için bu kimselerde akıl-baliğ olma şartı aranır.

⁵⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 405-406; el-Buhutî, *Keşşâfu'l-İknâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 254-255; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 324.

⁵⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 407-408; el-Buhutî, *Keşşâfu'l-İknâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 256.

⁵⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 412; el-Buhutî, *Keşşâfu'l-İknâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 257; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 326.

⁵⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 413; el-Buhutî, *Keşşâfu'l-İknâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 257.

- iv. Hanefî mezhebine göre erkeğin boşama yetkisini karısına devretmesinden sonra boşanmayı veya evlilik hayatına devam etmeyi tercih etmek kadının iradesine bağlı olduğu için tefvîz, bir nevi ta'liktir. Bir kimsenin akli melekelerini yitirmesi ta'liki sona erdirmeyeceği gibi boşama yetkisini devreden erkeğin delirmesi de tefvîzü't-talakı batıl hale getirmez.
- v. Hanbelî mezhebi tefvîzi, tevkil hükmünde değerlendirdiği için boşama yetkisini devreden erkeğin aklını yitirmesi tefvîzi de batıl hale getirir. Erkeğin boşama yetkisini verdiği kimse, vekil konumunda olduğu için sadece müvekkilin tasarruf etme yetkisine sahip olduğu konularda vekalet görevini yerine getirebilir. Dolayısıyla müvekkilin aklını yitirmesi gibi ehliyeti ortadan kaldıran herhangi bir durum meydana geldiğinde müvekkilin tasarrufları da batıl hale gelmiş olur. Bundan dolayı müvekkilin ehliyetinin ortadan kalkması halinde vekil için vekalet de son bulmuş olur.

3.2. TARAFLAR AÇISINDAN EVLİLİĞİN SONA ERMESİ İLE İLGİLİ ŞARTLAR

Nikah akitlerinin tamamı ailenin bir ömür boyu sürmesi temennisiyle kurulur. Her ne kadar birlikteliğin bir ömür boyu sürmesi arzu edilse de her zaman durum böyle olmayabilir. İnsanların farklı huy ve karakterlere sahip olması, değişik çevre ve kültürde yetişmeleri aile saadetini olumsuz yönde etkileyerek eşler açısından evliliği çekilmez hale getirebilir. İslam hukuku da eşler açısından evliliğin çekilmez hale gelmesi durumunda erkek ve kadın için bir çıkış kapısı olan boşamayı caiz görmektedir. Bu bölümde meşru bir ihtiyaç hasıl olması halinde boşamanın hangi şartlar dahilinde yapılacağını ve boşamada kullanılan beyan çeşitlerini ele alacağız. Bu bağlamda Hanefî ve Hanbelî ekollerine göre boşayan ve boşanan kimselerin hangi özelliklere sahip olmaları gerektiğini açıklayacağız. Ayrıca avâriz-1 ehliyeden olan sarhoşluk, ikrah, sefeh ve öfke gibi durumların boşama üzerindeki etkisini iradeyi sakatlayan durumlar başlığı altında Hanefî ve Hanbelî mezhebi özelinde ele alıp bu konuda değerlendirmelerde bulunacağız.

3.2.1. Boşamada Ehliyet Şartı

İslam hukukunun erkeğe verdiği boşama yetkisinin kullanılabilmesi ve kullanıldığında muteber olması için erkekte bazı şartlar aranır. Dolayısıyla bu şartların bulunmaması halinde erkeğin talakı geçersiz olur ve hiçbir hukuki sonuç

doğurmaz. Hanefî mezhebine göre erkeğin eşini boşayabilmesi için edâ ehliyetine sahip olması gerekir. Yani koca, akli başında ve buluğa ermiş olmalıdır. Akıl, boşamada ehliyet şartı olduğu için mecnunun yani akli dengesini kaybetmiş kimselerin talakı geçerli değildir.⁵⁵⁶ Aynı şekilde bir ilaçtan dolayı akli melekeleri giden erkeğin boşamaya dair sözleri bağlayıcı değildir, yani böyle bir durumda da talak meydana gelmez.⁵⁵⁷

Eda ehliyetini kaybettiği için ma'tuhun boşaması da geçersizdir. Mecnun ve ma'tuhun boşamasında ne velisi ne de bir başkası onun yerine boşama hakkını kullanamaz. Bu hususta yetki sahibi hakimdir. Konunun hakime intikal etmesi halinde hakim uygun görürse eşlerin arasını ayırır.⁵⁵⁸

Erkeğin eşini boşayabilmesi için buluğa ermiş olması gerekir. Akıl sahibi bile olsa henüz buluğa ermemiş küçük çocuğun talakı geçerli değildir. Hanefî fakihler bu konuda Hz. Peygamber'in " Çocuk ve delinin boşaması dışındaki bütün boşamalar geçerlidir." hadisini esas almıştır.⁵⁵⁹ Hanefî mezhebinde boşamanın geçerli olması için erkeğin sağlıklı olması veya Müslüman olması şart değildir. Dolayısıyla hastalık hali ve ehl-i küfr olmak, talak ehliyetine mani değildir.⁵⁶⁰

Hanbelî mezhebi de talakının geçerli olması için erkeğin akıllı olmasını şart koşmaktadır. Şöyle ki Hanbelî fakihlere göre bir hastalıktan veya içtiği bir ilaçtan dolayı akli melekelerini yitiren kimselerin talakı geçerli değildir. Aynı şekilde ma'tuhun, uyuyan veya baygın kimsenin talakı da geçersizdir.⁵⁶¹ Hanbelî fakihlere göre henüz bulüğe ermemiş küçük çocuk talakla eşinin kendisine haram olacağını akledabiliyorsa o çocuğun talakı geçerlidir. Yani onlara göre boşamanın geçerli olması için kocanın baliğ olması şart değildir. Boşamanın neticelerini idrak edebilen mümeyyiz çocuğun boşaması da geçerli olup hukuki açıdan bağlayıcıdır. Hanbelî fakihler bu konuda "Bunaklığı aklını galebe çalan hariç herkesin talakı geçerlidir." hadisini delil getirirler. Bu hadiste ifade edildiği üzere bunama nedeniyle akli melekelerini kaybeden kimse hariç herkesin boşaması geçerlidir. Akıllı olması şartıyla çocuk da ister baliğ ister mümeyyiz olsun bu istisnanın

⁵⁵⁶ Tahavî, *Muhtasaru't-Tahavî*, s. 191-192; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 99; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 298-299.

⁵⁵⁷ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 299.

⁵⁵⁸ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 291-292.

⁵⁵⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 99-100.

⁵⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 100; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 298.

⁵⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 378; İbn Müflih, *el-Mübdi' fi Şerhi Mukni'*, C. VI, s. 293-294.

dışında kalmakta ve eşini boşaması halinde talak geçerli olmaktadır. Hanbelî fukahaya göre boşamanın muhtemel zararlarını idrak edemeyen mümeyyiz çocuğun boşaması ise geçersizdir.⁵⁶²

Diyanet İşleri Başkanlığı, şizofren hastası gibi olayları tam olarak anlayamayan, tasarruflarının ne anlama geldiği ve ne tür sonuçlar meydana getireceğinin bilincinde olmayan kişilerin boşamasının geçersiz sayılacağını ve bu şekilde aklî melekelerini yitirmiş kişilerin eşlerinin bu hastalık sebebiyle boşanma talebinde bulunabileceğini ifade etmiştir.⁵⁶³

3.2.2. Boşamada İrade Beyanı Şartı

Boşama yetkisine sahip olan erkeğin eşinden ayrılmak istemesi durumunda bu isteğini bir şekilde beyan etmesi gerekir. Nitekim kocanın boşama iradesini ortaya koymaması durumunda bu istek, sadece düşünce olarak kalmaya devam eder, eyleme dönüşmez ki bunun da hiçbir hukuki neticesi olmaz. Erkeğin eşini boşama isteğini sözlü, yazılı veya işaretle ifade edebileceğini talakta kullanılan lafız çeşitleri konusunda belirtmiştik. Şimdi ise bunları kısaca açıklayacağız.

3.2.2.1. Yazılı Beyan

Karısını boşamak isteyen erkek, bu isteğini sözlü olarak ifade edebileceği gibi yazı ile de belirtebilir. Nitekim fakihler, erkeğin karısını boşama isteğini açık bir şekilde ifade eden bir yazı ile boşamasını da caiz ve geçerli kabul etmişlerdir. Hanefî mezhebine göre erkeğin talak amacıyla yazdığı mektupta kadının isminin, adresinin yazılması ve “ filanca kişi seni boşadım” şeklinde hitabın bizzat karısına yapılmış olması ve imzalanmış olması gerekir. Bu şartlar bulunmadan “karım boştur” gibi lafızların yazılması durumunda erkeğin niyeti dikkate alınır. Şöyle ki erkek bu ifadeleri talak amacıyla yazdığını söylerse talak meydana gelir, ancak boşama kastıyla yazmadığını belirtirse eşler arasındaki nikah devam eder, talak gerçekleşmez.⁵⁶⁴

“Sana yazdığım bu mektup eline ulaştığında boşsun” şeklinde talakın mektubun kadına ulaşması şartına bağlanması durumunda boşama, bu şartın gerçekleşmesiyle yani mektubun kadına ulaşmasıyla meydana gelir. Böyle bir

⁵⁶² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 380; el-Buhutî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni*, s. 560.

⁵⁶³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 449.

⁵⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 143; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 109.

şartın bulunmaması halinde ise mektubun yazıldığı anda boşanma gerçekleşir. Yazı yazmasını bilmeyen bir kişi boşama isteğini başkasına yazdırabilir, bu durumda da talak sahih olur.⁵⁶⁵

Hanbelî mezhebi de karısına boşama niyetiyle sarih ifadelerle mektup yazan kimsenin talakını geçerli saymıştır. Ancak Ahmed b. Hanbel, talakın gerçekleşmesi için bu yazının kadının kocasına ait olduğuna şahitlik edecek iki kişinin şahadetini de şart koşar. Bu durumda mektuptaki yazılar, karısını boşamak isteyen erkeğin sözü yerine geçer. Dolayısıyla erkeğin bu mektubu boşama niyetiyle yazmadığını söylemesi neticeye tesir etmez ve eşler arasında talak meydana gelir. Mektuptaki ifadelerin kinaye lafızlardan olması durumunda ise boşamanın gerçekleşmesi niyete bağlı olduğu için erkeğin niyeti büyük önem arz eder.⁵⁶⁶

3.2.2.2. Sözlü Beyan

Söz, kişinin düşüncelerini ve isteklerini belirtirken kullandığı en temel iletişim araçlarından biridir. Özellikle İslam Hukuku boşama konusunda tarafların sözlü beyanlarını dikkate aldığı için sözlü tasarrufların neticesinde hem erkek hem kadın açısından bazı hukukî sonuçlar meydana gelmektedir. Bu önemine binaen ikinci bölümde sözlü beyanda kullanılan lafızları detaylı olarak ele aldık. Bu sebeple tekrarlamak istemiyoruz.

Hanefî ve Hanbelî mezhebi boşama ile ilgili sarih lafızların eşler arasındaki nikahı doğrudan sonlandıracağı hususunda ittifak etmiştir. Hanefî mezhebine göre erkeğin sarih lafızları üç sayısı veya beynûnet ifade eden bir sıfatla tavsif etmeden söylemesi durumunda bir ric'i talak meydana gelir, eşler arasında boşamanın gerçekleşmesi için erkeğin niyetine ihtiyaç duyulmaz. Haliyle erkeğin sarih lafızları talak niyetiyle söylemediğini belirtmesi durumunda sözüne itibar edilmez ve diyaneten değil fakat hukuken boşama gerçekleşir. Sarih lafızların üç sayısı veya beynûnet ifade eden bir sıfatla birlikte kullanılması halinde ise bâin talak meydana gelir. Hanefî fakihleri *اعتدي استبرني رحمك انت واحدة* dışındaki kinaye lafızlarının neticesinde bâin talakın meydana geleceğini belirtmişlerdir. Kinaye lafızların anlamı kapalı

⁵⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 143; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 109.

⁵⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 487-488; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 472-473.

olduğundan bu lafızlarla boşamanın meydana gelmesi için erkeğin niyetine veya hal karinesine bakılacaktır.⁵⁶⁷

Hanbelî mezhebinde sarîh talak lafızlarının neticesinde erkeğin niyetine itibar edilmeksizin talakın meydana geleceğini sarîh ve kinaye lafızlar başlığında belirtmiştik. Hanbelî fakihler sarîh lafızlarda erkeğin niyetine itibar edilmeyeceği hususunda Hanefîlerle hemfikir olmasına rağmen kinaye lafızlarda onlardan ayrılmaktadır. Nitekim Hanbelîler kinaye lafızları, anlamdaki kapalılığın derecesine göre taksim etmiştir. İbn Kudâme (v. 620), kinaye lafızları zahire, muhtelifün fi h ve hafıyye olarak üçe ayırır.⁵⁶⁸ İbn Müflih (v. 884), Merdâvî (v. 885) ve Buhûtî (v. 1051) ise kinaye lafızları zahire ve hafıyye olmak üzere ikiye ayırmaktadır.⁵⁶⁹

Hanbelî fukahânın çoğu, erkeğin eşini boşama amacıyla zahire lafızlardan birini söylemesi durumunda üç talakın meydana geleceği görüşündedir. Erkek bunu söylerken bir talaka niyet etmiş olsa da eşler üç talakla boşanmış olur. Hafıyye lafızlarda ise erkek kaç talaka niyet ederek söylediye o sayıda talak meydana gelir. Şayet erkek hafıyye lafızları söylerken sayı belirlemediyse bir talak vaki olur. Sonuç olarak Hanbelî mezhebi, Hanefî mezhebinden farklı olarak sarîh veya kinaye lafızlar üç sayısı ile birlikte kullanılmadığı sürece ric'i talak meydana geleceğini savunmuştur.⁵⁷⁰

3.2.2.3. İşaretle Beyan

Dilsiz kimseler isteklerini ve düşüncelerini işaret dili ile ifade ettikleri için böyle kimselerin talakı da işaretle olur.⁵⁷¹ Hanefî mezhebine göre dilsizin yaptığı işaretlerin evliliği sona erdirmeye amacına delalet etmesi gerekir. Şöyle ki eğer dilsizin işaretinden eşini boşama amacı anlaşılıyorsa veya işareti ile boşama kastedip kastedmediği hususunda şüphe varsa talak gerçekleşmez ve onun işareti geçersiz olur. Şayet dilsiz, yazı yazmasını biliyorsa talak isteğini işaretle değil

⁵⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 74-76; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, C. II, s. 175; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 101; Merğmânî, *el-Hidâye*, C. I, s. 225; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, C. III, s. 247-248.

⁵⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 393-396.

⁵⁶⁹ İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 315; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 472-473; el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni'*, s. 564-565; el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-kinâ' an metni'l-İknâ'*, C. V, s. 250-251.

⁵⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 3; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 308.

⁵⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 143; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 475; Bâbertî, *el-İnaye Şerhi'l-Hidâye*, C. III, s. 492.

yazıyla ifade etmesi gerekir.⁵⁷² Hanbelî mezhebi ise dilsizin işaretini zaruretten dolayı sözlü ifade yerine ikame edilen bir beyan şekli olarak gördüğü için talakın gerçekleşmesinde böyle bir şart aramamaktadır.⁵⁷³

3.2.3. Boşamada Şahit Bulundurma Şartı

Boşama esnasında şahitlerin bulunması Hanefî mezhebine göre müstehaptır. Hanefîlere göre şahit bulundurma tavsiye niteliğinde olduğu için erkeğin şahit bulundurmaktan yaptığı talak geçerlidir. Nitekim Hanefî fakihler Talak Süresi 2. ayet-i kerîmede geçen “Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca onları ya güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki adil kimseyi şahit tutun.” şeklindeki ifadeyi karısını ric’i talakla boşayan bir kimsenin karısına ric’at etmesi halinde şahit bulundurması gerektiği şeklinde yorumlamışlardır. Ayrıca onlara göre buradaki “...şahit tutun.” emri vucub için değil, nedb ve istihbab içindir.⁵⁷⁴

Hanbelî mezhebi ise ayette geçen “...iki adil şahit tutun.” emrini boşama esnasında ve ric’i talakla boşadıktan sonra erkeğin eşine geri dönmek istemesi halinde şahit bulundurması gerektiği şeklinde değerlendirmiştir. Hanbelî fakihlere göre mezkûr ayette geçen “...iki adil şahit tutun.” emri, vucub ifade eder. Dolayısıyla erkeğin karısını kaç talakla boşadığının tesbit edilmesi, eğer ric’î talakla boşadığı eşine geri dönecekse evliliğin devam ettiğinin diğer insanlar tarafından bilinmesi amacıyla bu durumlarda şahit bulundurmak gereklidir.⁵⁷⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı da boşamada şahit bulundurulması hususunda Hanefî mezhebinin görüşünü esas almış, ayet-i kerîmede geçen “iki adil şahit tutun...” emrinin hakların zayi olmaması ve ihtilafların önlenmesi gibi amaçlar doğrultusunda zikredildiğini belirtmiştir.⁵⁷⁶

3.2.4. İradenin Sakatlanması Meselesi

İslam hukukunda ehliyet arızaları adı altında ele alınan irade, ihtiyar ve rıza kavramları boşama konusunda da oldukça önemlidir. Nitekim Hanefî mezhebinin iradeyi sakatlayan durumlarda rıza ve ihtiyar ayırımına gitmesi, rızanın ortadan

⁵⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 143-144. Geniş bilgi için bkz. Pekdemir, Ş., *İslam Özürlüler Hukuku*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2006, s. 116.

⁵⁷³ Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 475.

⁵⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 19; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 181.

⁵⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 522; İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fıkhi'l-İmam Ahmed*, C. III, s. 148.

⁵⁷⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 441.

kalkmasına rağmen ihtiyarın devam ettiği durumlarda boşamayı geçerli saymasını sonuç vermiştir. İkrahin rızayı yok etmesine rağmen ihtiyarı etkilemeyeceği kanaatinde oldukları için ikrah altındaki boşamayı geçerli kabul etmeleri bunun en güzel örneğidir. Ancak Hanbeli mezhebi iradeyi etkileyen durumlarda rıza ve ihtiyar ayırımına gitmemiştir. Dolayısıyla ikrah altındaki boşamayı hem ihtiyara hem de rızaya aykırı olduğu için geçersiz saymıştır.⁵⁷⁷

Bu başlıkta boşamanın taraflar açısından bağlayıcı olup olmamasında belirleyici etkiye sahip olan iradenin sakatlanması meselesini Hanefi ve Hanbeli mezhebi özelinde ele alacağız.

3.2.4.1. Öfke ve Gazab Halinde Boşama

İnsanların akl-ı selim ile hareket etmelerine engel olan öfke halinin, boşama hukukundaki etkisi mezhepler tarafından tartışılmıştır. İslam hukukunda erkeğin öfke halinde kullandığı lafızların sarih veya kinaye olması, talakın geçerli olup olmamasında belirleyici rol oynamaktadır. Şöyle ki hem Hanefi hem Hanbeli mezhebine göre sarih talak lafızlarından birinin öfke halinde kullanılması durumunda erkek bu lafızları boşama amacıyla kullanmamış bile olsa talak meydana gelir. Kinaye lafızlarda da talakın meydana gelmesi erkeğin niyetine ve hal karinesine bağlı olduğu için erkeğin öfke anında talak niyetiyle kinaye lafızlardan birini söylemesi halinde talak gerçekleşir.⁵⁷⁸

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim ise öfke halini üçe ayırmış, akılı gideren ne dediğini bilemez hale getiren öfke neticesinde vaki olan talakın geçerli olmadığına ittifak olduğunu belirtmiştir. Akıl ve şuuru ortadan kaldırmayan veya sözün mahiyetini idrak etmeye mani olmayan asabiyet ise talakın gerçekleşmesini etkilemez. İhtilaf edilen husus, şuur ve iradeyi yok eden ancak bilinci tamamen ortadan kaldırmayan öfke halidir ki kişi böyle bir öfkenin nihayete ermesinden sonra eşini boşadığı için pişmanlık duyabilir. Kişinin pişmanlık duyduğu bir işlemi geçerli saymak da ikrah sayılır. Dolayısıyla böyle bir kimsenin talakı geçerli sayılamaz.⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ Apaydın, H.Y., "İrade", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, (C. 22, s. 384-387).

⁵⁷⁸ Serahsi, *el-Mebsût*, C. VI, s. 80; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 388.

⁵⁷⁹ Halil, Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. İbrahim, *Şerh-u Zâdü'l-müstakni'*, yy., trz., C. V, s. 310-311.

Diyanet İşleri Başkanlığı, akıl-baliğ olan bir kişinin ne dediğini bilecek şekilde öfkeli iken yaptığı boşamayı geçerli saymıştır. Ancak ne yaptığını ve ne dediğini bilmeyecek derecede cinnet ve sinir krizi geçiren bir kimsenin boşamasını geçerli saymamaktadır.⁵⁸⁰

3.2.4.2. Baskı Altında Boşama

Hanefî fakihlerden Serahsî ikrahı, rızayı ortadan kaldıran ve ihtiyarı bozan fakat zorlanan açısından ehliyeti yok etmeyen şekilde tanımlamıştır.⁵⁸¹ Bu tanım aslında Hanefî mezhebinin bir kısım tasarruflarda rıza ve ihtiyar ayrımı gözetmesinin zorunlu bir sonucudur. Dolayısıyla rıza ve ihtiyar birbirinden farklı şeyler olduğu için mükreh boşama lafzını o kelimenin anlamını kastederek söylememiş olsa da bu lafzın kullanılması yönünde iradesi bulunduğu için talak gerçekleşir. Ayrıca Şari' nikah, boşama gibi tasarruflarda belirli lafzın kullanılmasını, o lafzın hukukî sonuç doğurması için yeterli saymıştır. Nitekim ciddi olmayan bir kimsenin boşama beyanı da bu sebeple bağlayıcıdır ve hukukî sonuçlar doğurur.⁵⁸²

Hanbelî fakihler “İğlak halindeki boşama geçersizdir.” hadisindeki iğlak kelimesini ikrah anlamında değerlendirmiş ve baskı altında yapılan boşamayı geçerli kabul etmemiştir. Hz. Peygamber başka bir hadisinde de “Ümmetimden hata, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeylerin hükümleri kaldırılmıştır.” buyurmaktadır. Zikredilen hadisler zorlama ve baskı neticesinde meydana gelen hususların hükümsüz olacağını bildirmektedir. Dolayısıyla eşini boşamaya zorlanan kimse açısından da durum aynıdır. Hanbelî fakihlerin ikrah altındaki boşamayı geçersiz saymaları onların rıza ve ihtiyarı birlikte değerlendirmelerinin bir sonucudur. Nitekim Hanbelî mezhebine göre ikrah hem rızayı hem de ihtiyarı ortadan kaldırır. Bu sebeple bir kimsenin rızası ve ihtiyarı olmadan baskı ve zorlama sebebiyle karısını boşaması durumunda talak meydana gelmez. Çünkü böyle bir durumda erkek kendi rızası ve ihtiyarı dışında hareket etmiştir.⁵⁸³

⁵⁸⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 447.

⁵⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. XXIV, s. 38.

⁵⁸² Cessas, *Şerh-u Muhtasarı't-Tahavî*, C. V, s. 5; Bâbertî, *el-İnaye Şerhi'l-Hidâye*, C. III, s. 488-489.

⁵⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 382-385; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 439; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 296-298.

Diyanet İşleri Başkanlığı ikrah altında boşama konusunda Hanbelî mezhebinin görüşünü esas almış ve baskı altında yapılan boşamanın geçersiz olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁴

3.2.4.3. Sarhoş İken Boşama

Hanefî mezhebi, “Ey iman edenler! Siz sarhoş iken –ne söylediğinizi bilinceye kadar – namaza yaklaşmayın.”⁵⁸⁵ ayetine binaen sarhoşun talakını geçerli saymıştır. Bu ayette sarhoşun muhatap alınması ve mükellef kabul edilmesi sebebiyle talakı da geçerlidir. Ayrıca Hanefî fakihlere göre gayr-i meşru yolla sarhoş olup dinin emirlerini çiğneyen bir kimsenin boşaması hükümsüz sayılırsa bu kişi işlediği günahtan dolayı cezalandırılmamış olur.⁵⁸⁶

Kendi isteğiyle veya ikrah altındayken nebiz yahut şarap gibi sarhoş edici bir şeyle sarhoş olan erkeğin talakı geçerlidir. Hanefî mezhebine göre erkeğin isteyerek veya ikrah sebebiyle sarhoş olması arasında hiçbir fark yoktur, her ikisinde de talak meydana gelir. Aldığı bir ilaçtan dolayı sarhoş olan kimsenin talakı ise geçersizdir.⁵⁸⁷ Hanefî fakihlerin ekseriyeti bu görüşte olmasına rağmen Kerhî ve Tahavî sarhoşun talakını ilaçla aklı gidip gelen kimse gibi değerlendirmiş ve talakını geçersiz saymıştır.⁵⁸⁸

Hanbelî mezhebine göre sarhoş, aklını yitiren veya uyuyan kimse gibidir ve hepsinin ortak özelliği iradelerinin ortadan kalkmasıdır. Nasıl ki uyuyan kimsenin talakı geçersizse sarhoşun talakı da geçersizdir.⁵⁸⁹

Diyanet İşleri Başkanlığının bu konuda vermiş olduğu fetva da sarhoşun talakının geçerli olmayacağı yönündedir.⁵⁹⁰

3.2.4.4. Geçici Bilinç Kaybına Sebep Olan Durumlarda Boşama

Hanefîlerde göğüsteki iltihabın şiddeti sebebiyle hastanın kendinde olmaması ve bilinçsiz sözler sarfetmesi hali olarak tanımlanan mübersem ile baygın haldeki bir kimsenin talakı da geçerli değildir. Aynı şekilde aşırı korku sebebiyle

⁵⁸⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 448.

⁵⁸⁵ Nisâ Süresi 4/43.

⁵⁸⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 100; Merğmânî, *el-Hidâye*, C. II, s. 264; Bâbertî, *el-İnaye Şerhi'l-Hidâye*, C. III, s. 489-490.

⁵⁸⁷ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 300-301.

⁵⁸⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 99; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 301.

⁵⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. VII, s. 379; Merdâvî, *el-İnsâf*, C. VIII, s. 434-438; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi Mukni*, C. VI, s. 295-296.

⁵⁹⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 448.

söylediğinin bilincinde olmayan medhûşun, aklî melekeleri yerinde olmayan bunakların, uyuyan kimselerin talakı da geçersizdir.⁵⁹¹ Bu saydığımız durumlardaki ortak nokta, kişinin kendinde olmaması ve bilinçsizce hareket etmesidir. Böyle bir durumda erkekte ehliyet şartı bulunmadığı için eşini boşadığına dair sözler sarfetmesi, hiçbir hukuki netice meydana getirmez.

Hanbelîler göğüs veya ciğerde şiddetli iltihap bulunan hasta ile baygın kimsenin yaptıkları boşamaları bir birinden ayırır. Buna göre göğüs veya ciğerde şiddetli iltihap bulunan kişinin yaptığı boşama sonrasında kişi tarafından hatırlansa bile geçersiz sayılır. Oysa baygın durumdaki kişinin yaptığı boşamayı sonrasında hatırlaması halinde bu boşama geçerli sayılacaktır. Kanaatimizce Hanbelîler bu ikisi arasında ehliyetin daralması açısından bir fark görmektedir. Zira baygın halde yapılan boşama kişi tarafından hatırlanıyorsa baygınlığın bulunmadığı veya ehliyeti daraltıcı ölçüde olmadığı sonucu çıkar. Ciğer veya göğüsteki şiddetli iltihap sebebiyle meydana gelen bilinç kaybı esnasında yapılan boşamanın sonradan hatırlanması ise ancak o esnada bilinç kaybının bulunmadığına delalet eder. Oysa bu durumdaki kişinin ehliyetinin ortadan kalkması ya da daralması ciğer ve göğüste şiddetli iltihap bulunup bulunmamasıyla ilişkilidir. Bilincin o sırada yerinde olduğu ispatlansa bile hastalığın etkisinin ortadan kalktığına delalet edemeyeceğinden bu kişilerin o esnada yaptığı talak geçerli sayılmaz.⁵⁹²

3.2.4.5. Sefih ve Hâzilin Boşaması

Sefih, malını israf derecesinde harcadığı için mali tasarruflarında hacr altına alınan kimsedir. Sefhlik durumu şahsın ehliyetine engel olmadığı için Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre baliğ olan sefihin boşaması geçerlidir. Nasıl ki sefih nikah akdinde yetki sahibi ise evlilik akdini sonlandırma hususunda da kanunî temsilcisinin iznine ihtiyaç duymadan karısını boşayabilir.

Hanefî mezhebine göre şaka yapanın, boşamayı oyun ve eğlence haline getiren kimsenin yani hâzilin boşaması geçerlidir. Bu konuda Hz. Peygamber'in "Üç şey vardır ki bunların ciddisi de ciddi şakası da ciddidir: nikah, talak ve ric'at." hadisini delil olarak gösterirler. Hanefîler şakayla yapılan boşamayı geçerli sayarak boşama amacıyla talak lafızlarını kullanmasına rağmen boşamanın neticelerinden

⁵⁹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 100.

⁵⁹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 378; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi 'Mukni'*, C. VI, s. 294-295.

sakınan kocanın “ben eşimi şakayla boşamıştım.” demesi gibi itirazların önünü kapatmıştır. Nitekim erkeğin bu şekilde davranması hem kadını mağdur etmesi hem de şer’i hükümleri alay konusu yapma açısından cezayı hak etmektedir. Dolayısıyla bu hususta en güzel ceza boşamayı oyun haline getiren erkeğin boşamasını geçerli saymaktır.⁵⁹³ Hanbelî mezhebine göre hazilin talakı muteber değildir. Çünkü şaka yapan kimse boşama lafızlarını karısını boşama amacıyla söylememiştir.⁵⁹⁴

Diyanet İşleri Başkanlığı erkeğin şaka ile karısını boşama hususunda Hanefî mezhebinin görüşünü esas almış ve şaka ile yapılan boşamanın geçerli olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁵ Aslında fetvanın bu şekilde verilmesi, insanların boşama gibi bir meseleyi oyun ve eğlence haline getirmelerine engel olmak ve evliliğin ciddiyetinin farkına vararak ağızdan çıkan ifadelerle dikkat etmelerini sağlamak amacıyla.

⁵⁹³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. III, s. 100; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. V, s. 299-300.

⁵⁹⁴ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 289.

⁵⁹⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 447.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Hanbelî mezhebi, talakı Kur'an ve Sünnet'e uygunluğu bakımından sünnî ve bid'î talak olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Onlara göre sünnî talak, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde bir ric'î talakla boşamasıdır. Bid'î talak ise erkeğin eşini ilişkinin olduğu temizlik döneminde veya hayız döneminde boşamasıdır. Hanbelî mezhebinde ayrıca erkeğin ilişkinin olmadığı temizlik döneminde eşini iki veya üç talakla boşaması da bid'î talak kapsamında değerlendirilmiştir.

Erkeğin eşini her birinde bir talak vererek art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamasının sünnî mi yoksa bid'î talak mı olduğu hususunda ise Hanbelî mezhebinde iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete göre bu şekildeki talak sünnî, diğer rivayete göre ise sünnete aykırıdır. Esas aldıkları rivayete göre Hanbelî fakihlerin görüşleri değiştiği için bu konuda mezhep içinde bir ittifakın olduğunu söylemek oldukça zordur. Örneğin erken dönem Hanbelî fakihlerden Hırakî (v. 334), erkeğin eşini art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamasını Hanefî fakihler gibi sünnî talak olarak değerlendirmiş, İbn Kudâme (v. 620) ve Merdâvî (v. 885) ise bu şekilde gerçekleşen talakın sünnete aykırı olduğunu ifade etmiştir.

Serahsî (v. 483), Alaeddin es-Semerkindî (v. 539) ve Kâsânî (v. 587) gibi bazı Hanefî fakihlerin sünnî ve bid'î talak şeklindeki ikili tasnifinden hareketle Hanbelîlerin Hanefîlerle bu hususta benzeştiği söylenebilir. Ne var ki zikri geçen Hanefî fakihler, sünnî talakı ahsen ve hasen olarak iki kısımda ele almış ve her bir temizlik döneminde bir talak olmak üzere art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamayı sünnî talakın bir çeşidi olan hasen talak kapsamında değerlendirmiştir. Bu sebeple ayrıntılara gidildiğinde en azından tasnif tekniği bakımından iki mezhep arasında bir farklılığın olduğu görülmektedir.

Kudurî (v. 428), Merğınânî (v. 593), Molla Hüsrev (v. 885), İbrahim el-Halebî (v. 956) ve İbn Âbidîn (v. 1252) gibi Hanefî fukahanın büyük çoğunluğu genel kabul görmüş talak tasnifinden farklı olarak talakı ahsen, hasen ve bid'î şeklinde üçe ayırır. Bu tasnife göre ahsen talak, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı temizlik döneminde bir ric'î talakla boşaması ve iddet bitinceye kadar eşi ile ilişkiye girmemesidir. Hasen talak ise erkeğin eşini her temizlik döneminde bir talak olmak üzere art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamasıdır. Erkeğin eşini hayız

döneminde veya ilişkinin olduğu temizlik döneminde boşaması ise bid'î talak olarak adlandırılır. Buradan anlaşılıyor ki Hanefî fukaha Kur'an ve Sünnete uygunluğu açısından yaptıkları talak taksimatında ayrılığa düşmüş olsa da art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamanın sünnete uygun olduğu hususunda hemfikirdir. Bu açıdan bakıldığında talak taksimatında ikili tasnifi esas alan Hanefî fukahanın sünnî talak tanımının üçlü tasnifteki ahsen ve hasen talakın ikisine de şamil olduğunu söyleyebiliriz.

Hanefî ve Hanbelî mezhebinin her temizlik döneminde bir talak olmak üzere art arda üç talakla boşamanın sünnete uygun olup olmadığı hususunda ihtilafa düşmelerinin nedenlerinden biri farklı rivayetleri esas almaları, diğeri ise her iki mezhepte de ortak olan rivayeti farklı açılardan yorumlamalarıdır. Nitekim Hanefî mezhebi bu konuda Abdullah b. Ömer ile ilgili rivayeti esas almasına rağmen Hanbelî mezhebi bu rivayetin art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamayla ilgisi olmadığını belirterek bu şekildeki boşamanın sünnete aykırı olduğunu Ahmed b. Hanbel ve Hz. Ali'den aktarılan rivayetlerle delillendirmektedir.

Hanefî ve Hanbelî mezhebi, erkeğin eşini ilişkinin olmadığı temizlik döneminde iki veya üç talakla boşamasının sünnete aykırı olduğu hususunda hemfikirdir. Bununla birlikte bu şekildeki talakın geçerli sayılıp sayılmayacağı, eğer geçerli sayılırsa kaç talakın meydana geleceği meselesinde ise ihtilafa düşmüştür.

Hanefî fakihlere göre bir temizlik dönemindeki iki veya üç talak her ne kadar Kur'an ve Sünnete aykırı olsa da eşler açısından bazı hukukî/kazâî sonuçlar meydana getirir. Erkeğin eşini bir temizlik döneminde iki talakla boşaması neticesinde iki talak, üç talakla boşaması neticesinde ise üç talak vaki olur. Ancak erkek, Kur'an ve Sünnete aykırı davrandığı için günah işlemiş olur.

Hanbelî fakihlerden İbn Teymiyye (v. 728) ve Merdâvî (v. 885) bir temizlik döneminde birden fazla talakla boşamanın muharrem olduğunu ve bu durumun hukukî/kazâî sonuçlara etkisi bulunacağını söyler. Onlara göre böyle bir durumda sadece bir talak meydana gelecektir. Buhûtî (v. 1051) ise erkeğin eşini bir temizlik döneminde üç talakla boşaması hususunda Hanefî mezhebi ile aynı görüşü benimsemiş ve bu durumda üç talakın meydana geleceğini belirtmiştir.

İslam hukukunda özellikle nikah ve talak konularında lafızların hükme doğrudan etkisi bulunmakta, bu sebeple lafızlarla ilgili bölümler klasik İslam hukuku kaynaklarında uzun ve detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Haliyle Hanefî ve Hanbelî ekollerinde boşama hukukunu ele alırken talak esnasında kullanılan lafızlar ve çeşitleri ayrıca bu lafızların boşama çeşidine etkisi çalışmada önemli bir yer tutmaktadır.

Hanefî ve Hanbelî mezhebi, şer'an talakı meydana getiren lafızları anlamındaki kapalılık-açıklık bakımından sarîh ve kinaye olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Sarîh lafızların anlamının söyleyenin niyetine ihtiyaç bırakmayacak şekilde açık olması sebebiyle erkeğin eşine sarîh lafızlardan birini söylemesi halinde talak o an gerçekleşir ve erkeğe bu lafızla ne kastettiği ayrıca sorulmaz. Sarîh talak lafızlarının neticesinde erkeğin niyetine itibar edilmeksizin o an talakın gerçekleşeceği hususunda iki mezhep de ittifak etmiştir.

Talak meydana getiren lafızların ikinci çeşidi olan kinaye lafızlar ise anlamındaki kapalılık sebebiyle sarîh lafızlardan farklıdır. Hem Hanefî hem de Hanbelî mezhebi kinaye lafızlarla talakın gerçekleşebilmesi için kocanın niyetine bakılacağı veya kinaye lafzın zikredildiği an eşlerin içinde bulunduğu durumun yani hal karinesinin dikkate alınacağı konusunda hemfikirdir. Hal karinesinden maksat ise erkeğin talakla ilgili kinaye lafızları söylediği esnada içinde bulunulan durumun erkeğin karısını boşamak istediğine delalet etmesidir. Buna göre erkeğin eşine kavga esnasında veya boşama konusu müzakere edilirken kinaye lafızlardan birini söylemesi halinde talak o an gerçekleşir. Zira hal karinesi erkeğin karısını boşamak istediğine delalet etmektedir.

Hanefî mezhebine göre bir kimse zifafa girdiği eşine sarîh talak lafızlarından herhangi birini üç sayısı veya beynûnet ifade eden bir kelime ile tavsif etmeden söylese söylediği an bir ric'î talak meydana gelir. Dolayısıyla erkek sarîh lafızları, iki veya üç talaka niyet ederek söylese de eşini bir ric'î talakla boşamış olur. Ancak sarîh talak lafızlarının neticesinde ric'î talak meydana gelebilmesi için erkeğin eşiyile zifafa girmiş olması hususunu özellikle belirtmemiz gerekir. Erkeğin nikahlandığı fakat zifafa girmediği eşine sarîh lafızlardan birini söylemesi durumunda ise bâin talak meydana gelir. Erkeğin zifafa girdiği eşine sarîh lafızları üç sayısı veya beynûnet ifade eden bir sıfatla birlikte söylemesi durumu da yine bâin talakı meydana getirir.

Hanefî fakihler, kinaye lafızlardan olmakla birlikte اعتدي استبرني رحمك\انت واحدة ifadelerinin neticesinde ric'î talakın meydana geleceğini belirtmişlerdir. Ne var ki bunlar kinaye lafızlardan olduğundan ric'î talakın meydana gelmesi, erkeğin bu ifadeleri talak niyetiyle söylemesine veya delâletü'l-hâle bağlıdır. Hanefîlerin talakta kullanılan lafızlarla ilgili bu yaklaşımları, ric'î talakın sadece sarîh lafızlarla meydana geldiği şeklinde kesin bir yargının doğru olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde bütün kinaye lafızların neticesinde bâin talakın meydana geldiğini söylemek de doğru olmayacaktır.

Hanefî mezhebine göre erkeğin اعتدي استبرني رحمك\انت واحدة dışındaki kinaye lafızlardan herhangi birini talak niyetiyle veya öfke anında yahut kavga esnasında söylemesi durumunda ise bâin talak gerçekleşir. Aynı şekilde zikrettiğimiz üç kinaye lafzın dışındaki kinaye lafızlardan herhangi birinin boşama konusu müzakere edilirken söylenmesi halinde de bâin talak meydana gelir.

Hanefî mezhebine göre اعتدي استبرني رحمك\انت واحدة lafızları dışındaki kinaye lafızlarla bâin talak meydana gelir. Hanbelî mezhebi ise Hanefîlerden farklı olarak kinaye lafızlarla bain talak meydana gelebilmesini bir takım şartlara bağlamıştır. Buna göre kinaye lafızlar üç sayısı ile birlikte kullanılmadığı veya bedelli talak yani muhâle'a söz konusu olmadığı sürece ric'î talak meydana gelir. Hanbelî ekolünün bu yaklaşımı, evlilik birliğinin yeni bir nikaha ihtiyaç duymadan devamlılığını sağlaması bakımından Hanefî mezhebine göre daha esnek ve uygulanabiliridir.

Hanefî fukaha, kinaye lafızları sadece neticesinde meydana gelen talak çeşidine göre taksim etmesine rağmen Hanbelî mezhebi kinaye lafızları, anlamdaki kapalılığın derecesine göre çeşitli şekillerde taksim etmiştir. Nitekim Hanbelî fakihlerden İbn Kudâme (v. 620), kinaye lafızları zâhire, muhtelefün fîh ve hafiyeye olmak üzere üç çeşit olarak tasnif eder. İbn Müflih (v. 884), Merdâvî (v. 885) ve Buhûtî (v. 1051) ise bu lafızları zâhire ve hafiyeye olarak ikiye ayırır. Hanbelî fukahanın çoğu, erkeğin eşini boşama amacıyla zahire lafızlardan birini söylemesi durumunda üç talakın meydana geleceği görüşündedir. Erkek bunu söylerken bir talaka niyet etmiş olsa da eşler üç talakla boşanmış olur. Hafiyeye lafızlarda ise erkek kaç talaka niyet ederek söylediye o sayıda talak meydana gelir. Şayet erkek hafiyeye lafızları söylerken sayı belirlemediyse bu durumda bir talak vaki olur.

Hanbelî mezhebine göre zahire ve hafiyeye olan kinaye lafızlarla boşamanın gerçekleşebilmesi için erkeğin bunları talak niyetiyle söylemesi gerekir. Bu lafızların kavga esnasında veya öfke anında söylenmesi halinde talakın meydana gelip gelmeyeceği hususunda ise iki farklı rivayet bulunmaktadır. Hanbelî fakihlerin ekseriyeti, lafızların hükmünün belirlenmesinde delaletü'l-hali niyet gibi değerlendirmiştir. Bunun bir sonucu olarak kavga veya öfke anında erkeğin eşine kinaye lafızlardan herhangi birini söylemesi neticesinde eşler arasında talakın gerçekleşeceği kanaatine ulaşmışlardır. Ne var ki bazı Hanbelîler bu iki durumu talakın gerçekleşmesi için yeterli görmemiş, boşamanın vuku bulmasını erkeğin kinaye lafızları talak niyetiyle söylemesi şartına bağlamışlardır. Hanbelî fakihlere göre kinaye lafızların boşama konusu müzakere edilirken söylenmesi halinde ise talak meydana gelir ve erkeğin niyetine ihtiyaç duyulmaz.

Çalışmamızın ana konusunun Hanefî ve Hanbelî ekollerinde boşama hukuku olması sebebiyle talak ile ilgili olan zihâr, liân, îlâ, muhâle'a, tefrik ve tefvîzü't-talak kavramları ve bu iki mezhebin bu konulardaki yaklaşımlarına da yer verdik. Şimdi ise iki ekolün bu konulardaki yaklaşımlarını mukayeseli olarak değerlendireceğiz.

Hanefî ve Hanbelî mezhebi, zihârın geçerli olması için zihâr yapan kişinin erkek ve akıl-baliğ olmasını şart koşturmuştur. Ne var ki Hanefî fakihler sarhoşun ve mükrehin talakını geçerli saydığı gibi zihârını da geçerli saymış, bu yaklaşımıyla Hanbelîlerden ayrılmıştır. Hanefî mezhebi zihârın geçerli olabilmesi için zihâr yapan kişinin Müslüman olmasını şart koştığı halde Hanbelî ekolü böyle bir şart aramaz ve gayr-i müslimlerin zihârını da geçerli sayar.

Gerek Hanefîler gerekse Hanbelîlerde görülen ortak noktalardan biri de mutlak ve muvakkat zihâr şeklindeki tasnifi geçerli kabul etmeleri, ayrıca muvakkat zihârın süresinin dolması ile kadının kefarete gerek kalmadan kocasına helal olmasıdır. Aynı şekilde her iki mezhep de zihârın geçerli olabilmesi için erkeğin eşini veya eşinin bir uzvunu kendisine ebediyen haram olan bir kadına benzetmesi gerektiği hususunda hemfikirdir.

Hanefî ve Hanbelî fakihler zihârdan sonra erkeğin eşini boşayıp zihâr yaptığı eşiyile tekrar evlenmek istemesi durumunda kefareti yerine getirmeden kadının eski eşine helal olmayacağı hususunda da ittifak etmiştir.

Karşılıklı lanetleşme anlamına gelen liân ile ilgili her iki ekolün görüşlerine baktığımızda Hanefî mezhebinin liânı, kazif fiilinin yerine ikame edilebilen bir işlem ve bir tür şahitlik olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Hanefî fakihlerin hangi kişilere karşı kazif suçu işlenebiliyorsa ancak o kimselere karşı liânın söz konusu olabileceğini ifade etmeleri ve liânda şahitlikte aranan şartları aramaları aslında bu yaklaşımları ile bağlantılıdır. Dolayısıyla Hanefî mezhebine göre mülâane yapılabilmesi için hem erkeğin hem kadının akıl-baliğ, Müslüman, hür ve daha önce kazif cezası almamış olması gerekir. Aynı zamanda makzûfun muhsan olması, liânın geçerli olması için aranan bir diğer şarttır.

Hanbelî mezhebi ise liâmı kaziften bağımsız bir işlem olarak değerlendirerek yemin hükmünde görmüştür. Bu yaklaşımlarının bir sonucu olarak da liânın geçerli olabilmesi için yeminde aranan şartlardan biri olan mükellef olma vasfını hem erkek hem kadın için şart koşmaktadır.

Eşler arasında liân işleminin yapılabilmesi için zina isnadı anında kadınla erkek arasında geçerli bir evliliğin mevcut olması gerektiği hususunda her iki mezhep de ittifak etmiştir. Aynı şekilde Hanefî ve Hanbelî mezhebi, eşler arasındaki ayrılığın liân işleminin tamamlanmasıyla değil, hakimin ayrılık hükmünü vermesiyle gerçekleşeceği hususunda hemfikirdir. Ancak Hanefîlere göre bu ayrılık bâin talak iken Hanbelîlere göre fesihdir.

İslam hukukunda kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle karısıyla cinsel ilişkide bulunmayacağını belirtmesi anlamına gelen îlâ konusu ile ilgili bazı meselelerde Hanefî ve Hanbelî mezhebi ittifak etmesine rağmen bazısında ihtilafa düşmüştür. Her iki mezhep de îlânın geçerli olabilmesi için kocanın akıl-baliğ olmasını ve erkek ile kadın arasında geçerli bir evliliğin bulunmasını şart koşmuştur. Ayrıca erkeğin eşiyle ilişkiye girmeyeceği süreyi dört ay ve dört aydan daha fazla bir zamanla belirlemesi gerektiği, dört aydan kısa süreli îlânın hiçbir hukukî sonuç doğurmayacağı hususunda Hanefî ve Hanbelî mezhebi aynı görüştedir.

Hanefî ve Hanbelî fakihler, îlâda kocanın eşine fiilî olarak dönmesi gerektiği hususunda hemfikirdir. Ancak bu iki mezhep, fiilî olarak dönüşü mümkün olmadığı durumlarda kocanın sözlü olarak dönmesinin geçerli olup olmayacağı meselesini farklı zaviyelerden değerlendirmiştir. Şöyle ki Hanefî mezhebi cinsel ilişkinin

mümkün olmadığı durumları hakikî ve hükmî sebepler olmak üzere iki kısımda ele almış ve sadece hastalık, kocanın hapiste olması gibi hakikî sebeplerden kaynaklanan durumlarda erkeğin karısına sözlü olarak dönmesini geçerli kabul etmiştir. Hanbelî mezhebi ise böyle bir ayrıma gitmemiş, erkeğin ihramlı olması gibi hükmî sebepleri de karısına sözlü olarak geri dönmesinde geçerli saymıştır.

Hanefî mezhebine göre îlâdaki dört aylık süre içinde erkeğin eşine geri dönmemesi halinde hakimin hükmüne gerek kalmadan eşler arasında bâin talak meydana gelir. Hanbelî mezhebinde ise erkek dört ay geçmesine rağmen karısına geri dönmezse kadın bu durumu hakime bildirir. Dolayısıyla Hanbelî mezhebinde erkeğin süre dolmasına rağmen eşine geri dönmemesi doğrudan evliliği sona erdiren bir durum olmamakla beraber kadının hakime başvurması için geçerli bir sebep olarak görülmektedir. Böyle bir durumda hakim erkekten eşini boşamasını ister. Şayet erkek, karısını boşamazsa hakim eşleri boşadığına dair hükmünü açıklayıncaya kadar nikah bağı devam eder. Hakimin boşaması ile vaki olan talakın bâin veya ric'î olabileceğine dair Hanbelî kaynaklarda iki farklı rivayet bulunmaktadır.

Boşama hukuku kapsamında olan bir diğer konu ise muhâle'a'dır. Hanefî ve Hanbelî mezhebinin muhâle'ayı yemin ya da muavaza akdi olarak farklı şekilde değerlendirmeleri, muhâle'ada icabın erkek tarafından yapılması durumunda erkeğin bu teklifinden vazgeçip vazgeçemeyeceği hususunda belirleyici olmaktadır. Nitekim Hanefî mezhebine göre icabın erkek tarafından yapılması durumunda muhâle'a, kadının kabulüne bağlı (ta'lik) talak hükmünde olduğu için böyle bir durumda erkeğe yemin hükümleri uygulanır. Dolayısıyla erkek, eşinin kabulünden önce ya da sonra bu teklifinden dönemez, karısını da kabulden men edemez. İcabın kadından gelmesi durumunda ise muhâle'a, kadın açısından tam bir muavaza akdi olmayıp teberru niteliği taşıyan ivazlı akitlerin hükümlerine tabidir. Bu sebeple kadın, kocasının kabulünden önce icabından vazgeçebilir ve kadının teklifi de icabın yapıldığı meclisle sınırlıdır.

Hanbelî mezhebine göre muhâle'a, hem erkek hem kadın açısından muavaza akdi hükmünde olduğu için hul' ivazlı akitlerin hükümlerine tâbi olarak gerçekleşir. Dolayısıyla muhâle'ada kadının vazgeçmesine benzer olarak icabın erkek tarafından yapılması durumunda da erkek bu teklifinden vazgeçebilir.

Her iki mezhep de muhâle'anın geçerli olabilmesi için erkeğin akıllı olmasını şart koşmuştur. Ancak Hanefî mezhebi bu şartı yeterli görmemekte ve hul'un geçerli olması için erkeğin baliğ olması şartını da ilave etmektedir. Hanbelî kaynaklarda ise mümeyyiz çocuğun muhâle'asının geçerli ve geçersiz olduğuna dair iki farklı rivayet bulunmaktadır.

Hanefî ve Hanbelî fakihlere göre muhâle'anın geçerli olması için bu işlemin hakim huzurunda yapılması şart değildir. Hanefî mezhebi muhâle'a neticesinde meydana gelen ayrılığın bâin talak olduğu kanaatindedir. Hanbelî mezhebinde ise bu ayrılığın fesih ve bâin talak olduğu şeklinde iki farklı rivayet mevcuttur.

Kadının aile içi geçimsizlik, kocasının nafakayı temin etmemesi ya da evi terk etmesi gibi sebeplerden dolayı hakime başvurarak boşanma talebinde bulunup bulunamayacağı meselesi, fıkıh kitaplarında tefrik adı altında ele alınmaktadır. Çalışmada esas aldığımız iki mezhebin tefrik sebeplerine dair yaklaşımlarından hareketle Hanefîlerin talakın kocaya ait bir hak olduğu ilkesine ağırlık vererek kadının tefrik talep etme ve hakimin ayrılığa hükmetmesini epey sınırlı tuttuğunu söyleyebiliriz. Hanbelî mezhebinde ise kadının mağduriyetini önlemek amacıyla bu konuda kadına ve hakime oldukça geniş yetki verildiği görülür. Kadının mağduriyetini önleme amacıyla Hukuk-u Aile Kararnamesi de bu konuda Hanbelî mezhebinin görüşünü esas almış, uygulamalar da bu yönde olmuştur.

Hanefî mezhebi sadece erkekte ilişkiye mani olan hastalıkları tefrik sebebi olarak kabul ederken Hanbelî mezhebi erkekte abras, cüzzam ve akıl hastalığı gibi hastalıkların bulunmasını da kadının boşanma talebinde bulunması için geçerli bir sebep olarak görmüştür. Hanbelî fakihlerinden İbn Teymiyye kocanın üç yıl ve daha fazla hapse mahkum edilmesini tefrik sebepleri arasında zikreder. Bununla birlikte Hanefî kaynaklarda tutukluluk hali tefrik sebepleri arasında görülmez.

Eşler arasındaki geçimsizlik, Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre doğrudan tefrik sebebi değildir. Kadının geçimsizlik sebebiyle hakime başvurması üzerine iki hakem tayin edilir. Hanefî mezhebi, bu hakemleri vekil konumunda değerlendirdiği için koca, boşama yetkisini devretmediği sürece hakemlerin evliliği sona erdirmeye yetkileri yoktur. Hanbelî mezhebine göre hakemler, hakim konumunda olduğu için aile içi geçimsizliğin devam etmesi üzerine hakemler eşleri boşayabilir.

Her iki mezhep de kadının eşinin mefkûd olması durumunda hakimlerin tayin ettiği sürenin dolması ile kocanın öldüğüne hükmedileceği hususunda hemfikirdir. Ancak böyle bir hükmün verilebilmesi için ne kadar süre bekleneceğine dair Hanefî ve Hanbelî mezhebinde farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî fukaha bu konuda yüz ve yüz yirmi yıl ya da akranlarının yaşayacağı ortalama sürenin geçmesi şeklinde farklı görüşler belirtmiştir. Hanbelî mezhebi ise süreyi belirlerken kocanın kaybolduğu şartları dikkate alır. Sağ kalma ihtimalinin düşük olduğu şartlarda kaybolduysa dört yıl, sağ kalma ihtimalinin yüksek olduğu şartlarda ise ölüm haberi gelince veya akranlarının ortalama yaşama süresi geçince öldüğüne hükmedebilir.

Türk Medenî Hukuk ile İslam hukukunu karşılaştırdığımızda eşlerden birinin evi terk etmesi, akıl hastalığı, geçimsizlik gibi durumların her iki hukuk sisteminde de mahkeme tarafından boşanma sebepleri olarak kabul edildiğini görürüz. Ne var ki İslam hukukunda erkek, doğrudan boşama yetkisine sahiptir. Kadının ise evlilik bağından kurtulabilmesi için bu yetkiyi kocasından devralması veya mahkemeye geçerli bir gerekçe sunması gerekir. Buna karşılık Medenî hukukta eşlerden herhangi biri boşama yetkisine sahip olmadığından evlilik birliğinin sona ermesi ancak mahkeme kararıyla gerçekleşebilir. Bu da beraberinde mezkur geçerli sebepleri getirme mecburiyeti hususunda tarafların eşkonuma sahip olduğunu gösterir. Boşama yetkisi ile ilişkisi dikkate alındığında zikri geçen gerekçeleri getirme zorunluluğunun İslam hukukunda sadece kadın için söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Erkeğin boşama yetkisini karısına veya üçüncü bir şahsa devretmesi anlamına gelen tefvîzü't-talak hem Hanefî hem de Hanbelî kaynaklarda oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle Hanefî mezhebinin tefvizi temlik hükmünde Hanbelî mezhebinin ise tevkil hükmünde değerlendirmesi boşama hukukunda oldukça önemlidir. Hanefî fakihler bu görüşleri sebebiyle mutlak olarak yapılan tefvizi, boşama yetkisinin devredildiği meclisle sınırlandırır. Ayrıca erkek boşama yetkisini karısına devrettikten sonra bu kararından vazgeçemez ve kadını bu yetkiyi kullanmaktan alıkoyamaz. Ancak Hanbelî fakihlere göre tefviz, tevkil hükmünde olduğu için herhangi bir vakitle takyit edilmeyen tefviz boşama yetkisinin devredildiği meclisle sınırlı değildir. Dolayısıyla vekil, bu yetkisini vekaletin yapıldığı mecliste kullanabileceği gibi başka bir zamanda veya başka bir

yerde de kullanabilir. Ayrıca koca, kadın henüz kararını belirtmeden boşama yetkisini devretmekten de vazgeçebilir.

Hanefî fakihlere göre kendisine talak tefviz edilen kimsenin akıl-baliğ olması şart olmadığı halde Hanbelî mezhebinde boşama yetkisinin devredildiği kişinin akıllı ve baliğ olması şartı aranır. Böyle bir şart aramalarının nedeni de aslında kendisine talak tefviz edilen kimseyi vekil hükmünde görmeleridir.

Türk Medenî Kanunda evlilik birliğinin sona ermesi, boşanma kelimesi ile ifade edilmekte ve eşler hayattayken, kanunda öngörülmüş olan bir sebebe dayanarak birinin açacağı dava sonucunda evlilik birliğine hakim kararıyla son verilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımın İslam hukukundaki talak tanımından oldukça farklı olduğu aşıkardır. Zira bu tanıma göre boşanma ancak hakim kararı ile gerçekleşebilir. Dolayısıyla erkeğin sözlü veya yazılı beyanı, evliliğin sona ermesinde yeterli değildir. Ayrıca hakimin karar verebilmesi için eşlerden en az birinin boşanma davası açmış olması gerekir. İslam hukukunda boşama yetkisi sadece erkeğe ait olmasına rağmen Medenî Kanunda boşanma davası açma imkanı her iki eşe de eşit olarak tanınmıştır. Boşanmanın gerçekleşebilmesi için kadın veya erkek tarafından açılan boşanma davasının kanunda yazılı sebeplerden birine dayanması gerekir.

Medenî Kanunda eşlerin boşanma davası açabilmesi için geçerli sayılan sebepler özel ve genel olmak üzere iki şekilde ele alınır. Nikahlı olan erkeğin veya kadının bir defa evlilik dışı cinsî münasebette bulunması yani zina yapması boşanmanın özel sebepleri arasında yer almaktadır. Medenî hukukta zinanın bir defa olması, boşanma davası açılabilmesi için yeterli görülmektedir.

Eşlerden birinin diğerini dövmesi, eve kapatması gibi kötü muamele ya da öldürmeye teşebbüs etme, intihara teşvik etme gibi hayata kast kapsamında değerlendirilen fiiller de Türk Medenî Hukukta boşanma davası açılabilmesi için geçerli sayılan özel sebeplerdendir. Aynı şekilde eşlerden birinin dolandırıcılık, hırsızlık, ırza geçme gibi küçük düşürücü suçlardan birini işlemesi ya da hayat kadını olarak çalışma, kumarbazlık gibi haysiyetsiz hayat sürme şeklinde tanımlanabilecek bir davranışın bulunması ve devamlılık arz etmesi halinde boşanma davası açılabilir. Ancak küçük düşürücü suçların boşanma sebebi olabilmesi için evlendikten sonra işlenmiş olması veya boşanma talebinde bulunan

eşin evlenmeden önce bu durumdan haberdar olmaması gerekir. Türk Medenî Kanunda hangi suçların küçük düşürücü suç kapsamında değerlendirileceği toplumdaki genel anlayışa göre belirlenmekte ve bu suçlar hakim tarafından takdir edilmektedir.

Eşlerden birinin haklı bir sebep olmadan ortak konutu terk etmesi ve bunun üzerinden en az altı ay geçmiş olmasına rağmen herhangi bir değişiklik olmaması halinde terk edilen eşin isteği üzerine hakim veya noter tarafından iki ay içinde eve dönme ihtarı yapılır. Bu ihtarın sonuçsuz kalması durumunda ise terk edilen eş, boşanma davası açabilir.

Türk Medenî Hukukta boşanmanın özel sebeplerinden sayılan bir diğer husus ise akıl hastalığıdır. Buna göre eşlerden birinin akıl hastası olup bu hastalığın geçmesinin mümkün olmadığı resmî sağlık kurulu raporu ile ispatlanırsa boşanma davası açılabilir.

Evlilik birliğinin sarsılması, eşlerin boşanma hususunda anlaşmaları ve ortak hayatın kurulamaması/fiilî ayrılık, Medenî hukukta zikredilen genel boşanma sebepleridir. Evliliğin eşler açısından çekilmez hale gelmesi, hem erkek hem de kadın açısından boşanma sebebi olabilir. Aynı şekilde evlilik birliği en az bir yıl sürmüş olan eşlerin boşanma hususunda anlaşmaları halinde hakim evliliği sonlandırabilir.

Medenî Hukukta zikredilen boşanma sebeplerinden herhangi biri ile açılmış boşanma davasının reddine karar verilmesinin üzerinden üç yıl geçmesine rağmen eşler arasında ortak hayatın kurulamaması yani fiilî ayrılık söz konusu ise eşlerin talebi üzerine hakim boşanmaya karar verir.

Türk Medenî Hukuk ile İslam hukukunu karşılaştırdığımızda eşlerden birinin evi terk etmesi, akıl hastalığı, geçimsizlik gibi durumların her iki hukuk sisteminde de mahkeme tarafından boşanma sebepleri olarak kabul edildiğini görürüz. Ne var ki İslam hukukunda erkek, doğrudan boşama yetkisine sahiptir. Kadının ise evlilik bağından kurtulabilmesi için bu yetkiyi kocasından devralması veya mahkemeye geçerli bir gerekçe sunması gerekir. Buna karşılık Medenî Hukukta eşlerden herhangi biri boşama yetkisine sahip olmadığından evlilik birliğinin sona ermesi ancak kadın veya erkeğin geçerli bir sebebe dayanarak boşanma davası açması ve hakimin evliliğe son vermesiyle yani mahkeme kararıyla

gerçekleşebilir. Bu durum da boşanmanın gerçekleşebilmesi için mezkur geçerli sebeplerden birini getirme mecburiyeti hususunda tarafların eşkonuma sahip olduğunu gösterir. Boşama yetkisi ile ilişkisi dikkate alındığında zikri geçen gerekçeleri getirme zorunluluğunun İslam hukukunda sadece kadın için söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Hanefî ve Hanbelî ekollerinde boşama hukukunu kronolojik olarak incelememiz, bu iki ekolün ittifak ve ihtilaf ettikleri hususları görmemiz ve mezhebin yaklaşımlarının süreç içerisinde değişip değişmediğini tespit edebilmemizi sağlamıştır. Şöyle ki Hanefî ve Hanbelî mezhebinin kullandığı usûl ve yöntem oldukça farklı olmasına rağmen zaman zaman Hırakî (v. 334) ve Buhûtî (v. 1051) gibi kimi Hanbelî fakihlerin bazı meselelerde Hanefî mezhebi ile aynı kanaatte olmaları dikkatimizi çekmiştir. Hırakî'nin erkeğin eşini art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamasını sünnî talak kapsamında değerlendirmesi ve Buhûtî'nin bir temizlik döneminde erkeğin eşini üç talakla boşaması halinde üç talakın meydana geleceğini belirtmesi bunun en güzel örneğidir.

Hanbelî literatüründe boşama hukukuna dair Ahmed b. Hanbel'den farklı görüşler aktarılmıştır. Bunun bir yansıması furû' fikhın diğer meselelerinde olduğu gibi talak ve talakla ilgili bahislerde de görülür. Nitekim Hanbelî kaynaklarda her temizlik döneminde bir talak olmak üzere art arda üç talakla boşamanın sünnete uygun olup olmadığı hususunda iki farklı rivayet zikredilmektedir. Bu rivayetlerden birinde art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamak sünnî talak, diğerinde ise bid'î talak olarak belirtilmiştir. Hanbelî fakihlerden Hırakî, bu hususta ilk rivayeti esas almış ve bu şekilde meydana gelen talakı sünnî talak olarak ifade etmiştir. İbn Kudâme ve Merdâvi ise iki farklı görüşü zikrettikten sonra ikinci rivayete binaen her temizlik döneminde bir talak olmak üzere art arda üç temizlik döneminde üç talakla boşamanın bid'î talak olduğunu belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Ebû Abdîrrahman Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Mesâil-u Ahmed b. Hanbel Rivayet-i İbnihi Abdillâh*, (thk: Züheyir eş-Şâyiş), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1981.
- Acar, H. İ., *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Ekev Yayıncılık, Erzurum, 2000.
- , "Talak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, (C. 39, s. 496-500).
- , "Tefrik" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, (C. 40, s. 277-279).
- Apaydın, Y., "İrade" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, (C. 22, s. 384-387).
- Atar, F., *Fıkıh Usûlü*, İfav Yayınları, İstanbul, 2008.
- , "Muhâlea" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, (C. 30, s. 399-402).
- Avcı, C., "Kûfe" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, (C. 26, s. 339-342).
- Aybakan, B., "Şâfiî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, (C. 38, s. 223-233).
- Aydın, M. A., "Liân", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, (C. 27, s. 172-173).
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Hanefî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2000.
- Bâbertî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ekmeleddin Ebû Abdillâh b. Eş-Şeyh Şemseddin İbn Şeyh Cemaleddin er-Rûmî, *el-İnâye Şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Fikr, yy., trz.
- Bakkal, A., *İslam Fıkıh Mezhepleri*, Rağbet Yayıncılık, İstanbul, 2012.

- Baktı, A.S., *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensipleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2018.
- Bardakoğlu, A., “Toplum-Hukuk İlişkisi Açısından Cahiliye Hukuku Örneği”, *Zihniyet Değişiklikleri Ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu*, (Bursa, 16-17 Haziran 1990), s. 93-104.
- , “Hanefî Mezhebi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, (C. 16, s. 1-21).
- Buhârî, Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Beyrut, trz.
- , *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, trz.
- Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî), Beyrut, trz.
- , *el-Fusûl fi'l-usûl*, (thk: Uceyl Casim en-Neşemî), Vizâratü'l-Evkaf, Kuveyt, 1985.
- , *Şerh-u Muhtasarü't-Tahavî*, (thk: İsmetullah İnâyetullah Muhammed, Said Bektaş, Muhammed Ubeydullah Han, Zeynep Muhammed Hasan Fellate), Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, yy., 2010.
- Cevad Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, Beyrut, 1978.
- Çeker, O.(hızr.), *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, Mehîr Vakfı Yayınları, Konya, 2017.
- Çolak, A., *İslam Aile Hukuku*, Öncü Basım Yayım Tan.Ltd.Şti., Ankara, 2017.
- Dalgın, N., *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, Etüt Yayıncılık, Samsun, 1999.
- Dâmâd, Şehzade Abdullah b. Muhammed b. Süleyman, *Mecmeu'l-Enhûr fi şerhi Mülteka'l-Ebhûr*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trz.
- Din İşleri Yüksek Kurulu, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2018.
- Döndüren, H., “İlâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, (C. 22, s. 61-62).

- Dönmez, İ.K., “Fıkıh Usûlünün İşlevi Ve İctihad Yöntemleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *İslamî İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi 1*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.
- Dural, M., Öğüz, T., Gümüş, M.A., *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2018.
- Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf Esirüddin el-Endülüsi, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsir*, (nşr. Sıtkı Muhammed Cemil), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000.
- Ebû Ya'lâ, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef b. Ahmed b. el-Ferrâ el-Hanbelî el-Bağdadî, *el-Udde fi usûli'l-fikh*, (nşr. Ahmed b. Ali b. Seyr el-Mübârakî), y.y., trz.
- Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1950.
- , *Ebû Hanife hayatühü ve asrühü-ârâuhü ve fikhuhü*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1947.
- , *İbn Hanbel hayatühü ve asruhü-ârâuhü ve fikhuhü*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 2008.
- el-Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Salahaddin İbn Hasan b. İdris, *er-Ravdu'l-Mürbi şerhu Zâdü'l-Müstakni'*, Müessesetü'r-Risale, yy, trz.
- , *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, trz.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut, 1995.
- Günay, H. M., “Nüşûz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, (C. 33, s. 303).
- Gürkan, M., “İslam Aile Hukukunda Kariya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü't-Talak”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2011, s. 275-310.
- Haccâvi el-Makdisî, Musa b. Ahmed b. Musa b. Salim b. İsa b. Salim Şerefüddin Ebu'n-Necâ, *Zâdü'l-Müstakni' fi ihtisari'l-Mukni'*, (thk: Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Asker), Dâru'l-Vatan, Riyad, trz.
- , *el-İknâ fi fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, (thk: Abdullatif Muhammed Musa es-Sübki), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trz.
- Hallaf, Abdülvehhab, *İlm-u Usûli'l-fikh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2011.

Hallâl, Ebubekir Ahmed b. Muhammed, *Ahkâmu Ehl-i Milel Mine'l-Câmi' li Mesâili Ahmed b. Hanbel*, (thk: Seyyid Kisrevi Hasan), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

Halil, Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. İbrahim, *Şerh-u Zâdü'l-müstakni'*, yy., trz.

Haskefî, Muhammed b. Ali b. Muhammed Alaeddin, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, (thk: Abdulmunim Halil İbrahim), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., 2002.

Hırakî, Ebu'l-Kasım Ömer b. Hüseyin b. Abdullah, *Muhtasarü'l-Hırakî*, Dâru's-Sahabe, yy., 1993.

Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ali, *Şerh-u Muhtasar Halil*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trz.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşkî, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürrü'l-Muhtâr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1992.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Temmam el-Endülüsî, *el-Muharreru'l vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (nşr. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *el-Muhallâ*, Mısır, 1970.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebubekir b. Eyyub, *I'lâmü'l-muvakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*, (nşr. Ebu Ubeyde Meşhur b. Al Selman), Dâru İbni'l-Cevzî, Suud, 2002.

-----, *et-Turuku'l Hükmiyye fi Siyaseti's-Şer'iyye*, Beyrut, 1989.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kuraşî, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.

-----, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk. Ali Şîri), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1988.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Kâfi fi fikhi'l-İmâm Ahmed*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y., 1994.

-----, *el-Muğnî*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire, 1968.

-----, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir*, Müessesetü'r-Rayyân, Beyrut, 2002.

- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebu'l-fazl Cemalüddin, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1990.
- İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Ebû İshak Burhaneddin, *el-Mübdi' fi şerhi'l-Mukni'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahru'r-Râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İslamî, yy., trz.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Berekât Mecdüddin Abdüsselam b. Abdullah, *el-Muharrer fi'l-fikhi alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1984.
- , *el-Müsevvede fi usûli'l-fikh*, (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, trz.
- İbn Teymiyye, Takıyüddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî, *el-Fetâvâ-kübrâ*, (thk: Muhammed Abdülkadir Atâ, Mustafa Abdülkadir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- , *Mecmûu'l-Fetâvâ*, (thk: Abdurrahman Muhammed b. Kasım), Mecmeu'l-Melik Fehd, Medine-i Münevvere, 1995.
- İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Menâkıbu'l-İmam Ahmed*, (thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâr-u Hicr, yy., 1991.
- İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid b. Mes'ud es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l-kadîr*, Dâru'l-fikr, Beyrut, trz.
- İbnü'l-Lahhâm, Alaaddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abbas el-Ba'lî ed-Dimeşkî, *el-Muhtasar fi usûli'l-fikh*, (thk: Muhammed Muzhirbekâ), Câmiatü'l-Melik Abdülaziz, Mekke, trz.
- İbnü'n-Neccâr, Takıyyüddin Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ali el-Fütûhî, *Şerhu'l-kevkebi'l-münîr*, (thk: Muhammed ez-Zuhaylî, Nezih Hammâd), Mektebetü Abîkân, Riyad, 1997.
- İbrahim el-Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur*, (thk: Halil İmran el-Mansur), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

- Karaman, H., *İslam Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- , *Mukayeseli İslam Hukuku 1*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Karapıçak, R., *Tefvîz-i Talak*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- Kâsânî, Alaeddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedâiu's-sanâî fî tertibi's-şeraî*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, yy., 1986.
- Kelvezânî, Mahfuz b. Ahmed b. El-Hasen b. Ahmed, *et-Temhid fî usûli'l-fikh*, (nşr. Müfid Muhammed Ebu Amşe), Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1985.
- Koca, F., *İslam Hukuk Tarihinde Selefi Söylem Hanbeli Mezhebi*, Ankara Okulu Yayıncılık, Ankara, 2011.
- , "Hanbeli Mezhebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, (C. 15, s. 525-547).
- , "Kâsânî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, (C. 24, s. 531).
- , "Merdâvi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, (Cilt. 29, s. 177).
- Koçak, M., *İslam Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları*, Kardeşler Matbaası, Samsun, 1997.
- Kudûrî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer b. Hamdan Ebu'l-Hüseyn, *el-Muhtasar*, (thk. Kamil Muhammed Muhammed Uveyda), Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1997.
- Merdâvî, Alaaddin Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed ed-Dimaşkî, *et-Tahbîr şerhu't-tahrîr fî usûli'l-fikh*, (nşr. Abdurrahman Cibrîn, İvad el-Karnî, Ahmed es-Serah), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2000.
- , *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hılaf alâ mezhebi'l-İmami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, yy., trz.
- , *Tahrîru'l-menkûl ve tehzibu ilmi'l-usûl*, (thk: Abdullah Haşim, Hişam el-Arabî), Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûnü'l-İslamiyye, Katar, 2013.

- Merğınânî, Ali b. Ebubekir b. Abdülcelil el-Fergânî Ebu'l-Hasan Burhanuddin, *el-Hidâye fe şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, (nşr: Tallal Yusuf), Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, trz.
- Mevsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd Mecdüddin Ebu'l-Fazl, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, Matbaatu'l-Halebî, Kahire, 1937.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramruz b. Ali, *Dürerü'l-Hükkam Şerhu Gururu'l-Ahkâm*, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, yy., trz.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Kenzü'd-Dekâik*, (thk: Said Bekdaş), Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, yy., 2011.
- Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin Şeref, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, yy., trz.
- Öğüt, S., "Ebû Yusuf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, (C. 10, s. 262).
- Özel, A., *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- Özen, Ş., "Hallâl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, (C. 15, s. 382).
- Pekcan, A., "Şâfiî İstihsân Yapmışmıydı?", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 3, 2003, s. 145-172.
- Pekdemir, Ş., "Evlilikte Denklik Konuları Üzerine Bir Değerlendirme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2015, S.15, s. 113-149.
- , *İslam Özürlüler Hukuku*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2006.
- Râzî, Ebû Bekir Zeynüddin, *Muhtarü's-Sıhah*, İstanbul, 1980.
- Semerkindî, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed Ebubekir, *Tuhfetu'l-Fukaha*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekir Muhammed b. Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993.
- , *Usûlü's-Serahsî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trz.

- Şahin, O., “ İslam Hukuk Metodolojisinde İstishâb”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12-13, 2001, s. 489-516.
- , “İslam Hukuk Metodolojisinde Zerâyi’ ve Uygulaması”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 7, Nisan, 2006, s. 209-244.
- Şeybânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Hasan, *Kitabu’l-Hucce alâ Ehl-i Medine*, (thk: Mehdi Hasan el-Keylânî), Âlimu’l-kütüb, Beyrut, 1938.
- Tahavî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Sellâme, *Muhtasarü’t-Tahavî*, (thk: Ebu’l Vefa el-Afgânî), Lecnetü İhyai’l-Meârifî’n-Nu’maniyye, Haydarâbâd, trz.
- Tekinay, S.S., *Türk Aile Hukuku*, Filiz Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Tûfî, Ebu’r-Rabî’ Necmüddin Süleyman b. Abdilkavî b. Abdülkerim b. Saîd es-Sarsarî el-Hanbelî, *Şerhu Muhtasari’r-Ravza*, (thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Müessetü’r-Risâle, Beyrut, 1987.
- Uzunpostalcı, M., “Ebû Hanife”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, (C. 10, s. 131-138).
- Yaman, A., “Zihâr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, (C. 44, s. 387-390).
- Yelek, K., “Hanefî Mezhebinde Örfün Hükümlere Etkisi”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, 2015, s. 85-99.
- Yücesoy, H., “Mihne”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, (C. 30, s. 26-28).
- Zehebî, Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Menâkıbu’l-İmam Ebî Hanife ve Sahıbeyhi*, (thk: Muhammed Zahid el-Kevserî, Ebu’l-Vefâ el-Afgânî), Lecnet-ü İhyai’l-Meârifî’n-Nu’maniyye, Haydarabad, 1990.
- Zeydan, A., *el-Mufasssal fî Ahkâmi’l-Mer’e ve’l-Beyti’l-Müslim fi’ş-şerîati’l-islamiyye*, Beyrut, 1994.
- Zeylaî, Osman b. Ali b. Mihcen b. Yunus el-Bariî, *Tebyînü’l-Hakâik şerhu Kenzü’d-dekâik ve Hâşiyetü’ş-Şelebî*, Matbaatü’l-Kübra el-Emiriyye, Kahire, 1895.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	SELCEN BAKTI
Doğum Yeri-Tarihi	BAKIRKÖY-01.09.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilimdalı
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	Arapça
İş Deneyimi	
Stajlar	2012-2013 Ümraniye İmam Hatip Lisesi
Çalıştığı Kurumlar	Ordu/Altınordu Müftülüğü Bölge Yatılı Kuran Kursu Öğreticisi
İletişim	
E-Posta Adresi	sel_duman@hotmail.com